

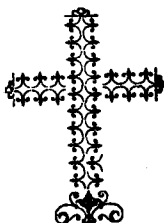
ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΚΕΦΑΛΑ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΠΕΝΤΑΠΟΛΕΩΣ

ΤΑ ΙΕΡΑ ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ

ΝΥΝ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΤΥΠΟΙΣ ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ

«Βοηθεῖν ὡς οἶόν τε ἦ, οὐ δακρύειν, ἀλλ' εὐχαῖς
»καὶ ἱκετηρίαῖς καὶ ἐλεημοσύναις καὶ προσφοραῖς·
»οὐ γὰρ ἀπλῶς ταῦτα ἐπινενόηται οὐδὲ εἰκῆ μνή-
»μην ποιούμεθα τῶν ἀπελθόντων ἐπὶ τῶν θείων
»μυστηρίων καὶ ὑπὲρ αὐτῶν πρόσμιεν δεόμενοι,
»τοῦ ἁμνοῦ κειμένου, τοῦ λαβόντος τὴν ἁμαρτίαν
»τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἔνι τις ἐντεῦθεν αὐτοῖς γένη-
»ται παραμυθία. (Ἰωάν. Χρυστ. ὁμιλ. 41).

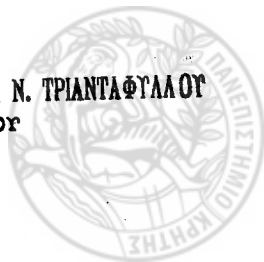

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Α. ΚΟΛΛΑΡΑΚΗ ΚΑΙ Ν. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ

ΚΑΤΩΘΙ ΤΟΥ ΔΗΜΑΡΧΕΙΟΥ

1892

124915

ΤΗ ΣΕΠΤΗ ΜΝΗΜΗ,

ΤΩΝ ΦΙΛΟΣΤΟΡΓΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΜΟΥ

ΔΗΜΟΥ ΚΑΙ ΠΑΙΔΟΥΣ

ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΙΛΩΝ ΑΥΤΑΔΕΛΦΩΝ ΜΟΥ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ, ΣΜΑΡΑΓΔΗΣ ΚΑΙ ΣΕΒΑΣΤΗΣ

ΕΚ ΚΑΘΗΚΟΝΤΟΣ ΥΪΚΟΥ ΚΑΙ ΑΔΕΛΦΙΚΟΥ

ΕΥΓΝΩΜΟΝΩΣ

ΑΝΑΤΙΘΗΣΙ ΤΟ ΠΑΡΟΝ

Ο ΚΟΝΗΣΑΣ

ΤΟΙΣ ΕΝΤΕΥΞΟΜΕΝΟΙΣ

Τὴν παραῦσαν περὶ τῶν ἱερῶν Μνημοσύνων μελέτην ἐκδίδομεν πρὸς διδασκαλίαν τῶν μὴ περὶ τὰς ἱερὰς γραφὰς ἀσχολουμένων, καὶ ἐκ τῶν κειμένων τῇ Ἐκκλησίᾳ θεσμῶν μὴ πειθομένων, ἀλλ' ἀποδείξεις καὶ μαρτύρια καὶ πειστήρια ἐπιζητούντων κατὰ τὴν πίστιν ἐν τοῖς σωτηριωδεστάτοις ἀθετούντων,

Τὴν μελέτην αὐτὴν διηρέσαμεν εἰς τέσσαρα μέρη, ὧν τὸ πρῶτον πραγματεύεται περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, φέρει δὲ τὸν τίτλον *Προθεωρία περὶ ψυχῆς*, ἐν ᾧ ἀποδεικνύομεν, ὡς ἡμῖν δύναμις, τὴν ὑπαρξιν καὶ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς δι' ἀποδείξεων, ὡς ἐνήν, μάλιστα ἀκαταμαχῆτων, τοσοῦτον ἰσχυρῶν, ὅσων καὶ πειστικῶν.

Τὸ δεῦτερον μέρος ἐπιγράφεται «*Ἡ Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία περὶ Μνημοσύνων*», ἐν ᾧ ἀναπτύσσεται τὸ πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῶν ἐν πίστει τελειωθέντων, καὶ ἀποδεικνύεται τὸ καθαρὸν τῆς ὀρθοδοξίας πνεῦμα, ἡ μεγάλη τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὰ ἴδια τέκνα ἀγάπη, καὶ τὸ εὐρὺ τῆς Ἐκκλησίας φρόνημα περὶ τῶν πρὸ καὶ μετὰ Χριστὸν θαυμάτων ἐναρέτων ἀνδρῶν, ἐλέγχεται δὲ ἡ ἀποπλάνησις τῶν ἐκ τῆς μιᾶς ἁγίας Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ἀποσχισθέντων Ἐκκλησιῶν.

Τὸ τρίτον «*Περὶ τῶν ἱερῶν Μνημοσύνων καθό-*

λου ὡς λυσιτελῶν», ἔνθα προσάγονται μαρτύρια ἔκ τε τῶν Κανόνων τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, τῶν Ἀγίων Πατέρων, ὅσοι περὶ Μνημοσύνων Ἱερῶν ἔγραψαν, ἔκ τῶν θείων λειτουργιῶν καὶ τῶν διπτύχων τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, καὶ ἔκ τῶν ὁμολογιῶν τῶν ἀπὸ μέρους τῆς Ἐκκλησίας συνταχθεισῶν.

Καὶ τὸ τέταρτον «Περὶ τῶν ὑστέρων» ἔνθα ἀναπτύσσεται τὸ φρόνημα τῆς Ὀρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας περὶ Παραδείσου καὶ Κολάσεως.

Πεποίθαμεν ὅτι ἡ παρούσα μελέτη ἱκανοποιήσει τὰς ἀπαιτήσεις τῶν διὰ πειστηρίων καὶ ἀποδείξεων τὴν πίστιν παρεχομένων. Ἐὰν ὁμως σφάλλωμεν, αἴτιον, πιστεύω, οὐχὶ ἡ ἔλλειψις καὶ ἡ ἀδυναμία τῶν πειστηρίων. ἀλλ' αἱ τῶν μὴ πειθομένων ἀξιώσεις.

Ἐν Χαλκίδι τῇ 5 Ἰουλίου 1892.

† Ὁ Μητροπολίτης Πενταπόλεως
 ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ ΚΕΦΑΛΑΣ

ΠΡΟΘΕΩΡΙΑ

«Καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν
ἐλαθῶν ἀπὸ τῆς γῆς. Καὶ ἐνεφύσησεν εἰς
τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐ-
γένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν.»

(Γένεσις Κεφ. Β. στχ. 7.)

Ἡ ἀλήθεια αὕτη ἡ ὑπὸ τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἡμῖν ἀποκα-
λυπτομένη εἶναι τὸ πρῶτον δόγμα, τὸ ὅποτον ὁ ἄνθρωπος
ὀφείλει νὰ πιστεύῃ, ὅπως γνωρίσῃ ἑαυτὸν τίς εἶ, τίς ὁ σκοπὸς
καὶ τὸ τέλος τῆς ἐν τῷ κόσμῳ παρουσίας του, καὶ ποῦ προ-
ῶρισται νὰ πορευθῇ ἄνευ τῆς ἀποκαλυφθείσης αὐτῷ ἀλη-
θείας, ὁ ἄνθρωπος ἀδυνατεῖ νὰ γνωρίσῃ ἑαυτὸν· ὁ ἔμφυτος
πόθος πρὸς γνῶσιν ἑαυτοῦ κινεῖ αὐτὸν εἰς μελέτην ἑαυτοῦ
καὶ τοῦ προορισμοῦ του· ἀλλ' ἡ ἔλλειψις τῆς ἀποκαλύψεως
τῆς θεμελιώδους ταύτης ἀρχῆς τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας ἄγει
αὐτὸν εἰς ἀτελεῖς θεωρίας ἢ πεπλανημένας δοξασίας, εἰς ἄ-
τοπα φερούσας συμπεράσματα, διότι ὁ νοῦς μόνος ἀδυνατεῖ
νὰ ἀνακαλύψῃ μυστήρια· ἡ ἀποκάλυψις εἶναι ὁ λύχνος ὁ
διαφωτίζων καὶ ποδηγετῶν τὸν νοῦν εἰς τὰς ἐρεῦνας του
καὶ ὀδηγῶν εἰς τὴν ἀλήθειαν. Τὸν λύχνον τοῦτον ἡμεῖς
κρατοῦντες ἀνὰ χεῖρας θέλομεν διαλεκτικῶς ἀποδείξει ὅτι ὁ
ἄνθρωπος ἔχει ψυχὴν ἀθάνατον.

Ὁ ἄνθρωπος φιλοσοφῶν ἐπὶ τῆς ὑπάρξεώς του, κινεῖται
ἐκ τινος ἐλατηρίου, ἀλλὰ ὅποτον ἄρά γε τοῦτο; εἶναι ὅμοιον
πρὸς τὴν φύσιν ἑαυτοῦ; εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ τὸ κινεῖν πρὸς
τὸ κινούμενον; πόθεν ὁ διχασμὸς τοῦ ἑνός; αὐτόματος ἢ κί-
νησις; Ἴδου αἱ διεγειρόμεναι ἀπορίαι· ὅτι δὲ τὸ κινεῖν ἐλατή-
ριον εἶναι ἕτερόν τι καὶ διάφορον τοῦ κινουμένου, παντὶ ὀδηλοῦν·
διότι δὲν εἶναι δυνατόν τὸ αὐτὸ πρᾶγμα νὰ ἴηαι κινεῖν καὶ

κινούμενον· τὸ ἕτερον τοῦτο ὡς δύναμις κινούσα τὰς δυνάμεις τοῦ ἐγκεφάλου πρὸς φιλοσοφίαν δέον νὰ ἦναι δύναμις διάφορος καὶ ἑτεροῦσιος, διότι τὰ ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας ὡς δμογενῆ εἰσὶν ἰσοδύναμα καὶ οὐδέτερον κινεῖ θάτερον· ἐπειδὴ δὲ ἡ ὕλη ἐστὶν ἀδρανῆς, ὁ δὲ ἐγκεφαλος ὕλη, ἔπεται ὅτι τὸ κινοῦν τὴν ὕλην εἶναι διάφορον αὐτῆς ἔχον κινήτικὴν δύναμιν· ἄρα τὸ κινοῦν τὸν ἄνθρωπον εἰς ἔρευναν ἑαυτοῦ εἶναι ἡ ἑτέρα ἐνοικοῦσα αὐτῷ δύναμις· ἀλλὰ πῶς ἐν τῷ ὕλικῳ ἀνθρώπῳ ἐνδιατρίβει ἡ ἑτέρα αὕτη δύναμις; πότεν ἡ ὕλη παραλαμβάνει τὴν αἴσθησιν ταύτην δύναμιν; πότεν δὲ καὶ αὕτη ἀπέκτησε τὴν κινήτικὴν δύναμιν; Τοῦτο ὁ ἄνθρωπος θὰ ἀγνοῇ μεθ' ὅλην τὴν φιλοσοφικὴν αὐτοῦ πρόοδον, ἐὰν δὲν γνωρίσῃ ἐξ ἀποκαλύψεως, θὰ αἰσθάνηται, ὅτι δὲν εἶναι μονομερῆς, ὅτι ἐν αὐτῷ οἰκεῖ καὶ ἕτερόν τι κρείττονος φύσεως, ὡς ὀρεγόμενον τῆς φιλοσοφίας καὶ πολιτείας οὐρανίας, ἀλλὰ θὰ ἀγνοῇ αὐτό, τὴν ἀρχὴν, τὴν φύσιν καὶ τὸ τέλος αὐτοῦ. Ὅθεν ἡ ἀποκάλυψις δέον νὰ ἦναι ἡ βῆσις πρὸς φιλοσοφίαν, ὅπως φέρῃ τοὺς καρποὺς αὐτῆς, φθάσῃ εἰς τὸ ἐπιζητούμενον τέλος, καὶ γνωρίσῃ πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, ἣν ἐπιζητεῖ· δέον δὲ ὁ φιλοσοφῶν νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ἔλαβε παρὰ τοῦ Θεοῦ ψυχὴν ζῶσαν, ἵνα γνωρίσῃ αὐτήν· καὶ ἤδη ὁ ἄνθρωπος νοεῖ ὅτι ἐν αὐτῷ ὑπάρχει τι, ἀλλὰ τί τὸ ὑπάρχον, ἀγνοεῖ· ἵνα ἡ νόησις ἀποβῇ γνώσις, δέον νὰ πιστεύσῃ πρῶτον εἰς τὴν ὑπαρξίν τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ φύσεως, τῆς ζώσης ψυχῆς, καὶ οὕτω φιλοσοφῶν γνωρίσῃ αὐτὴν ἐντελῶς. Ἡ ὑπαρξις τῆς ζώσης ψυχῆς τοῖς μὲν πιστεύουσιν εἶναι πρόβλημα λελυμένον, τοῖς δὲ ἀπιστοῦσιν εἶναι μυστήριον κεκαλυμμένον· διὸ καὶ ἐπὶ μᾶλλον κυμαίνονται οἱ τὰς ἐρεῦνας ἀνευ πίστεως ποιοῦμενοι· ἡ πίστις εἶναι ὁ ὀφθαλμὸς τῆς ψυχῆς ὁ καθορῶν ἑαυτὴν καὶ ἐτάζων τὰ ἀδηλα καὶ τὰ κρύφια. Ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε τῷ ἀνθρώπῳ τὴν εὐγενῆ αὐτοῦ καταγωγὴν καὶ τῷ ἐγνώρισε καὶ τὴν

ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ὅπως ἐλκύσῃ αὐτὸν εἰς ἑαυ-
 τόν, ὠθήσῃ πρὸς ἀρετὴν καὶ ἀγάγῃ εἰς τὴν τελείωσιν αὐ-
 τοῦ· ἡ ἀθέτησις τῆς ἀποκαλυφθείσης ἀληθείας εἶναι ἀθέτη-
 σις τοῦ σκοπίμου καὶ λελογισμένου τέλους τοῦ κόσμου· διότι
 τὸν σκοπὸν τοῦ κόσμου ἤτοι τὸ τέλος αὐτοῦ ὁμολογεῖ ἡ
 τοῦ δημιουργοῦ πανσοφία ἢ οὐδὲν ἄσκοπον ποιήσασα, ἀλλ’
 ἐν σοφίᾳ τὰ πάντα δημιουργήσασα. Τὴν τελείωσιν τοῦ ἀν-
 θρώπου, ἣτις ἄνευ ζώσης ψυχῆς εἶναι ἄσκοπος ἐπιδίωξις
 καὶ ἀδύνατος, ἀπαιτεῖ ὁ σκοπὸς καὶ τὸ λελογισμένον τέλος
 τοῦ κόσμου· διότι ἄνευ ταύτης ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου
 ἀποβαίνει παιδικὸν ἄσκοπον· μηδ’ εἴπη τις ὅτι μέγας ὁ ἐγωϊ-
 σμὸς τοῦ ἀνθρώπου· διότι μέγας ὄντως καὶ ὁ πνευματικὸς
 ἄνθρωπος ὡς κατ’ εἰκόνα Θεοῦ δημιουργηθεὶς καὶ καθ’ ὁ-
 μοίωσιν τοῦ πλάσαντος αὐτόν. Ὅθεν θεοεἰκελὸς ἄρα καὶ
 θεόπνευστος καὶ δεκτικὸς θείας ἀποκαλύψεως, καὶ ἐπομένως
 ἀνώτερος ἀπάσης τῆς ὑλικῆς φύσεως διὰ τὴν ὑψηλὴν αὐ-
 τοῦ καταγωγὴν, διὰ τὴν εὐγένειαν τῆς φύσεώς του, καὶ
 διὰ τὸν θεῖον χαρακτήρα τῆς ψυχῆς του· τὸ πνεῦμα αὐτοῦ
 ὑψοῦται πρὸς τὸν Θεόν, ἀυγάζεται τῷ θεῷ φωτὶ, ἀπο-
 βάλλει τὴν ἀχλὺν τῆς ὑλικῆς σκοτώσεως καὶ κατανοεῖ «ὅσα
 ὀφθαλμοὶ οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν
 ἀνθρώπου οὐκ ἀνέστη.» Ὁ Θεὸς ἐνοικεῖ καὶ ἐμπεριπατεῖ ἐν
 αὐτῷ, ὁ δὲ χῶραν οὐκ ἔχων ἐν τῇ δημιουργίᾳ τὸν ἀχώρη-
 τον δέχεται παντὶ. Ὁ ἀχώρητος ἐν τῷ σύμπαντι ἐνοικεῖ
 μυστικῶς ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ μικροσκοπικοῦ ἀνθρώπου. Θαυ-
 μαστὸν τὸ ἄκουσμα, ἀλλ’ ἀληθές· μυστικὸς ὁ τρόπος, ἀλλὰ
 φανερὰ ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων ἢ ἀποκάλυψις αὐτοῦ· ἀπει-
 ρος ὁ Θεὸς καὶ ἐν τῇ δρακί αὐτοῦ τὸ σύμπαν, καὶ κόκκος
 κονιορτοῦ ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἐν τῷ σύμπαντι ἄνευ τόπου, καὶ
 δὴ ὑψοῦται ὑπεράνω τοῦ κόσμου, ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν
 καὶ ἐποπτεύει νοεροῖς ὀφθαλμοῖς τὸ μεγαλεῖον τῆς δημιουρ-

γίας, ἐξετάζει καὶ διερευνᾷ λογικῆ δυνάμει τὸ σύμπαν, ἀνευρίσκει τοὺς διέποντας ἐν τῷ σύμπαντι νόμους, καταμετρεῖ τὰς ἀπεράντους ἀποστάσεις καὶ διαστάσεις τῶν οὐρανίων σωμάτων, ζυγίζει ὡς ἐπὶ πλάστιγγος τὸ βῆρος αὐτῶν, γνωρίζει τὴν πυκνότητα καὶ τὴν στερρότητα καὶ τὴν ποσότητα τῶν συγχροτούντων τὰ σώματα οὐσιῶν καὶ ἐν γένει τὴν φύσιν καὶ τὴν ἐλκτικὴν καὶ ὠστικὴν δυνάμιν τῶν πελωρίων γιγάντων τοῦ οὐρανοῦ στερεώματος.

Διὰ τῆς διαυγαζομένης ὑπὸ τοῦ θεοῦ φωτὸς διανοίας τοῦ ἀφικνεῖται πρὸς τὸν Δημιουργὸν τοῦ σύμπαντος, μελετᾷ τὸν χαρακτήρα τοῦ θεοῦ δημιουργοῦ, καὶ ἀποφαίνεται περὶ τῶν ιδιωμάτων αὐτοῦ. Ὁ ἐλάχιστος οὗτος σκώληξ τῆς δημιουργίας οὐ μόνον τολμᾷ νὰ ἐξετάξῃ τὰ δημιουργήματα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν Δημιουργόν· μικρὸς τὸ σῶμα, ἀλλὰ μέγας τὴν ψυχὴν· ἐν σημείῳ αἱ κινήσεις αὐτοῦ, ἀλλ' αἱ διαστάσεις τοῦ ἀπείρου αἱ τρίβοι τοῦ πνεύματος αὐτοῦ· ἐλλαμπόμενος ὑπὸ τοῦ θεοῦ φωτὸς καὶ ἐνισχυόμενος ὑπὸ τῆς θείας χάριτος ἀναδεικνύεται ἀνώτερος πάσης τῆς ἀλόγου φύσεως καὶ περιειμένος σάρκα χοϊκὴν πρὸς οὐρανίων ἀγγέλων ἀμιλλᾷ τὴν φύσιν. Ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ σοφίζει αὐτὸν καὶ ἀναδεικνύει Θεὸν ἐπὶ τῆς γῆς, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν ταῖς Γραφαῖς, «ἐγὼ εἶπα, Θεοὶ ἐστε καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες» ἀποκαλύπτει αὐτῷ τὰ μυστήρια, οὐδὲν δὲ αὐτῷ σκοτεινὸν ἢ στραγγαλιῶδες· φῶς αὐτῷ προπορεύεται καὶ λαμπραὶ αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ· ἡ λαμπρότης τῆς διανοίας τοῦ ὡς ἀκτὴς φωτὸς διαλάμπουσα, ἡ δὲ ἰσχὺς τοῦ νοός τοῦ ὡς δυνάμις Θεοῦ· ὁ μικρὸς ἄνθρωπος ἐν τοῖς ἔργοις δημιουργεῖ, μεγαλουργεῖ δὲ ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτοῦ· τὰ ἔργα τοῦ ἐλέγχουσι τὸ ἐνοικοῦν ἐν αὐτῷ πνεῦμα, ἡ δὲ ἰσχὺς τοῦ τὴν ὑπερφυσικότητα αὐτοῦ· διὰ τῆς ἰσχύος τοῦ μετατοπίζει, ὄρη, ἡ δὲ θέλησίς τοῦ ἄλλοιοῖ τὰ ἔργα τῆς φύσεως· ὄντως

ἔλαβε τὴν ἐξουσίαν νὰ ἦναι ἐπὶ τῆς γῆς Θεὸς καὶ ἀντίτυπον τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ· διὰ τὴν τιμὴν ταύτην καὶ τῷ Θεῷ διαλέγεται καὶ αὐτῷ ἐν πᾶσιν ἀναφέρεται. Οἱ οὐράνιοι ἄγγελοι σύμβουλοι αὐτοῦ, οἱ δὲ Οὐρανοὶ ὁ τόπος τῆς διατριβῆς τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ ἢ πολιτεία του ὡς πολιτεία κατοίκου τοῦ Οὐρανοῦ, ὁ δὲ πόντος του ἀπειρος, ὡς εἶναι ἀπειρον τὸ ἀντικείμενον τοῦ πόντου καὶ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ. Ἴδου αὐτῷ ὑποταγμένα τὰ πάντα, ὡς μαρτυρεῖ ἡ Γραφή καὶ ἡ πείρα. «Πάντα ὑπέταξεν ὁ θεὸς δημιουργὸς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, τὰ κτήνη τοῦ πεδίου, τὰ πετεινὰ τοῦ Οὐρανοῦ, καὶ τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης.» Ναι μικρὸς ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ περιφερείᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ θαυμαστὸς ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ. Τί δὲ θαυμαστόν, ἐὰν ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἀγαθότης αὐτοῦ ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον Θεὸν ἐπὶ τῆς γῆς, ἵνα ποιήσῃ αὐτὸν κοινωνὸν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀγαθότητος; μὴ τὸ περιγραφτὸν τοῦ σώματός του ἠδύνατο νὰ κωλύσῃ τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἀναδείξῃ αὐτὸν τύπον τῆς εἰκόνας αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς; Πάντως οὐχί. Ὁ παντοδύναμος Θεός, ὁ τὰ πάντα ἐν σοφίᾳ δημιουργήσας συνετέλεσε καὶ συμπλήρωσε τὸ ἔργον τῆς δημιουργίας διὰ τῆς πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου, δι' οὗ συνέδεσε τὴν αὔλον καὶ ὑλικὴν φύσιν, ὅπως καὶ ἡ δημιουργηθεῖσα φύσις γνωρίσῃ τὸν Θεὸν καὶ ζῇ διὰ τῆς γνώσεως αὐτοῦ. Ὁ ἄνθρωπος ἄρα εἶναι τὸ σημεῖον τῆς συμπτώσεως, ἐνῶ συναντᾶται ἡ αὔλος μετὰ τῆς ὑλικῆς φύσεως, εἶναι τὸ σύνολον τοῦ κόσμου, καὶ ὁ λόγος τῆς δημιουργίας αὐτοῦ· τὰ ἔργα του μαρτυροῦσι τὴν ἀλήθειαν. Ναι, ἄνθρωπε, Θεὸς ἐπλάσθης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ γῶθι ὅτι ἀνώτερος εἶ τῆς χεώδους βλῆς. Τὴν γνώσιν ταύτην σοὶ ἀφήρσεν ἡ ἁμαρτία καὶ ἡ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀπεμάκρυνσις, ἅτινα ἐπεσχότισαν τὴν διαύγειαν τοῦ νοός σου τοῦ δρώντος τὸν Θεόν, σὲ ἀπεπλάνησαν καὶ σὲ ἔρριψαν

εἰς τὸν βόρβορον τῶν παθῶν τῶν ἀχρειωσάντων τὴν τῆς εἰκόνας λαμπρότητα. Ναί, ἄνθρωπε, γινῶθι ὅτι εἰκὼν καὶ ὁμοίωμα εἶ τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι ἀθάνατον ἔχεις ψυχὴν, ἥτις αἰωνίως προῦρισται κατὰ χάριν νὰ ζήσῃ· ἐρεύνησον αὐτόν, ἵνα ἴδῃς καὶ πεισθῆς ὅπόσα ἔργα σου μαρτυροῦσι τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς σου.

Πόθεν ὀρμᾶσαι νὰ διακρίνης τὰς πράξεις εἰς ἀγαθὰς καὶ κακὰς; οὐχὶ ὁ ἐν τῇ καρδίᾳ σου γραπτὸς νόμος σὲ διδάσκει τοῦτο; διατι δὲ ὁ νομοθέτης ἐνέγραψε τὸν νόμον τοῦτον ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ἀφοῦ «πᾶσα παράδοσις καὶ παρακοὴ οὐδεμίαν θὰ ἐλάμβανεν ἔνδικον μισθαποδοσίαν,» ἀπολλυμμένου σου πρὸ τοῦ χείλους τοῦ τάφου εἰς τὸ παντελές, καὶ τῷ μηδενὶ ἐξισουμένου; διατι δὲ ὁ ἐν σοὶ νόμος, ἐξ οὗ καὶ οἱ λοιποὶ ἀνθρώπινοι νόμοι, ἀφοῦ ἐν ἴσῃ μοίρᾳ πρὸς τὰ λοιπὰ ζῶα καὶ τὰ κτήνη τοῦ πεδίου καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης ἐπλάσθη νὰ βίωσιν; τί σοι ὕφελος ἐκ τῶν ἀγώνων καὶ τῶν πόνων, οὓς ὑφίστασαι πονῶν ὑπὲρ τῆς Φιλοσοφίας, ὑπὲρ τῆς Ἐπιστήμης, ὑπὲρ τῆς Παιδείας, ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς, ὑπὲρ τοῦ καλοῦ, ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ, ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, ὑπὲρ τῆς κοινωνίας, ὑπὲρ τῶν ἄλλων, ὑπὲρ τῆς ἰδίας μορφώσεως καὶ ἀναπτύξεως; Πόθεν ἢ ἐνίσχυσις, ἐξ ἧς εἶλα τὰ ἀγαθὰ ταῦτα ἀπορρέουσι; οὐχὶ ἐκ τῆς ἐνδομύχου πληροφορίας περὶ τῆς ἀθανασίας σου; οὐχὶ ἐκ τῆς ἰδέας τῆς θείας δικαιοσύνης καὶ τῆς μισθαποδοσίας; Ναί, ἐξ αὐτῆς καὶ μόνης. Ἐκ τῆς ἀθανασίας ἢ ἀνύψωσις τοῦ νοῦς ἐκ τῶν ἐπιγείων πρὸς τὰ πνευματικά· ἐντεῦθεν αἱ ὑψηλαὶ σκέψεις περὶ τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἐντεῦθεν τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα, ἐντεῦθεν τὸ συναίσθημα τὸ ἀναπτυσσόμενον ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀνθρώπου ἐν περιστάσεσι, καθ' ὅς συγκρούονται τὰ ἴδια πρὸς τὰ κοινὰ συμφέροντα, καὶ ἡ ἀρετὴ πρὸς τὴν κακίαν. Ἐκ τῆς ἀθανασίας ἢ μυ-

στικῇ, πληροφορία ἢ περὶ αἰωνιότητος αὐτῷ διαλεγομένη, καὶ παραπέθουσα αὐτὸν νὰ φροντίζη περὶ τῶν μετὰ θάνατον καὶ νὰ θυσιάζη τὰ παρόντα καὶ δρώμενα διὰ τὰ μέλλοντα καὶ ἀόρατα. Ἡ ἀθανασία πείθει τὸν ἄνθρωπον νὰ ἀγαπᾷ τὸ καλὸν καὶ ν' ἀποστρέφηται τὸ κακόν· αὕτη διάζει αὐτὸν πρὸς τὴν τελείωσιν. Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς παραμυθεῖ τοὺς πᾶσχοντας καὶ ἐπιχέει βάλσαμον παρηγορίας ἐπὶ τῶν πληγῶν τῶν τρωθεισῶν καρδιῶν· ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς παρέχει τὰ ἀκεσώδυνα φάρμακα εἰς ὅλας τὰς συμφοράς, ὅλα τὰ δεινὰ, καὶ εἰς ὅλας τὰς ἀθλιότητας τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ φέρει, τὴν ὑπομονήν, τὴν καρτερίαν, τὴν εἰρήνην τῆς ψυχῆς, τὴν γαλήνην τῆς καρδίας, ἀποκρούει τὸν ἀπελπισμόν, ἐμβάλλει τὴν ἐλπίδα, κρατύνει τὴν πίστιν πρὸς τὴν θεῖαν ἀντίληψιν, καὶ ἀποδιώκει τὰ νέφη τῶν λυπηρῶν τὰ καλύψαντα τὴν ψυχὴν καὶ τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς ἄγει εἰς τὴν ἀληθῆ εὐδαιμονίαν διδάσκουσα αὐτὸν, ὅτι εὐδαιμονία ἐστὶ τὸ κατὰ Θεὸν πολιτεύεσθαι· αὕτη φέρει αὐτὸν εἰς τοὺς κόλπους τῆς αἰωνίου μακαριότητος. Ἡ ἰδέα τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς εἶναι ὁ θεμέλιος λίθος, ἐφ' οὗ οἰκοδομεῖται ἡ συντήρησις, ἀνάπτυξις, καὶ προαγωγή τοῦ ἀνθρώπου· εἶναι ὁ συνεκτικὸς δεσμὸς τῶν κοινωνιῶν, εἶναι τὸ ὄργανον τὸ κινεῖν πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν, εἶναι τὸ μέσον τῆς προαγωγῆς καὶ τελειότητος τοῦ ἀνθρώπου· ἡ ἄρσις τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἦτο ἀνατροπὴ τοῦ παντὸς καὶ ἀφανισμὸς τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐὰν ἡ ἀνθρωπότης ὑφίσταται, ὑφίσταται καὶ προάγεται διὰ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς· ἡ ἄρσις τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἦρε τὴν τελειότητα τῆς θείας Σοφίας, διότι θὰ ἐπλαττε τὸν ἄνθρωπον πρὸς ἀπώλειαν, ὅπερ ἀντιβαίνει εἰς τὴν ἰδέαν τῆς περὶ τῶν ἰδιωμάτων τοῦ Θεοῦ τελειότητος· ὁ Θεὸς εἶναι πάνσοφος· ἄρα καὶ ὁ ἄνθρωπος ἔχει ψυχὴν ἀθά-

νατον· τούτο δὲ μαρτυρεῖ ἡ συντήρησις, ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ προαγωγή αὐτοῦ. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἐπίσης μαρτυρεῖ α.) ἡ ἐν ἡμῖν ἰδέα περὶ ἀθανασίας ψυχῆς· β.) ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἀκροῦ ἀγαθοῦ· γ.) ἡ ἰδέα τῆς αἰωνιότητος· δ.) ἡ ἀγάπη τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ· ε.) ἡ ὑπαρξις τῆς συνειδήσεως καὶ ς.) ἡ τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀποκάλυψις.

§ 4.

Ἀποδείξεις τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἐκ τῆς ἐν ἡμῖν ἰδέας περὶ ἀθανασίας ψυχῆς.

Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ψυχὴν ἀθάνατον, διότι συλλαμβάνει τὴν ἰδέαν τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς του. Ὁ ἄνθρωπος λαμβάνει τὰς ἰδέας ἐκ τῆς περιβαλλούσης αὐτὸν φύσεως· ἡ φύσις διδάσκει καθ' ἑκάστην αὐτὸν περὶ τῆς θνητότητος τῶν ὄντων καὶ τοῦ παντελοῦς ἀφανισμοῦ αὐτῶν· ἡ ἰδέα ἔρχεται τοῦ θανάτου καὶ τοῦ ἀφανισμοῦ δέον νὰ ἴηαι τὸ θετικὸν τοῦ ἀνθρώπου φρόνημα ὡς τὸ τελικὸν συμπέρασμα, ἡ ἰδέα τῆς ἀθανασίας οὐδαμῶθεν προσγίγνεται τοῖς ἀνθρώποις, πᾶν δὲ τὸ μὴ προσπίπτον εἰς τὰς ἐντυπώσεις δὲν δύναται νὰ δώσῃ ἰδέαν ἑαυτοῦ, ἡ ἰδέα τῆς ἀθανασίας δὲν προσπίπτει εἰς τὰς ὀψεις τοῦ ἀνθρώπου, ἄρα δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπάρχη· ἀλλ' ἡ ἰδέα ὑπάρχει περὶ ἀθανασίας, πόθεν προσεγένετο τοῖς ἀνθρώποις; μὴ ἐκ τῆς ὕλης ἔλαβε τὴν ἰδέαν τῆς ἀθανασίας; ἀλλ' ἡ ὕλη εἶνε ἐστερημένη ἀθανασίας καὶ παντὸς, οὔτινος στερεῖται τις, δὲν δύναται νὰ μεταδώσῃ· ἄρα ἡ ὕλη δὲν δύναται νὰ μεταδώσῃ τὴν ἰδέαν τῆς ἀθανασίας εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ ἔχη ὅ,τι δὲν παρέλαβε, πᾶν ὅ,τι ἔχει, παρέλαβεν ἐκ τῆς ἐκτελούσης αὐτὸν φύσεως, ἡ ἐκτελοῦσα φύσις μόνον περὶ θανάτου ὁμιλεῖ, ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν δὲν παρέλαβεν ἐκ τῆς φύσεως ἰδέαν περὶ ἀθανασίας· ἄρα ὁ ἄνθρωπος δὲν ὤφειλε νὰ ἔχη τὴν ἰδέαν τῆς ἀθανασίας. Ὁ Θεὸς εἶναι αἰώνιος, ἡ ἰδέα τῆς ἀθανασίας ὑπάρχει

ἐν τῷ Θεῷ, ὁ Θεὸς δύναται νὰ μεταδώσῃ τὴν ἰδέαν τῆς ἀθανασίας, ἀλλ' ἡ ὕλη δὲν δύναται νὰ δεχθῆ καὶ νοήσῃ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ· διότι στερεῖται δεκτικότητος ὡς μὴ ἔχουσα ἀντιληπτικὴν δύναμιν πνεῦμα ἐρχόμενον εἰς σχέσιν μὲ τὸν ἀποκαλυπτόμενον Θεόν· ὁ ἄνθρωπος ἐὰν ἦναι ὕλη μόνη, στερεῖται πνευματικῆς δυνάμεως καὶ δὲν δύναται νὰ ἔλθῃ εἰς σχέσιν πρὸς τὸν Θεόν· ἄρα ὁ ἄνθρωπος δὲν ἠδύ- νηκτο νὰ λάβῃ καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν ἰδέαν τῆς ἀποκαλύ- φεως· ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν ἰδέαν τῆς ἀθανασίας· ἄρα ἔλαβεν αὐτὴν παρὰ τοῦ αἰωνίου Θεοῦ. Πᾶν τὸ δυνάμενον λαμβάνει τι παρὰ Θεοῦ, ἔχει δεκτικότητα πρὸς τοῦτο, καὶ νοεῖ τὸν Θεὸν καὶ τὴν θέλαν αὐτοῦ ἀποκάλυψιν, ὁ ἄνθρωπος ἔλαβε παρὰ Θεοῦ καὶ ἔχει τὴν ἰδέαν τῆς ἀποκαλύψεως, ἄρα ὁ ἄνθρωπος ἔχει δεκτικότητα, νοεῖ τὸν Θεὸν καὶ πνεῦμα ἐρ- χόμενον εἰς σχέσιν μὲ τὸν ἀποκαλυπτόμενον Θεόν· ἄρα ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶνε ὕλη ἀψυχος καὶ ἄνους, ἀλλ' ὄν ἐμψυχον καὶ νοερόν δεκτικὸν θέλας ἀποκαλύψεως, τοιοῦτον δὲ ὄν δέον νὰ ἔχῃ ψυχὴν ἀθάνατον ὡς ἐρχομένην εἰς σχέσιν πρὸς τὸν Θεὸν διδασκαμένην καὶ σοφίζομένην ὑπ' αὐτοῦ πρὸς τελει- ωσιν, ἥτις ἄνευ ἀθανασίας ἄσκοπος. "Ὅθεν ὁ ἄνθρωπος ἔχει ψυχὴν ἀθάνατον.

§. 6'.

Ἀπόδειξις τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ ἄκρου ἀγαθοῦ.

Ἡ Σύμπασα ἡ κτίσις ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ τοῦ θαυματοῦτος ἀπειδῶς τὰ μέσα πρὸς εὐδαιμο- νίαν τῶν ἐχόντων αἰσθησὶν δημιουργημάτων του. Ἡ εὐδαι- μονία τοῦ ἀνθρώπου ὤφειλε νὰ ἦναι ἡ πληρεστάτη ὡς δια- τιθεμένου ἅπαντα τὰ μέσα καὶ ἔχοντος ὑπὸ τὴν ἰδίαν διάθε- σιν τὴν κτίσιν ἅπασαν· καὶ ὅμως εἶναι ἑλλειπτής· διότι καθ' ἑκάστην βλέπομεν τὸν ἄνθρωπον μεμφίμορον καὶ ἀκούομεν

αὐτοῦ περὶ κακοδαιμονίας διαλεγομένου. Πόθος ἀπλετος κατέχει τὴν καρδίαν του, ἥτις βαρυαλοῦσα ἐπὶ τῷ ἀπολειπομένῳ ἐν αὐτῇ κενῷ, ἐπιζητεῖ ἀπαύστως τὴν πλήρωσιν αὐτοῦ. Ὁ ἄνθρωπος ἀγωνίζεται πρὸς πλήρωσιν τῶν ἀπαιτήσεων τῆς καρδίας του, ἀλλ' αὕτη αἰείποτε μένει κενή, οὐδὲν τῶν ἐπὶ γῆς ἀγαθῶν ἐστὶν ἱκανὸν πρὸς πλήρωσιν τοῦ κενοῦ τῆς καρδίας του δὲν ὑπάρχει τὸ ἀντίρροπον τῆς ἐπιθυμίας του, ἢ καρδία του ἀλγεῖ· ἢ δὲ εὐδαιμονία ἀφίσταται· ὁ λόγος τῆς ἀνεπαρκείας εὐρίσκεται οὐχὶ ἐν τῇ φύσει τῶν ὄντων, ἀλλ' ἐν τῇ ἐνοικουσίῃ τῷ ἀνθρώπῳ ψυχῇ, ἥτις ἀθάνατος οὐσα ἔχει πόθους ἀπείρους· διὸ ἐπιποθεῖ καὶ ζητεῖ, ὡς ἔλαφος διψῶσα, τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ ἄκρου ἀγαθοῦ, ὅπερ εἶναι τὸ τέλος αὐτῆς· ἢ πέρασ ἔχουσα τὸν τάφον ψυχῇ δὲν δύναται νὰ ἔχη πόθους ἀπείρους ἰκνουμένους πέραν αὐτοῦ· διότι ἀντιβαίνει πρὸς τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ· ἢ ἐπιθυμία λοιπὸν τοῦ ἄκρου ἀγαθοῦ μαρτυρεῖ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς· διότι ὁ Πανάγαθος Θεὸς δὲν θὰ ἐνεφύτευεν ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀνθρώπου πόθον ἀπλήρωτον πρὸς κακοδαιμονίαν του, ἐὰν μὴ ἐπεφυλάσσετο αὐτῷ ἢ πλήρωσις αὐτοῦ· ἀφοῦ δὲ ἐν τῷ Κόσμῳ μένει ἀπλήρωτος, ἔπεται ὅτι θὰ πληρωθῇ μετὰ τὴν ἐξοδὸν αὐτοῦ ἐν τῇ ἄλλῃ ζωῇ, ἐν ἣ θὰ ζῇ εὐδαίμων, καὶ ἐπομένως αἰωνίως· ἄρα ὁ πόθος τοῦ ἄκρου ἀγαθοῦ εἶνε ἀπόδειξις τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Ὁ ἄνθρωπος, ἐὰν εὐρίσκη ἐπὶ τῆς γῆς σχετικὴν τινα εὐδαιμονίαν, εὐρίσκει αὐτὴν ἐν τῇ πεπαιθῆσει ὅτι ἔχει ψυχὴν ἀθάνατον, ὅτι μετὰ τὸ πέρασ τῆς παρούσης ζωῆς ὑπάρχει ἑτέρα ζωὴ ἀληκτος καὶ ἀτέρμων, ἐν ἣ θὰ ἀπολαύσῃ τελείαν τὴν εὐδαιμονίαν· ἐὰν εὐρίσκη ἀνακούφησιν τινα εἰς τὰ δεινὰ τοῦ βίου του, ἀντλεῖ ταύτην ἐκ τῆς ἐλπίδος τῆς μελλούσης ἀπολαύσεως τοῦ ἄκρου ἔφετου· ἐὰν δ' ἐν τῇ κυμαινομένῃ θαλάσσῃ καὶ τῷ κλύδωνι τῶν πειρασμῶν τοῦ βίου ὁ ἄνθρωπος εὐρίσκη λιμένα εὐδίων,

εὐρίσκει αὐτὸν διὰ τῆς πυξίδος τῆς ἀθανασίας, ἐν ἣ τὸ ἄκρον ἀγαθόν. Ἐάν δ' ἐκ τοῦ ἀνθρώπου ἀφαιρέσῃ τὴν ἐλπίδα τῆς μελλούσης ἀπολαύσεως τοῦ ἄκρου ἀγαθοῦ, ὁ ἄνθρωπος θὰ ἀποβῆ τὸ δυστυχέστερον τῶν ὄντων τῆς δημιουργίας, ὑπερ ἀντιμάχεται πρὸς τὴν σοφίαν καὶ τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ· ἄρα ὁ ἄνθρωπος ἔχει ψυχὴν ἀθάνατον.

§ γ'.

Ἀπόδειξις ἐκ τῆς ἰδέας τῆς αἰωνιότητος τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ ἄνθρωπος εἰσάγει τὴν ἰδέαν τοῦ ἀπείρου εἰς πάντα τὰ ἐνδιαφέροντα αὐτῆν· ἐπιμελεῖται νὰ παρατείνῃ τὴν ὑπαρξίν του, καὶ δι' ὄλων τῶν χορηγούμενων προσπαθεῖ νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ ποθητοῦ τέλους· οἰκοδομεῖ τάφους μεγαλοπρεπεῖς καὶ λαμπροῦς, καὶ ἀνεγείρει ἰσχυρὰ μνημεῖα πρὸς αἰώνιαν διατήρησιν τοῦ θανόντος σώματός του· ἀναζητεῖ τὴν δόξαν εἰς μεγαλουργήματα, καὶ ἀνυψοῖ στήλας πρὸς διαιωνίσιον τοῦ ὀνόματός του, τῆς ἀφηρημένης ταύτης εἰκόνας τῆς ἰδίας προσωπικότητος, ἐν ἣ ὑπολανθάνει ἡ ὑπαρξις τοῦ ἑτέρου ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὄντος τῆς ψυχῆς· πᾶσα ἡ φροντίς αὐτοῦ ἔχει ὑπόθεσιν μᾶλλον τὰ ὕστερα, τὰ μετὰ θάνατον ἢ τὰ παρόντα· ὁ ἐπὶ γῆς ἀγὼν ζητεῖ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν αἰωνιότητά του· θέλει καὶ ἐπιζητεῖ διὰ τῶν ἐφευρέσεών του, διὰ τῶν κατορθωμάτων του, νὰ ἀφήσῃ ἀνεξέλιπτα τὰ ἴχνη τῆς διαδόσεως· ἡ ἰδέα τῆς ὕστεροφημίας εἶναι τὸ γλυκύτερον αὐτοῦ ὄνειρον τὸ ἀνακουφίζον τοὺς πόνους τῶν καμάτων του ὑπὲρ τῆς διαιωνίσεως τῆς μνήμης τῆς ὑπάρξεώς του. Καίτοι ἡ βρώδης φύσις τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου στεντορεῖως φωνεῖ περὶ τῆς προσκαίρου ὑπάρξεώς των, ἐν τούτοις ὁ ἄνθρωπος μικρὰν δίδωσι προσοχὴν καὶ ἐθελουσίως κωφεύει πρὸς τὴν ἡχὴ τῆς ἀντιλαλούσης φωνῆς, ζητεῖ νὰ διαιωνίσῃ, ἂν μὴ ἑαυτὸν, τοῦλάχιστον τὸ ὄνομά του· δὲν στέργει τὴν

ἐξουθένωσιν ! ἐν τοῖς ἐπιγόνοις αὐτοῦ, φρονεῖ ὅτι διακονί-
 ζει τὴν ὑπαρξίν του· ἐνδόμυχός τις φωνῇ πείθει αὐτὸν νὰ
 φρονῇ ὅτι καὶ μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἐπιγείου βίου δὲν θὰ ἐξ-
 αφανισθῆ, ἀλλὰ θὰ ὑπάρχη που ἀπολαμβάνων τὴν εὐχαρί-
 στησιν, ἣν θὰ παρείχεν αὐτῷ ἡ ἀμοιβὴ τῶν ἐπὶ γῆς κατορ-
 θωμάτων του· τὸν θάνατον, καίτοι προφανῆ, θεωρεῖ ἀνίσχυ-
 ρον κώλυμα τῶν σχεδίων του, διὸ καὶ προβαίνει εἰς τὰς με-
 γαλοουργοὺς ἐπιχειρήσεις του οὐδόλως λαμβάνων αὐτὸν ὑπ'
 ὄψει του, οὐδὲ ὑπολογίζων αὐτὸν· προχωρεῖ μᾶλλον ὡς ἀ-
 θάνατος ἢ ὡς θνητός· αἱ ἐπιχειρήσεις του τοσοῦτῳ μᾶλλον
 ἐνθουσιάζουσιν αὐτόν, ὅσῳ περισσότερον ἡ διατήρησις αὐ-
 τῶν φαίνεται ἐκτεινομένη πέραν τοῦ τάφου. Περὶεργον φαι-
 νόμενον ! ὁ τάφος καὶ ὁ θάνατος, ὡς ἐλαφρὰ νέφη, διαλύον-
 ται πρὸ τῆς λαμπηδόνος τῆς ἀκτίνας τῆς ἀθανασίας· ὁ ἀν-
 θρωπος ἐργάζεται, ὥσει μέλλει νὰ συνδέσῃ τὸν βίον του με-
 τὴν αἰωνιότητα. Δι' ὅλης τῆς ζωῆς στερούμεθα τῆς ἀπολαύ-
 σεως τῶν ἀγαθῶν τῆς ἐπιφυλαττόμενοι αὐτὰ εἰς ἐποχὴν,
 καθ' ἣν δὲν θέλομεν πλέον τὰς ἀπολαύσεις· καὶ ὁμοῦς προτι-
 μῶντες παρὰ τὴν πραγματικότητα τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐλ-
 πίδα βιοῦμεν ἐν στερήσει. Πῶς δὲν καθορᾶ ἐν τῷ ἐνστίγματι
 τούτῳ τὴν φανεράν ἀποκάλυψιν τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ;
 πῶς δὲ τοῦτο θὰ ἦτο κοινὸν αἶσθημα τῆς ἀνθρωπότητος, ἐὰν
 μὴ ὁ Θεὸς ἐδίδου τὴν πληροφορίαν ; πῶς δὲ θὰ ἦτο τοσοῦ-
 τον ἰσχυρὸν, ἐὰν μὴ ὑπῆρχεν ἐνδόμυχος πληροφορία ; πῶς
 δὲ ὁ Θεὸς τοιοῦτον θὰ ἔθετεν εἰς τὴν φύσιν ἡμῶν αἶσθημα
 τοσοῦτον ἰσχυρὸν καὶ συγχρόνως τοσοῦτον ἀπατηλόν ; Ἐὰν
 ἀρνηθῶμεν τὴν ἀλήθειαν τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, ὀφείλο-
 μεν πρῶτον νὰ ἀρνηθῶμεν τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ
 καταστρέψωμεν τὸν ὀργανισμόν αὐτοῦ· ὁ ἀνθρώπος ἄνευ τῆς
 ιδέας τῆς ὑπάρξεως τῆς ἀθανασίας εἶναι ὄν ἀνεξήγητον· ἵνα
 δ' ἐξηγήσωμεν αὐτόν, δεόν νὰ δεχθῶμεν τὴν ἀθανασίαν τῆς

ψυχῆς αὐτοῦ· διότι ἄλλως μένει πρόβλημα ἄλυτον· ἔρα ὁ ἄνθρωπος ἔχει ψυχὴν ἀθάνατον.

§ ε'.

Ἀπόδειξις ἐκ τῆς ἀγάπης τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ ἀληθοῦς.

Ἡ ἀγάπη πρὸς ἀφαιρεμένας ἀσχολίας εἶναι ἐν ψυχικὸν φαινόμενον μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξιν τῆς ψυχῆς, ὁ δὲ χαρακτῆρ τῶν ἀντικειμένων, περὶ ἃ ἀσχολεῖται, ἀνακηρύττει τὴν ἀθανασίαν αὐτῆς· ἢ ἔμφυτος κλίσις πρὸς τὴν φιλοσοφίαν, ἢ ἐπιθυμία πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ τελείου ἐκ τοῦ σχετικῶς τοιούτου, ἢ ἀφατος χαρὰ ἐκ τῆς εὐρέσεως τῆς ἀληθείας, μαρτυροῦσι τὴν πνευματικὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα αὐτῆς· ἢ ἀγάπη **τοῦ καλοῦ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ ἀληθοῦς**, εἶνε ἢ κλιμαξ ἢ ἀνάγουσα τὸν ἄνθρωπον ὑπερένω τῆς ὁρατῆς δημιουργίας εἰς ἕτερον κόσμον πνευματικόν, ὁπόθεν ἐποπτεύει τὴν σοφίαν τοῦ Δημιουργοῦ, κατανεῖ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ, διακρίνει τὴν παντοδυναμίαν αὐτοῦ, καὶ ἀνακαλύπτει τὴν πανταχοῦ παρουσίαν αὐτοῦ· ὁ Θεὸς ὁμιλεῖ πρὸς αὐτὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ὁποῖον ὄντως προτέρημα! ὁποῖα ἐξαιρετικὴ δύναμις! ὁποῖα τιμὴ καὶ δόξα εἰς τὸν χοῦν ἄνθρωπον! πῶς ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ τὸν ἐν τῷ τάφῳ ἀπολλύμενον ἄνθρωπον μὲ, τοιαύτας ἐπροκίσει δυνάμεις; τίς ὁ σκοπός; τί τὸ ὄφελος, ἀφοῦ μετὰ θάνατον τὸ πᾶν ἀπόλλυται; πῶς παρὰ φύσιν ὁ χόος τέρπεται ἐν ταῖς ἀφηρημέναις ἐννοαῖς; πῶς ὁ φυσικὸς ἄνθρωπος ἀρέσκειται νὰ ἀσχολῆται μᾶλλον περὶ τὰ μεταφυσικὰ ἢ περὶ τὰ φυσικὰ; πόθεν οὗτος ὁ ἔρωσ τῶν πνευματικῶν ἐν τῇ ὕλῃ; ποῦ δὲ ἐμφωλεύει οὗτος ὁ ἔρωσ; ποῦ μεταβαίνει ἢ χαρὰ, ἢ θεία αὐτῆ πνευματικῆ ἀμβροσία ἢ ζωογονοῦσα τὸν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ἐνασχολούμενον ἄνθρωπον; ὁποῖα ἢ σχέ-

σις μεταξύ βλη; καὶ πνεύματος; Τὸ πνεῦμα ὡς τοιοῦτον δύναται νὰ χαίρῃ, διότι ἡ εὐρεσις μιᾶς ἀληθείας εἶνε τελείωσις ἑαυτοῦ· ἀνοψύθη κατὰ μίαν βαθμίδα ἐν τῇ κλίμακι τῆς τελειώσεως, ἀλλὰ ἡ βλη διατὶ νὰ χαίρῃ; ἡ βλη τί προσεπορίσατο ἀγαθόν, ἀφοῦ μάλιστα αὕτη ἐπὶ μάλλον ποιεῖ καὶ ἀλγεῖ, ἐφ' ὅσον αἱ τοιαῦται εὐφροσύναι καὶ πνευματικαὶ θυμηδία: αὐξάνουσι καὶ πλεθύνονται; τί ἀπολαύει τὸ σῶμα, ὅταν ἐκ τοῦ Οὐρανίου νέκταρος μεθύῃ τὸ πνεῦμα; ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἦν μόνον βλη, διατὶ ἡ βλη νὰ μὴ ἀρέσκηται νὰ κυλινδουται ἐν αὐτῇ, ἀλλὰ ζητεῖ νὰ μεταρσιωθῇ; διατὶ δὲν τρυφᾷ ἀφοῦ ἀναμένῃ αὐτὴν τάφος καὶ ἐντελής ἀφανισμός, ἀλλὰ στερεῖ ἑαυτὴν τῶν ἀγαθῶν τῆς βλης; ἀλλὰ τὸ θαυμασιώτερον, διατὶ νὰ ἀποκαλύπτηται αὐτῇ ὁ Θεός, ἀφοῦ μέλλῃ νὰ ἀπολέσῃ εἰς τὸ παντελὲς τὴν γνῶσιν αὐτοῦ; Τὰ ψυχικὰ ταῦτα φαινόμενα θὰ ἦσαν ὅλως ἀσυμβίβαστα πρὸς τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, ἐὰν ὁ τέρος ἦτο τὸ τελευταῖον ὄριον τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπειδὴ ὁμοῦ τοῦτο ἀντιβαίνει πρὸς τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, ἔπεται ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει πνεῦμα δεκτικὸν τῆς γνῶσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπομένως ἀθάνατον, διότι τὸ θνητὸν εἶνε ἀνάξιον τοιαύτης ἀξίας καὶ τιμῆς, ὡς ἀπολλύμενον· ὅπου γνῶσις Θεοῦ, ἐκεῖ ἀθανασία.

§ ε'.

Ἀπόδειξις ἐκ τῆς συνειδήσεως.

Ἡ Συνείδησις εἶναι ὁ ἀδέκαστος κριτής, ὁ τηρητής τοῦ γραπτοῦ νόμου, ὃν ὁ Θεὸς ἐχάραξεν ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀνθρώπου· ἔδει ὁ νόμος νὰ ἔχη τὸν φρουρόν τε, καὶ αἱ πράξεις τὸν κριτὴν των· ἡ συνύπαρξις τῶν δύο τούτων ἐν τῷ ἀνθρώπῳ μαρτυροῦσι πρὸς τὸν τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ ἐλευθερίαν, τὸ καταλογιστὸν τῶν πράξεών του, τὴν ἀναφορὰν αὐτοῦ πρὸς τὸν νομοθέτην του, τὴν ἐπιφύλαξιν τῆς ἀμοιῆς ἢ τῆς κολάσεως, καὶ ἐπομένως τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς του. Δι-

ὅτι, ἐὰν μὴ ὁ ἄνθρωπος ἐκέκτητο ψυχὴν ἀθάνατον, περι-
 τὸς ἂν ἦν ὁ νόμος, ὀχληρὰ δὲ καὶ παράλογος ἡ συνείδη-
 σις· αἱ δὲ τοῦ ἀνθρώπου πράξεις οὐδένα θὰ εἶχον ἠθικὸν
 χαρακτήρα ὡς φυσικαὶ ἐνέργειαι· ὅτι ὁμοῦς ὑφίσταται νόμος
 γραπτὸς, καὶ ἄγραπτος τοῦτου φύλαξ, τοῦτο μαρτυρεῖ πρῶ-
 τον τὸ κοινὸν τῆς ἀνθρωπότητος φρόνημα, καὶ δεῦτερον ἡ
 τοιάδε ἢ τοιάδε ἠθικὴ κατάστασις ἐκάστου ἀνθρώπου ἐργα-
 ζομένου ἢ τὸ ἀγαθόν, ἢ τὸ πονηρὸν τοῦ τηροῦντος τὸν νό-
 μον, καὶ τοῦ παραβαίνοντος αὐτόν. Ὁ τηρητὴς τοῦ ἠθικοῦ
 νόμου ἀναγνωρίζεται ἐκ τοῦ ἠθους τοῦ ἢ εἰρήνη τῆς ψυ-
 χῆς καὶ ἢ γαλήνη τῆς καρδίας του ἀντανακλῶνται ὡς ἐπὶ
 κατόπτρου ἐπὶ τῆς γαληνιαίας καὶ ἠρέμου μορφῆς τοῦ προσώ-
 που του, ὃ δὲ βίος του εἶναι ρεῖθρον ἡσυχῶς ρέον διὰ τερ-
 πνῆς πεδιάδος· ἢ προσδοκία μελλούσης ἀμοιῆς ἐκδηλοῦται
 ἐκ τῶν ἔργων του καὶ τῶν πράξεών του ἐν γένει· ἀποδέ-
 χεται ταύτην μετὰ πεποιθήσεως. Ὁ τοῦ νόμου παραβάτης
 ὅλος τεταραγμένος ἐκ τοῦ ἀδιαλείπτου ἐλέγχου τῆς συνει-
 δήσεως παρέχει εἰκόνα οἰκτρῶν καὶ ἀποτρόπαιον· ἢ εἰρήνη
 καὶ ἢ γαλήνη, αἱ δύο αὗται περιστεραί, τὰ ἱερὰ σύμβολα
 τῆς ἀρετῆς καὶ ἀγαθότητος, ὄχοντο ἀπιεῖσαι· σκυθρωπότης,
 κατῆφεια, ἀνία, ἀκηδία καὶ ἀπελπισμὸς σκιεροῖς χρώμασι
 ζωγραφοῦνται ἐπὶ τῆς ἐξαγριωθείσης καὶ ἀλλοιωθείσης φυ-
 σιογνωμίας του· ἀναμένει τὴν τιμωρίαν· ἀλλ' ἰδοὺ βλέπομεν
 ἀμφοτέρους κατερχομένους εἰς τὸν τάφον καὶ ἐπὶ μὲν τῆς
 πλακῆς τοῦ μοχθηροῦ ἀναγράφονται διθύραμβοι καὶ σύμ-
 βολα νίκης καὶ τροπαίων, ἐπὶ δὲ τῆς ἀκατεργάστου πλακῆς
 τοῦ ἀγαθοῦ εἰκονίζεται κλάδος φοίνικας, ἔστιν ὅτε καὶ κα-
 λύπτεται ὑπὸ τὸν χοῦν ἄδοξος καὶ ἄφανής, καὶ ὁ τάφος
 αὐτοῦ ὁ καλύψας τὸ ἀθλητικὸν σῶμα μένει ἄγνωστος· πόθεν
 αὕτη ἢ ἀντίθεσις; ποῦ ἢ δικαιοσύνη; Μὴ ἠπατήθη ὁ δίκαιος;
 μὴ, εἰς κενὸν ἔδραμε; ποῦ ἢ προσδοκωμένη ἀντιμισθία; ποῦ

ἡ δικαία ἀμοιβή, ὑπὲρ ἧς ἐμόχθησε, καὶ ἦν μετὰ ἱερᾶς ἀ-
 πεξεδέχετο πίστεως; ἰδοὺ ἀπῆλθε, καὶ ὁ τάφος ἐκάλυψεν
 αὐτὸν εἰς τὸ παντελές· μὴ φροῦδαι αἱ προσδοκίαι του; μὴ
 ἐπλάνησεν αὐτὸν ἡ φωνὴ τῆς συνειδήσεώς του; ἰδοὺ ὁ μο-
 χητρὸς ὁ ὑπὸ τῆς συνειδήσεώς του ἐλεγχόμενος, ὁ τολμη-
 ρὸς παραβάτης τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ἐπέρανε τὸν βίον ἐν δόξῃ
 καὶ τιμῇ, καὶ τάφου λαμπροῦ ἡξίωται καὶ τὰ μνημεῖα τῆς
 δόξης του αἰώνια. Μὴ παράλογος ὁ φόβος καὶ ἡ ταραχὴ,
 καὶ ἄσκοπος ὁ ἐλεγχος τῆς συνειδήσεως; οὐχί! ὁ δίκαιος
 δὲν ἠπατήθη· διότι ζήσας κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ἠθικοῦ
 νόμου, ἔζησε κατὰ τὸν προορισμὸν του· ὁ νόμος ἐτέθη, ἵνα
 ἡ ἀνθρωπότης δυνηθῆ νὰ τηρήσῃ τὴν σχέσιν αὐτῆς πρὸς
 τὸν Θεόν, καὶ δυνηθῆ νὰ συντηρηθῆ, ἀναπτυχθῆ, καὶ προα-
 χθῆ τελειομένη· ὅθεν ὁ τηρῶν τὸν νόμον δὲν ἀπατάται·
 διότι ἐκπληροῖ τὸν προορισμὸν του· ἀλλ' οὐδὲ ὁ παραβάτης
 τοῦ νόμου ἀπατάται, διότι διὰ τῆς παραδόσεως τοῦ νόμου
 καταπολεμεῖ τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ καὶ βραείας φέρει τὰς εὐ-
 θύνας καὶ ἔχει γινῶσιν τῆς ἐνοχῆς του· ἡ συνείδησις τὸν
 πληροφορεῖ· ἀλλὰ διατί ἡ θεία δίκη δὲν ἀπέδωκεν ἐκάστῳ
 κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ; διὰ τοῦτο ἀκριβῶς· διότι ὁ ἀνθρώπος
 ζῆ καὶ μετὰ θάνατον· ἐν τῇ ἀλήκτῳ δὲ καὶ αἰωνία ζωῇ οἱ
 μὲν δίκαιοι θὰ λάβωσι τὴν ἀμοιβὴν τῶν πόνων των, οἱ δὲ
 πονηροὶ τὰ ἐπίχειρα τῆς κακίας των· ἐὰν μὴ ὑπῆρχεν ἀ-
 μοιβὴ τῆς ἀρετῆς καὶ τιμωρία τῆς κακίας, τὸ ἰδίωμα τῆς
 θείας δικαιοσύνης θὰ ἦτο λέξις ἀνευ ἐννοίας. Ἐπειδὴ ὅμως
 ὁ Θεὸς εἶναι δίκαιος καὶ δικαιοσύνας ἀγαπᾷ, ἔπεται ὅτι καὶ
 ἡ ἀρετὴ ἀμείβεται, καὶ ἡ κακία κολάζεται. Ἐπειδὴ δὲ ἐν-
 ταῦθα ἡ θεία δίκη δὲν ἐκδηλοῦται πληρομένη, ἔπεται ὅτι
 ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ, ἥτις ἀναμένει πάντας, θὰ πληρωθῆ ἡ
 θεία δικαιοσύνη· ἡ Συνείδησις ἄρα εἶναι τρανὴ ἀπόδειξις τῆς
 ἠθικῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυ-

χῆς του. Περὶ τῆς πεπλανημένης συνειδήσεως ἔκανόν νὰ εἴπωμεν ὅτι καὶ αὕτη μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξιν τῆς συνειδήσεως, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἀπολέσας ὁ ἄνθρωπος τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας ἀπεπλάνησε τὴν συνείδησιν αὐτοῦ, ἣτις ἐλέγχει ὁμῶς πάντοτε τὴν παράβασιν τοῦ νόμου· περὶ δὲ τῆς πεπωρωμένης συνειδήσεως, ὅτι τοῦτο εἶναι συμβεβηκός, ὡς ἀποτέλεσμα ἄκρας μοχθηρίας· δὲν ἀναιρεῖ δὲ τὴν γενικὴν ἀρχὴν ὅτι ἡ συνείδησις εἶναι ἀδέκαστος κριτής.

§ 5'. Ἀπόδειξις τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ (1)

Τελευταίαν ἀπόδειξιν τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου φέρομεν τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ Θεοῦ ἀποκάλυψιν, δι' ἣς ὁ ἄνθρωπος διδάσκεται τὰς ὑπερφυσικὰς ἀληθείας, καὶ γνωρίζει ὅσα αὐτῷ σωτήρια καὶ ὠφέλιμα. Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ταύτην ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ ὀφείλει πολλάκις τὴν σωτηρίαν τῆς τε ψυχῆς καὶ τῆς ζωῆς του· ρύεται αὐτὸν ἐκ κινδύνου διὰ μυστικῆς ἐμπνεύσεως, καὶ ἀναγγέλλει αὐτῷ ἐρηγοροῦν καὶ καθεῦδοντι τὰ πόρρω αὐτοῦ λαβόντα χίρα καὶ τὰ οὐπὼ εἰς ἔργον ἐλθόντα, καὶ ἀποκαλύπτει αὐτῷ τὰς βουλὰς τοῦ Θεοῦ. Τὰ ἱστορικὰ ταῦτα γεγονότα εἶνε τὸσαῦτα μαρτύρια ὑποστηρίζοντα τὴν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, τὴν ὑψηλὴν αὐτοῦ ἀξίαν, τὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, τὴν πνευματικὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν καὶ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς του· οἱ τὰς ἀληθείας ταύτας ἀρνούμενοι ἑαυτοὺς ἀρνοῦνται ἀγνοοῦντες τὸ ὄψος τῆς ἀξίας των, ἀγνοοῦντες ἑαυτοὺς τίνες εἰσίν, τίς ὁ σκοπὸς καὶ τὸ τέλος τῆς ἐν τῷ κόσμῳ παρουσίας των, καὶ ποῦ πορεύονται. Ἕμεῖς δ' ἔασαντες τοὺς τοιοῦτους χαίρειν, ἀνακηρύττομεν τὴν

(1) Περὶ ἀθανασίας ψυχῆς ἴδε Βράϊλα Τόμ. Α'. Κικέρωνα (De senectute). Πλάτωνα (Νομ. ΙΒ'. ἐπιστολὴν Ζ.). Λακτάντιον (Libri V 11). Σενέκα ἐπιστ. XXX. VI.) (καὶ Κάτοπτρον Κοιτωνίας).

πίστιν ἡμῶν πρὸς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου·
 οἶαν παρὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἁγίας Ἐκκλησίας ἐδιδάχθη-
 μεν, δι' ἧς καὶ ἑαυτοὺς ἐγνώμεν καὶ τὸ τέλος καὶ τὸν προ-
 ρισμὸν ἡμῶν εἶδαμεν· διὰ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς ἐστὶν ἡ ὑπὸ
 τοῦ Θεοῦ καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἰδρυσις ἐπὶ τῆς
 Γῆς τῆς Ἐκκλησίας, καὶ δι' αὐτὴν ὄλα τὰ μυστήρια· διὰ τὴν
 ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς αἱ εὐχαί, αἱ δεήσεις, αἱ ἱκεταὶ καὶ ὄλα
 ὅσα ἡ ἐκκλησία ἐκ τῆς ἱεράς παρέλαβε παραδόσεως νὰ τελεῖ
 ὑπὲρ τῶν ἐν πίστει ἀναπαυσαμένων· διότι ἡ φωνή, ὡς πνεῦμα,
 ἐπιστρέφει πρὸς τὸν Θεόν, ὡς ἔδωκεν αὐτό, ὅπως ζῆσῃ αἰωνίως.
 Ἐπειδὴ τοίνυν οὐδεὶς καθαρὸς ἀπὸ ρύπου σάρκα περικείμε-
 νος, ὁ δὲ ρύπος ἀμαυροὶ τὸ κάλλος τῆς ψυχῆς καὶ ἀπορα-
 κρύνει αὐτὴν τοῦ Θεοῦ, ἡ Ἐκκλησία εἰδυῖα τὸ φιλόανθρωπον
 τοῦ Θεοῦ καὶ ἐξουσίαν λαβοῦσα ἀδιαλείπτως νὰ εὐχῆται ὑπὲρ
 τῶν τέκνων αὐτοῦ, εὐχεται ὑπὲρ τῶν ἐν πίστει τελειωθέν-
 των ὡς καὶ ὑπὲρ τῶν ἐπιζώντων· διότι τὰ τέκνα τῆς Ἐκ-
 κλησίας δὲν ἀπόλλυνται, ἀλλὰ ζῶσιν ἐν αὐτῇ, καὶ μετὰ θά-
 νατον. «Μακάριοι οἱ νεκροὶ οἱ ἐν Κυρίῳ ἀποθνήσκοντες
 ἀπύρτι. Ναί, λέγει τὸ πνεῦμα, ἵνα ἀναπαύσωνται ἐκ τῶν
 κόπων αὐτῶν, τὰ δὲ ἔργα αὐτῶν ἀκολουθεῖ μετ' αὐτῶν.»
 (Ἀποκάλ. Ἰωάν. ιδ'. 13).

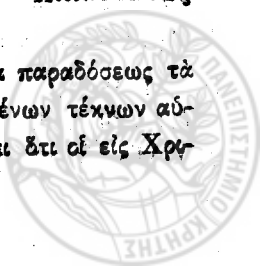

ΜΕΡΟΣ Β΄.

Ἡ ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΚΑΙ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΠΕΡΙ ΜΝΗΜΟΣΥΝΩΝ

**Περὶ τῶν τελοῦμένων παρὰ τῆς Ἐκκλησίας
 Ἱερῶν Μνημοσύνων.**

Ἡ Ἐκκλησία ἐξ Ἀποστολικῆς λαβοῦσα παραδόσεως τὰ
 τελούμενα ὑπὲρ τῶν ἐν Χριστῷ ἀναπαυσαμένων τέκνων αὐ-
 τῆς Ἱερὰ Μνημόσυνα δέχεται καὶ πιστεύει ὅτι αἱ εἰς Χρι-

στον τελειωθέντες εἰς Χριστὸν μεταβαίνουνσι κατὰ τὰ θεῖα λόγια τὰ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, «ὄπου εἰμι ἐγώ, ἐκεῖ καὶ ὁ διάκονος ἔσται.» (Ἰωάν. 12, 26), καὶ τὸ «πορεύομαι ἐτοιμάσαι ὑμῖν τόπον, ... ἵνα ὄπου εἰμι. ἐγώ, καὶ ὑμεῖς ἦτε» (Ἰωάν. 14. 3) καὶ ὅτι οἱ καταιχόμενοι δὲν διακόπτουσι τὴν μετὰ τῆς ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ πνευματικὴν κοινωνίαν, ἀλλ' ἐξακολουθοῦσι κοινωνοῦντες διὰ τῆς κοινῆς ἐν Χριστῷ ἀγάπης τῆς ἐν ἐνὶ συναπτούσῃ καὶ συνδεούσῃ διηνεκῶς καὶ ἀναποσπάστως ἅπαντας τοὺς πιστοὺς τοὺς τε ἐν γῇ διαδιούντας καὶ τοὺς ἐν Οὐρανῷ τὴν διαμονὴν λαβόντας. Κατὰ ταῦτα οἱ ἐπὶ γῆς εἰσέτι ζῶντες πιστοί, καὶ οἱ ἐκ τῆς δρατῆς ταύτης κοινωνίας μεταστάντες πιστοί, ἀποτελοῦσι τὴν μίαν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν εἰς δύο διηρημένην Ἐκκλησίας, εἰς τὴν θριαμβεύουσαν ἐν τῷ Οὐρανῷ, καὶ τὴν Στρατευομένην ἐν τῇ Γῇ· καὶ ἡ μὲν ἐν τῷ οὐρανῷ καλεῖται θριαμβεύουσα ὡς περὰ νῆα τὸν ἀγῶνα ἐπὶ γῆς νικήσασα τῇ δυνάμει τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν θριάμβῳ πρὸς τὸν ἀγωνοθέτην Χριστὸν ἀπελθοῦσα, ὅπως τοὺς ἀμαραντίνοὺς τῆς δόξης λάβη στεφάνους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως· ἡ δὲ ἐν τῇ γῇ Στρατευομένη, ὡς περιλαμβάνουσα τοὺς πιστοὺς τοὺς ἐτι πρὸς τὴν ἀμαρτίαν ἀγωνιζομένους καὶ πρὸς τὴν τελείωσιν ἐπιγεγομένους· διὸ ὁ θάνατος δὲν παρήλλαξε τὰς σχέσεις τῶν θανόντων πρὸς τοὺς ζῶντας, εἰμὴ κατὰ τρόπον, μεταβαλὼν τὸ κατ' αἰσθησιν εἰς τὸ ὑπὲρ αἰσθησιν, ἡ δὲ Ἐκκλησία ἔστι μία ἢ κεφαλὴ ὁ Χριστὸς οὐ σῶμα ἔσμεν οἱ Πιστοὶ καὶ μέλη ἐκ μέρους, κατὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον, «Ὅχι εἰδότε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν μέλη Χριστοῦ ἔστιν;» (Κορ. Α'. 6.15), καὶ αὐθις, «ὑμεῖς δὲ ἔστε σῶμα Χριστοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους» (12.27) καὶ ἀλλαχοῦ «οὐδεὶς γάρ ἡμῶν ἑαυτῷ ζῆ, καὶ οὐδεὶς ἑαυτῷ ἀποθνήσκει· ἔάν τε γὰρ ζῶμεν, τῷ Κυρίῳ ζῶμεν· ἔάν τε ἀποθνήσκωμεν, τῷ Κυρίῳ ἀποθνήσκωμεν· ἔάν τε οὖν ζῶμεν, ἔάν τε ἀποθνήσκωμεν, τοῦ Κυρίου ἔσμεν.» (Ρωμ. 14.

7-8)· πῶς οὖν ὑπὲρ μὲν τῶν ζώντων νὰ εὐχόμεθα, καὶ δεήσεις πρὸς τὸν Θεὸν νὰ ἀναπέμπωμεν καὶ θυσίας ἀναιμάκτους ὑπὲρ υγείας προσκαίρου νὰ προσφέρωμεν, ὑπὲρ δὲ τῶν τεθνεώτων οὐδεμίαν ὑπὲρ σιτηθρίας καὶ αἰωνίου ζωῆς νὰ ἐκφράζωμεν εὐχὴν, οὐδεμίαν νὰ ἀναπέμπωμεν δεήσιν, οὐδεμίαν νὰ προσφέρωμεν προσφοράν, οὐδὲ κἄν μνείας νὰ ἀξιῶμεν αὐτοὺς κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἀναιμάκτου θυσίας, ὅτε τὸ τίμιον καὶ ζωηρὸν αἷμα τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ ὡς ἱλαστήριος πρὸς τὸν Θεὸν προσφέρεται θυσία ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἄγνοημάτων; Ποῖος λόγος ἄρα γὰρ θὰ δικαιώσῃ τὴν τοιαύτην πρὸς τοὺς τεθνεώτας πιστοὺς ἀμέλειαν, ἢ μᾶλλον ἀπάθειαν καὶ ἀδιαφορίαν; πῶς δέ, ἀφοῦ καὶ ζῶντες καὶ ἀποθνήσκοντες τοῦ Κυρίου ἐσμέν, ἀποκόπτομεν καὶ ἀποχωρίζομεν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ ἐκ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας ἣτις ἐστὶ σῶμα Χριστοῦ, ἀφοῦ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας ὁ Χριστός; «καὶ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ αὐτὸς ἐστὶ σωτὴρ τοῦ σώματος τῆς ἐκκλησίας.» (Κολοσσ. 1.18. Ἐφεσ. 5.23). Τί δὲ κωλύει ἡμᾶς νὰ ἐκδηλώμεν τὴν πρὸς τοὺς τεθνεώτας συμπάθειαν, τὴν συνδέουσαν ἡμᾶς πρὸς αὐτοὺς ἀγάπην, καὶ νὰ προσάγωμεν θυσίας καὶ νὰ ἀναπέμπωμεν δεήσεις, καὶ νὰ ἐκφράζωμεν εὐχὰς πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ τῶν ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου κοιμηθέντων πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν, ὅπως ἴλεως καὶ εὐμενῆς γένηται πρὸς τοὺς ἀπελθόντας καὶ δι' ἀσθένειαν ἀνθρωπίνην φέροντας τὸν ῥύπον τῆς ἁμαρτίας; Τίς ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὅτι ὁ Θεὸς δὲν δέχεται εὐχὰς ὑπὲρ τεθνεώτων; ἐν τίνι μέρει τῆς Γραφῆς ἐγράφη μὴ δέεσθε ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων· ἀλυσιτελὲς γὰρ τοῦτο καὶ ἀνόνητον; Καὶ ἐὰν μὴ ἐξ Ἀποστολικῆς εἶχομεν παραδόσεως, καὶ ἐὰν μὴ οἱ Ἀποστολικοὶ ἄνδρες καὶ οἱ Ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας Πατέρες ἐκθύμως πρὸς τοῦτο μᾶς προέτρεπον, ἡμεῖς διὰ τὴν γνωστὴν τοῦ Κυρίου

φιλανθρωπίαν, διὰ τὴν ἀδικάλειπτον μετὰ τοῦ Χριστοῦ κοι-
 νωνίαν τῆς Θριαμβευούσης μετὰ τῆς Στρατευομένης ἐκκλη-
 σίας, καὶ διὰ τὴν ἀγάπην πρὸς τοὺς πλησίον μας, καὶ τοὺς
 πατέρας καὶ ἀδελφούς μας, καὶ συζύγους καὶ τέκνα μας, ἀ-
 παύστους θὰ ἀνεπέμπωμεν πρὸς τὸν Θεὸν δεήσεις, καὶ προσ-
 ευχάς, καὶ θυσίας, πεποιθότες ἐπὶ τὸ φιλάνθρωπον, καὶ φι-
 λεύσπλαγχνον, ἐλεημονητικόν, καὶ φιλόστοργον, καὶ εὐέλ-
 πιδες θὰ ἐξεδεχόμεθα τὴν τῶν πλημμεληθέντων συγχώρη-
 σιν· ἔχομεν δὲ τὸν Ἰωάννην τὸν Θεολόγον ἐνθαρρύνοντα ἡ-
 μᾶς καὶ προτρέποντα ἡμᾶς νὰ ζητῶμεν παρὰ Θεοῦ μετὰ
 παρρησίας τὰ ἐπιθυμητὰ τῷ Θεῷ· διότι ἀκούει ἡμῶν. «Καὶ
 »αὕτη ἐστὶν ἡ παρρησία, ἣν ἔχομεν πρὸς αὐτὸν ὅτι, ἐάν τι
 »αἰτῶμεθα κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, ἀκούει ἡμῶν, καὶ ἐάν οἴ-
 »δαμεν ὅτι ἀκούει ἡμῶν ὁ ἂν αἰτῶμεθα, οἶδαμεν ὅτι ἔχομεν
 τὰ αἰτήματα ἃ ἠτήσαμεν παρ' αὐτοῦ (Ἰωαν. Ἐπιστ. Α' 5.14, 15.).

Τίς ἤδη δύναται νὰ ἀρνηθῆ, ὅτι ἀρεστὰ τῷ Θεῷ αἰτούμεν
 ἐξαιτούμενοι τὴν συγχώρησιν τῶν πλημμελημάτων τῶν ἐν
 πίστει τελειωθέντων καὶ τὴν σωτηρίαν τῶν ψυχῶν αὐτῶν ;
 Ἄλλ' ἐάν τις τῶν ἐνισταμένων εἴπῃ ἡμῖν τὸ συνήθως λε-
 γόμενον «ἐν τῷ ἄδῃ οὐκ ἔστι μετάνοια», αὐτῷ λέγομεν ὅτι
 ἀγνοεῖ τὸν νοῦν τοῦ φερομένου ρητοῦ τοῦ οὐδαμοῦ ἐν τῇ
 Γραφῇ ἀπικνύοντος· ἀλλὰ καὶ οὕτως ἔχοντος τίς ἢ σχέσις
 τῶν Μνημοσύνων, τῶν εὐχῶν καὶ τῶν δεήσεων τῆς Ἐκκλη-
 σίας πρὸς τὸν νοῦν τοῦ ρητοῦ τούτου ; τὸ μὲν λεγόμενον
 ζητεῖ νὰ φανερώσῃ τὴν ἀδυναμίαν τοῦ ἤδη τεθνεώτος νὰ
 μεταβάλῃ εἰκεία ἐνεργεῖα τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ κατάστασιν,
 διότι ἐληξεν ὁ ἀγὼν καὶ ἔπαυσεν ἡ σταδιοδρομία, τὸ δὲ
 σῶμα, δι' οὗ πρὸς ἀρετὴν καὶ τελείωσιν θὰ ἔβαινε καὶ θεοειδῆ
 τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θὰ ἀπεδείκνυε διὰ τῶν ἔργων τῆς μετα-
 νοίας, καὶ δι' οὗ ἐμπράκτως θὰ ἐξεδηλοῦτο τὸ φρόνημα τῆς

μετανοίας ἀπεχωρίσθη καὶ διελύθη εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη· διὸ καὶ πᾶσα μετάνοια ματαία καὶ ἀνωφελής διὰ τὴν ἀκαρπίαν αὐτῆς· διὰ τὸν λόγον τοῦτον τὸ λεγόμενον ρητὸν θὰ ἐδήλου καλλίτερον τὸ πνεῦμα τὸ δι' αὐτοῦ ὑποδηλούμενον, ἐὰν ἐλέγετο ὡς ἐξῆς, ἐν τῷ ἄδη ἀνωφελῆς ἡ μετάνοια· διότι τοῦτο ἀκριβῶς θέλουσι νὰ εἰπωσιν οἱ τῷ ρητῷ ὡς ἐπιχειρήματι κατὰ τῶν Μνημοσύνων χρώμενοι· καὶ τοῦτο εἶναι σύμφωνον μὲ τὸ πνεῦμα τῆς Ἀγίας Γραφῆς· ἄλλως τε καὶ τὸ ἐν τῷ ἄδη οὐκ ἔστι μετάνοια, εἶναι ἀνάληθες, ὅτι ὁ πλούσιος ὁ παρακαλέσας τὸν Ἀβραάμ νὰ στείλῃ τὸν Λάζαρον καὶ συμβουλεύσῃ τοὺς πέντε ἀδελφούς του νὰ ἀλλάξωσι βίον, ἵνα μὴ καὶ ἐκεῖνοι ὑπάγωσιν εἰς τὸν τόπον τῆς βασάνου, ἐν ᾧ οὗτος εὐρισκόμενος ἐβασανίζετο, φανεροί ὅτι ἐγνώριζεν ὅτι ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ ἐξαχρείωσις ἤγαγεν αὐτὸν ἐκεῖ, ἐν ᾧ καὶ οἱ ἀδελφοί του διὰ τὸν αὐτὸν λόγον θὰ ἀφικνοῦντο, καὶ ἐπειδὴ πρὸς μετάνοιάν των παρεκάλει τὴν ἀποστολὴν τοῦ Λαζάρου, ἔπεται ὅτι αὐτὸς πρῶτος μετενόει καὶ ἐθλίβεται διὰ τὸν πρότερον ἀμαρτωλὸν βίον του. Ὡστε τὸ λεγόμενον αὐτὸ μὲν καθ' ἑαυτὸ εἶναι ψευδές, τὸ δὲ πνεῦμα αὐτοῦ τοῦ δι' αὐτοῦ ἐκδηλουμένου δὲν ἀντιστρατεύεται ποσῶς πρὸς τὰ Μνημόσυνα· διότι ποιοῦντες Μνημόσυνα ἐκ τῆς χάριτος μόνης τοῦ Θεοῦ ἀπεκδεχόμεθα σωτηρίαν, οὐχὶ δὲ ἐκ τῆς αὐτενεργείας τοῦ τεθνεώτος, ἢ τῆς μετανοίας του, ἢ τῆς θλίψεώς του, ἢ τῆς οὐδύνης καὶ τοῦ στεναγμοῦ του καὶ τῶν βασάνων του, δι' ὧν ἀποτίει τὴν ποινὴν του. Διὰ τῶν Μνημοσύνων ἡ Ἐκκλησία δὲν ἐπαγγέλλεται ἄψευκτον τὴν σωτηρίαν τοῦ θανόντος ἀμαρτωλοῦ χριστιανοῦ· τοῦτο θὰ ἦτο ἄτοπος ἀξίωσις· οἱ ἐν ἀσεβείᾳ ἐπὶ γῆς βιώσαντες καὶ ἐν κακίᾳ τελειωθέντες εἰσὶν αὐτοκατάκριτοι ὡς μὴ γενόμενοι κοινωνοὶ τοῦ Σώματος καὶ Αἱματος τοῦ Χριστοῦ εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἀλλ' εἰς κλάσιν αἰώνιον, ὡς περιφρονηταὶ τῆς χά-

ριτος του Θεου κατά τον απόστολον Παύλον· «ἢ τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν διτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει; κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ, ὃς ἀποδώσει ἐκάστω κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· οὗτοι ὡς μὴ ἐπιγνόντες τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν σωτήριον πᾶσιν ἀνθρώποις καὶ ἀποβαλόντες τὴν σωτηρίαν θὰ κολασθῶσιν· εὐχεται ὁμοῦ καὶ ὑπὲρ αὐτῶν, ὅπως κουφετέραν αὐτοῖς ποιήσῃ τὴν κόλασιν.

Ἡ Ἐκκλησία, ὡς μήτηρ φιλόστοργος, δέεται πρὸς τὸν νομφίον Χριστὸν ὑπὲρ τῶν τέκνων αὐτῆς τῶν πιστῶν, τῶν εὐσεβῶν, τῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ τοῦ τιμίου Σώματος καὶ Αἵματος τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ τελειωθέντων· εὐχεται ὑπὲρ αὐτῶν, διότι εἶδε τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ τοῦ εἰδότος τὸ ἀλιτηρὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἐπιρρεπές, δι' ἧς οὐδεὶς καθαρὸς ἀπὸ ρύπου, καὶ ἂν μία μόνη ἡμέρα ἢ ζωὴ αὐτοῦ, καὶ εὐχεται καὶ καθικετεύει τὸν φιλόανθρωπον Θεόν, ὅπως ἀποδεχθῇ τὰς δεήσεις καὶ ἰκεσίας ὅλης τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀφήσῃ τὰ πλημμελήματα τῶν ἐν Κυρίῳ κεκοιμημένων αὐτῆς τέκνων, καὶ παρίδῃ τὰ ἐν λόγῳ ἢ ἔργῳ, ἢ διανοίᾳ ἁμαρτήματα ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος καὶ ὡς εἰδὼς τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν καὶ τὴν ἀντιστρατευομένην ἐν ἡμῖν δύναμιν τὴν ἐξωθεύσαν ἡμᾶς εἰς τὸ νὰ πράττωμεν, οὐχὶ ὃ θέλομεν ἀγαθόν, ἀλλ' ὃ οὐ θέλομεν κακὸν τοῦτο νὰ πράττωμεν· «ὃ γὰρ κατεργάζομαι οὐ γινώσκω· οὐ γὰρ ὃ θέλω, τοῦτο πράσσω· ἀλλ', ὃ μισῶ, τοῦτο ποιῶ... βλέπω ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοῦς μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου· ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος!» (Ρωμ. 7. 15—23)· πρὸς δὲ ἰλασμόν πρᾶξαι

τῷ Θεῷ θυσίας καὶ προσφορὰς καὶ πιστεύει, ὅτι τὸ Αἷμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸ ἐκχυθὲν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας ὡς θυσία εὐπρόσδεκτος παρὰ τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, θέλει καταστήσει ἰλεων τὸν Θεόν, ὅπως ἀφήσῃ τὰ πλημμεληθέντα αὐτοῖς, καὶ τάξῃ τὰς ψυχὰς αὐτῶν, ἔνθα οἱ δίκαιοι ἀναπαύονται, καὶ καταστήσῃ αὐτὰς κληρονόμους τῆς οὐρανόθεν βασιλείας· διότι ὡν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἐβαπτίσθησαν, καὶ ἐν αὐτῷ ἔζησαν, καὶ ἐπ' αὐτὸν πᾶσαν τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας ἀνέθεντο, ὡς ποιητῆ καὶ πλάστη καὶ Θεῷ αὐτῶν· προσάγει δὲ πρὸς Κύριον συμπαρακλητόρας ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων τέκνων τῆς τοῦ Ἁγίου, τοῦ Προφήτου, τοῦ Ἀποστόλου, τοῦ Μάρτυρος, τοῦ Ὁμολογητάς, καὶ ἐν γενεῖ πάντας τοὺς εἰς Θεὸν εὐαρεστήσαντας, «πολὺ γὰρ ἰσχύει δέησις δικαίου ἐνεργουμένη» (Ἰακώβου 5. 15), καὶ πρὸ πάντων τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον Παρθένον, τὴν Μητέρα τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὧν ταῖς πρεσβείαις ἐπικαμπτόμενος ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς παρέχει τὴν χάριν, τὸν ἰλασμόν, καὶ τὴν ἀπολύτρωσιν τοῖς κεκοιμημένοις πιστοῖς.

Ἡ Ἐκκλησία ποιεῖ Μνημόσυνα δικαίως τε καὶ κατὰ καθήκον ἐνθεν μὲν, διότι ἐντολήν καὶ ἐξουσίαν ἔλαβε τοῦ νῦν συγχωρῆ τὰ ἁμαρτήματα τῶν τέκνων τῆς, ἐνθεν δὲ ὡς μήτηρ φιλόστοργος παρέχει ἑαυτὴν πρόθυμον, ὅπως δεηθῆ τῷ Θεῷ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν τέκνων τῆς πληροῦσα τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀνεπτυγμένον ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς. Ἐκ τῆς συναισθήσεως λοιπὸν ταύτης τῆς ὀφειλῆς καὶ ἐκ τῆς ἀγάπης ἡ Ἐκκλησία ἀφορμηθεῖσα καὶ τῇ Ἀποστολικῇ παραδόσει ἐπομένη διέταξε τὴν τέλει τῶν ἐνιαυσίων Μνημοσύνων, περὶ ὧν κατωτέρω ὁ λόγος.

Ἡ τῶν Διαμαρτυρομένων Ἐκκλησία ἀπορρίψασα τὰς παραδόσεις ὡς νοθευθείσας, καὶ ἀδυνατοῦσα διὰ τὸν φουρμόν, ἔνθα ἔλαβον αἱ ἀληθεῖς μετὰ τῶν ἐπεισάκτων ἐν τῇ Δοτ. Ἐκκλη-

οία νὰ χωρίσῃ ἐν μικρῷ χρόνῳ τὰς γνησίας τῶν μὴ τοιούτων, καὶ ἀρκεσθεῖσα εἰς τὴν ἐγγραφὸν διδασκαλίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀπέρριψε σὺν πολλοῖς ἄλλοις ὀφελίμοις καὶ τὴν τῶν Ἱερῶν Μνημοσύνιον τέλει, στερήσασα οὕτω τὰ τέκνα αὐτῆς καὶ τῶν ἐκ τῆς ἱερᾶς παραδόσεως ὀφελειῶν· ὅτι ἡ παράδοσις εἶναι τὸ ἄγραφον τεῦχος τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ· διότι καὶ διὰ τῶν ἀγίων Γραφῶν προτρεπόμοθα νὰ φυλάττωμεν τὰς παραδόσεις, ὡς γράφει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος. «Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς ἀδελφοί, ὅτι πάντα μου μέμνησθε, καὶ καθὼς πρέδωκα ὑμῖν τὰς παραδόσεις κατέχετε» (Κορινθ. Α'. 11. 2), καὶ αὐθις· «ἄρα οὖν, ἀδελφοί, στήκετε καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις, ἃς ἐδιδάχθητε, εἴτε διὰ λόγου, εἴτε δι' ἐπιστολῆς ἡμῶν» (Θεσσαλ. Β'. 2. 15), τοῦτο καὶ ἡ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ὁμοφωνία ἐπιβεβαιοῖ. Ἡ δὲ Προτεσταντικὴ Ἐκκλησία ἀποβαλοῦσα τὰς παραδόσεις ἀπέβαλε καὶ τὸ ἄγραφον τεῦχος τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς καὶ οὕτω ἐστέρησεν ἑαυτὴν τοῦ ἀγράφου θησαυροῦ.

Περὶ τῆς ἀναγκαιότητος τῆς ἱερᾶς παραδόσεως ἰδοὺ τί οἱ Ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας Πατέρες λέγουσιν·

Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῇ πρὸς Διόδωρον ἐπιστολῇ «τὸ ἄγραφον νόμου δύναμιν ἔχει, φησί, διὰ τὸ ὑπὸ Ἁγίων ἀνδρῶν τοῦς θεσμοὺς παραδοθῆναι.» Ἐν ἐξ τῶ κς'. τῶν πρὸς τὸν μακάριον Ἀμφιλόχιον περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος γεγραμμένων κεφαλαίων, «τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ φησὶ φυλαττομένων δογμάτων καὶ κηρυγμάτων τὰ μὲν ἐκ τῆς ἀγράφου διδασκαλίας ἔχομεν, τὰ δὲ ἐκ τῆς τῶν Ἀποστόλων παραδόσεως διαδοθέντα ἡμῖν ἐν μυστηρίῳ παραδεξίμεθα, ἀπερ ἀμφοτέρα τὴν αὐτὴν ἰσχὺν ἔχει πρὸς Θεοσέβειαν, καὶ τούτοις οὐδεὶς ἀντερεῖ, ὅστις κατὰ μικρὸν γοῦν θεσμῶν ἐκκλησιαστικῶν πεπεύραται. Εἰ γὰρ ἐπιχειρήσοιμεν τὰ ἄγραφα τῶν ἑθῶν ὡς μὴ μεγάλην ἔχοντα δύναμιν παρσιτεῖσθαι, λάθοιμεν

ἀν εἰς αὐτὰ τὰ καιρία ζημιούντες τὸ Εὐαγγέλιον, μᾶλλον δὲ εἰς ὄνομα ψιλὸν περιεστάντες τὸ κήρυγμα· ὅλον τῷ τύπῳ τοῦ Σταυροῦ κατασημαίνεσθαι, τίς ὁ διὰ γράμματος διδάξας ἢ τὸ πρὸς ἀνατολὰς ἐπεστρέφθαι κατὰ τὴν προσευχὴν; ὀλίγοι γὰρ ἴσμεν, ὅτι τὴν ἀρχαίαν ζητοῦμεν πατρίδα, τὸν παρὰ δεξιῶν, ὃν ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς κατὰ ἀνατολὰς· καὶ ὀρθοὶ μὲν ποιούμεν τὰς εὐχὰς τῇ μιᾷ τῶν Σαβδῶτων, τὸν δὲ λόγον οὐ πέντες οἶδαμεν· οὐ γὰρ μόνον ὡς συναναστίντες Χριστῷ, καὶ τ' ἄνω ζητεῖν ὀφείλομεν, ἀλλὰ καὶ δοκεῖ πῶς αὕτη τοῦ προσδοκωμένου αἰῶνος εἶναι εἰκὼν, μία οὔσα ἢ αὐτὴ ἀνακυκλουμένη καὶ ὀγδόη.»

«Τὰ δὲ ἐπικλήσεως ῥήματα ἐπὶ τῇ ἀναδείξει τοῦ ἄρτου τῆς Εὐχαριστίας καὶ τοῦ ποτηρίου τῆς εὐλογίας τίς τῶν Ἁγίων ἐγγράφως ἡμῖν καταλέλοιπεν; οὐ γὰρ τούτοις ἀρκοῦμεθα, ὧν ὁ Ἀπόστολος καὶ τὸ Εὐαγγέλιον ἐπεμνήσθη, ἀλλὰ προλέγομεν καὶ ἐπιλέγομεν ἕτερα, ὡς μεγάλην ἔχοντα πρὸς τὸ μυστήριον ἰσχύν, ἐκ τῆς ἀγράφου διδασκαλίας παραλαβόντες, τὸ εὐλογεῖν τὸ ὕδωρ τοῦ Βαπτίσματος, καὶ τὸ ἔλαιον τῆς Χρίσεως, καὶ προσέτι αὐτὸν τὸν βαπτιζόμενον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν τοῦ ἐλαίου χρῆσιν, καὶ ὅσα γίνονται, περὶ τὸ βίπτισμα, τὸ ἀποτίσσεσθαι τῷ σατανᾷ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, ἐκ ποίας ἐστὶ γραφῆς; οὐκ ἐκ τῆς ἀδημοσιεύτου ταύτης καὶ ἀπορρήτου διδασκαλίας, ἣν ἀπολυπραγμονήτῳ καὶ ἀπεριέργῳ σιγῇ οἱ Πατέρες ἡμῶν ἐκεῖνοι ἐφύλαξαν καλῶς δεδιδαγμένοι τῶν μυστηρίων τὰ σεμνὰ σιωπῇ διασώζεσθαι; ἢ γὰρ οὐδὲ ἐποπτεύειν ἔξεστι τοῖς ἀμυήτοις, τούτου πῶς ἦν εἰκὸς τὴν διδασκαλίαν θριαμβεύειν ἐν γράμμασιν; οὗτος ὁ λόγος τῆς τῶν ἀγράφων ἐθῶν παραδόσεως ὡς μὴ καταμεληθεῖσαν τῶν δογμάτων τὴν γνώσιν, εὐκαταφρόνητον τοῖς πολλοῖς γενέσθαι διὰ τὴν συνήθειαν· ἄλλο μὲν δόγμα, καὶ ἄλλο κήρυγμα· τὰ μὲν δόγματα σιωπάται, τὰ

δὲ κηρύγματα δημοσιεύεται» (Βασίλειος περὶ πνεύματος κζ'.)

Ποῦ δὲ ἀποδοτέα ἢ ἐξῆς ἢ πρὸς Τιμόθεον παραγγελία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ἐὰν μὴ ἀποδοθῆ εἰς τὰς ἱεράς παραδόσεις; «*Ἄ δὲ ἤκουσας παρ' ἐμοῦ διὰ πολλῶν μαρτύρων ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις, οἵτινες ἱκανοὶ ἔσονται καὶ ἑτέρους διδάξαι*». Τὸ Εὐαγγέλιον ἐκηρύσσεται πρὸς ἀπίστους, αἱ δὲ παραδόσεις παρεδίδοντο πιστοῖς καὶ ἱκανοῖς οὐχὶ τοῖς τυχοῦσιν, ὅπως δύνωνται καὶ ἑτέρους πιστοὺς διδάξαι. (Β'. Τιμ. β'. 2), καὶ αὖθις, «*ὦ Τιμόθεε, τὴν παρακαταθήκην φύλαξον*» (Α. Τιμ. ε'. 28). Διατί παρακαταθήκην καὶ οὐχὶ τὴν πίστιν; διότι ἐν τῇ παρακαταθήκῃ συνυπάρχει καὶ πίστις καὶ τὸ σύνολον ἐγγράφου καὶ ἀγγράφου διδασκαλίας, ἐν ᾧ ἐν τῇ πίστει δὲν ἐνδείκνυται ἅπασα ἢ πρόθεσις τῆς προτοπῆς τοῦ Ἀποστόλου.

Ὁ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης ἐν Κεφ. κ'. λέγει «*Καὶ ὅσα ἄλλα ὑπουργικὰ φῶτα τοῖς λογικοῖς ἀκολούθως ἢ τῶν ἐνθέων ἡμῶν καθηγεμόνων κρυφία παράδοσις ἐκφαντορικῶς ἡμῖν ἐδωρήσατο, ταῦτα καὶ ἡμεῖς μεμυήμεθα καὶ αὖθις*». «*Οἱ τῶν ἱερῶν θεοπαραδότων νομοθέται ταῖς τῶν διακόσμων εὐσταθεσί καὶ ἀσυμφύρτοις τάξεσι, καὶ ταῖς τοῦ ἐκάστῳ κατ' ἀξίαν προσήκοντος ἀναλόγοις καὶ ἱεραῖς ἀπονεμήσοσι τὴν ἱεραρχίαν διετάξαντο*» (Ἐκκλ. Ἱεραρχίας) καὶ ἐν Κεφ. ζ'. «*Πλὴν γε ὅτι καὶ περὶ τούτου ταῦτά φαμεν, ἅπερ οἱ θεοειδεῖς ἡμῶν ἱεροτελεστοὶ πρὸς τῆς ἀρχαίας μυηθέντες παραδόσεως εἰς ἡμᾶς προήγαγον*».

Ὁ δὲ ἱερὸς Ἰγνάτιος ἐν τῇ πρὸς Ἡρενα ἐπιστολῇ λέγει «*πᾶς ὁ λέγων παρὰ τὰ διατεταγμένα τὰ διὰ τῆς φωνῆς ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις παραδεδομένα καὶ πολιτευόμενα, κἂν ἀξιόπιστος ᾖ, κἂν πιστεύῃ, κἂν σημεῖα ποιῆ καὶ προφητεύῃ, λύκος φαιέσθω ἐν προβάτου δορᾷ προβάτων βορᾶν κατεργαζόμενος*».

Ὁ δὲ Ἰουστίνος ἐν τῇ πρὸς Διόγνητον λέγει. «*Οὐ ξένα*

ὁμιλῶ, οὐδὲ παραλόγως ζητῶ, ἀλλ' Ἀποστόλων γενόμενος μαθητής, γίνομαι διδάσκαλος ἐθνῶν τὰ παραδοθέντα ἀξίως ὑπηρετῶ γενεμένοις ἀληθείας μαθηταῖς.»

Ὁ δὲ Εὐσέβιος περὶ τοῦ Ἀγίου Πολυκάρπου λέγει· «ἐξηγήθε τοῦ βίου ταῦτα διδάξας, ἀ καὶ παρὰ τῶν Ἀποστόλων ἔμαθεν, ἀ καὶ ἡ Ἐκκλησία παραδίδωσιν, ἀ καὶ μόνα ἐστὶν ἀληθῆ» (Βιβλ. δ'. Κεφ. ιδ').

Ὁ δὲ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς λέγει. «Εἰρητο γὰρ ἀπ' ἀρχῆς μόνον τοῖς νοοῦσιν αὐτίκα διδάξαντος τοῦ Σωτῆρος τοὺς Ἀποστόλους ἢ τῆς ἐγγράφου ἄγραφος ἤδη καὶ εἰς ἡμᾶς διαδίδοται παράδοσις καρδίαις καιναῖς κατὰ τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ βιβλίου τῆ δυνάμει τοῦ θεοῦ ἐγγεγραμμένη (Στρωμ. 5') καὶ αὐθις· «Ἄλλ' οἱ μὲν τὴν ἀληθῆ τῆς μακαρίας σώζοντες διδασκαλίας παράδοσιν εὐθύς ἀπὸ Πέτρου τε καὶ Ἰακώβου, Ἰωάννου τε καὶ Παύλου, τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, παῖς παρὰ πατρὸς ἐκδεχόμενος (Στρωμ. 4.) αὐτόθι· «ποθοῦσης γάρ, εἰμαι, ψυχῆς τὴν μακαρίαν παράδοσιν φυλάττειν ἢ τοιαύδε ὑποτύπωσις.»

Ὁ δὲ ἅγιος Ἀθανάσιος λέγει. «Ἴδωμεν ὁμῶς καὶ πρὸς τοῦτοις καὶ αὐτὴν τὴν ἐξ ἀρχῆς παράδοσιν καὶ διδασκαλίαν καὶ πίστιν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἣν ὁ μὲν Κύριος ἔδωκεν, οἱ δὲ Ἀπόστολοι ἐκήρυξαν καὶ οἱ Πατέρες ἐφύλαξαν» (ἐν τῷ περὶ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος) καὶ αὐθις. «Κατὰ γὰρ τὴν παραδοθεισαν ἡμῖν παρὰ τῶν Πατέρων Ἀποστολικὴν πίστιν παρέδωκα μηδὲν ἐξωθεν ἐπινοήσας (αὐτόθι).»

Ὁ δὲ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζοῦ λέγει· «Ἐτι δὲ μείζω καὶ γνωριμώτερόν ἐστι τοῖς παραδεδομένοις καὶ τοῖς τότε τετηρημένοις τύποις τῆς Ἐκκλησίας (ἐν τῷ κατὰ Ἰουλιανὸν λόγῳ α'). «Τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένων δογμάτων καὶ κηρυγμάτων τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐγγράφου διδασκαλίας ἔχομεν, τὰ δὲ ἐκ τῆς τῶν Ἀποστόλων παραδόσεως διαδοθέντα

ἡμῖν ἐν μυστηρίῳ παρεδεξάμεθα, ἅπερ ἀμφοτέρα τὴν αὐτὴν ἰσχὺν ἔχει· πρὸς τὴν εὐσέβειαν» (Βασίλειος περὶ Πνεύματος). καὶ αὐθις· «ἐκεῖνο εἶπεῖν ἔχω, ὅτι τὰ νῦν κεκρατηκότα ἔθη πύσσαις ταῖς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαις συμφδᾶ ἐστι καὶ σύμφωνα» (ἐπιστολ. ξγ').

Ὁ δὲ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος λέγει· «Οὐ πάντα δι' ἐπιστολῆς παρεδίδουσαν οἱ Ἀπόστολοι, ἀλλὰ πολλὰ καὶ ἀγράφως, ὁμοίως δὲ καὶ ταῦτά ἐστιν ἀξιόπιστα· ὥστε καὶ τὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας ἀξιόπιστον ἡγούμεθα. Παράδοσις ἐστὶ μηδὲν πλέον ζῆτει (ἐν τῇ α'. Θεσσαλ. λογ. δ'). Ὁ δὲ Κύριλλος Ἱεροσολύμ. «Βλέπετε οὖν καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις, ἃς νῦν παραλαμβάνετε, καὶ ἀπογράψασθε αὐτὰς εἰς τὸ πλάτος τῆς καρδίας ὑμῶν, τηρήσατε μετ' εὐλαδείας, μήπου συλήσῃ τινὰς χαυνωθέντας ὁ ἐχθρὸς, μήτις αἰρετικὸς παρατρέψῃ τι τῶν παραδεδομένων ὑμῖν (Κατηχ. Ε').

Ὁ δὲ ἱερός Ἐπιφάνιος λέγει· «Ἀναγκαίως ἡ Ἐκκλησία μνήμην τῶν κεκοιμημένων ἐπιτελεῖ παράδοσιν λαβοῦσα παρὰ τῶν Πατέρων (αἵρεσις οβ'). καὶ ἐν αἵρέσει νε'. λέγει. «Καὶ ὅροι γὰρ ἐτέθησαν ἡμῖν θεμέλια καὶ οἰκοδομὴ τῆς πίστεως καὶ Ἀποστόλων παραδόσεις καὶ γραφαὶ κτλ.» καὶ ἐν αἵρέσει ςε'. «Οἱ πρὸ ἡμῶν μάρτυρες γεγονότες εἶχον τὴν παράδοσιν ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας παρεληφότες παρὰ τῶν ἑαυτῶν Πατέρων, τῶν αὐτῶν πατέρων πάλιν μεμαθηκότων παρὰ τῶν πρὸ αὐτῶν γεγονότων, πῶς ἡ Ἐκκλησία παραλαβοῦσα παρὰ τῶν αὐτῆς πατέρων ἄχρι καὶ τῆς δεῦρο κατέχει τὴν ἀληθινὴν πίστιν καὶ τὰς παραδόσεις· Ὁ αὐτὸς ἐν αἵρέσει ξα'. λέγει· «Δεῖ δὲ καὶ παραδόσει κεχρηθῆναι· οὐ γὰρ πάντα ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς δύνασθαι λαμβάνεσθαι· διὸ τὰ μὲν ἐν γραφαῖς, τὰ δὲ ἐν παραδόσει παρέδωκον οἱ ἅγ. Ἀπόστολοι.

Ὁ δὲ ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας λέγει· «Ἄ καὶ διὰ

πνεύματος Ἁγίου παρέδωσαν ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρεταὶ γενόμενοι τοῦ λόγου, ὧν τοῖς ἴχνεσιν ἀκολουθεῖν ἐσπούδασαν καὶ οἱ πανεύφημοι Πατέρες ἡμῶν, οἱ τὸ σεπτὸν καὶ Οἰκουμενικὸν τῆς πίστεως ὀριστάμενοι Σύμβολον» (εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην).

Διὰ τῆς Ἀπορρίψεως τῶν Μνημοσύνων ἡ Ἐκκλησία τῶν Διαμαρτυρομένων περιήλθεν εἰς δυσχερῆ καὶ προβληματικὴν θέσιν ἐν τῇ κηδεύσει τῶν νεκρῶν· συνειπὴς πρὸς τὰς δοξασίας τῆς οὐδεμίαν ἔχει εὐχὴν ὑπὲρ τοῦ κηδευομένου νεκροῦ, οὐδεμίαν παράκλησιν πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ τῆς πρὸς τὸ ἀδέκαστον κριτήριον πορευομένης ψυχῆς τοῦ μεταστάντος τέκνου τῆς· ἵνα δὲ μὴ ἐν σιγῇ καὶ ἀφασίᾳ ἄκρα προπεμφθῆ εἰς τὸν τάφον ὁ νεκρὸς, συνέταξεν εὐχὰς εὐχαριστηρίους καὶ δεήσεις ὑπὲρ τῆς τῶν ἐπιζώντων σωτηρίας, ἀφορμὴν πρὸς τὴν αὐτῶν ὠφέλειαν τὴν τελετὴν τῆς κηδείας ἐκλαμβάνουσα· ἰδοὺ αἱ εὐχαί, αἱ καταχωρίζομεν πρὸς δεξιῶν τῆς περὶ κηδεύσεως τῶν νεκρῶν διατάξεως καὶ τῆς ἀκολουθίας τῶν κοιμηθέντων παρὰ τοῖς Διαμαρτυρομένοις, καὶ τοῦ ὅλως ἀναρμόστου παρ' αὐτοῖς γινομένου διὰ τὴν ἔλλειψιν ἐκ τῆς ἀπαγορεύσεως πάσης εὐχῆς ὑπὲρ τῶν κοιμηθέντων.

Τάξις ταφῆς τῶν νεκρῶν παρὰ τοῖς Διαμαρτυρομένοις.

Σημείωσις α'. Σημειωτέον ἐνθάδε, ὅτι οὐκ ἂν ἐξείη χρησθαι τῇ ἐξῆς Ἀκολουθίᾳ πρὸς τινὰς, ἢ ἀδαπτίστους ἀποθάνοντας, ἢ ἀφορισθέντας, ἢ αὐτόχειρας.

Σημ. β'. Ὁ Ἱερεὺς καὶ οἱ Κληρικοὶ ἀπαντῶντες τῷ σώματι ἐν τῇ τοῦ Κοιμητηρίου εἰσόδῳ καὶ αὐτοῦ προπορευόμενοι εἴτε εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, εἴτε πρὸς τὸν τάφον, λέξει ἢ ἄσει.

«Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωὴ, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, κἄν ἀποθάνῃ ζήσεται, καὶ πᾶς ὁ ζῶν καὶ πιστεύων εἰς ἐμὲ,

οὐ μὴ ἀποθάνῃ εἰς τὸν αἰῶνα» (Ἰωαν. ια'. κέ. κοτ'.) ἔπειτα περικοπήν ἐκ τοῦ Ἰὼβ ιθ'. Κορ. κέ. κοτ'. κζ'. Ἐπειτα στίχ. ζ'. α. πρὸς Τιμόθεον καὶ ἐκ τοῦ Ἰὼβ στίχ. α. κέ.

Σημείωσις γ'. Ἐπειδὴ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν παρεληλύθασιν, ἀναγνωσθήσεται εἰς ἡ ἀμφοτέροι τῶν ψαλμῶν τούτων ἐπομένων ψαλμ. λθ'. ψαλμ. στ'. Δόξα πατρὶ κτλ.

Σημείωσις δ'. Τότε ἔφεται τὸ ἀνάγνωσμα παραληφθὲν ἐκ τοῦ ιε'. κεφαλαίου τῆς προτέρας τοῦ Ἀγίου Παύλου πρὸς Κορινθ. Ἐπιστολῆς α. Κορινθ. ιε'. κ'.

Σημείωσις ε'. Ὅταν ἐπὶ τὸν τάφον παρίωσιν, ἕως ἐτοιμάζεται ὁ νεκρὸς εἰς τὸ ἐντίθεσθαι τῇ γῆ, ὁ Ἱερεὺς ἐρεῖ ἡ ὁ Ἱερεὺς καὶ οἱ Κληρικοὶ ἄσουςι.

«Βροτὸς γεννητὸς γυναικὸς, ὀλιγόβιος, καὶ πλήρης ὀργῆς, ἡ ὡσπερ ἄνθος ἀνθῆσαν ἐξέπεσεν· ἀπέδρα δὲ ὡσπερ σικιά, καὶ οὐ μὴ στή.»

«Ἐν μέσῳ τῆς ζωῆς τῷ θανάτῳ καταδυόμεθα· παρὰ τίνος βοήθειαν ζητοῦμεν ἂν, εἰ μὴ παρὰ Σοῦ Κύριε, τοῦ διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν εἰκότως ὀργισθέντος;»

«Ἄλλ' ὁμως δὴ, Κύριε Θεὲ Πανάγιε, Κύριε Παντοδύναμε, ἄγε καὶ ἐλεημονέστατε Σῶτερ, μὴ παραδῶς ἡμᾶς εἰς τὰς πικρὰς τοῦ αἵθλου θανάτου ὠδίνας.»

«Σὺ ἔγνωσ, Κύριε, τὰ κρυπτὰ τῶν καρδιῶν ἡμῶν· μὴ κλεισῆς τὰ εὐμενῆ ὠτά σου πρὸς τὰς προσευχὰς ἡμῶν· ἀλλὰ φέισαι ἡμῶν, Κύριε Πανάγιε, ὦ Θεὲ ἰσχυρότατε, ὦ Ἄγιε καὶ πολυέλεε Σῶτερ, Σὺ, ὦ δικαιοτάτε Κριτὰ αἰώνιε, μὴ ἐάσης ἡμᾶς ἐν τῇ ἐσχάτῃ ὥρᾳ ἡμῶν, δι' ἃς τινασοῦν τοῦ θανάτου ὠδίνας ἐκπεσεῖν.»

Σημείωσις στ'. Εἶτα μεταξὺ τοῦ ἐπιβάλλεσθαι τῷ σώματι τὴν γῆν ὑπὸ τινῶν τῶν παρεστώτων, ὁ Ἱερεὺς λέγει.

«Ἐπειδὴ περ τῷ Θεῷ Παντοκράτορι ἐκ μεγάλου ἐλέους αὐτοῦ τὴν τοῦ ἀγαπητοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν ὧδε τελευτήσαντος

ψυχὴν πρὸς ἑαυτὸν ἀναδέχεσθαι, τὸ γοῦν σῶμα αὐτοῦ τῇ γῆ ἐπιτρέπομεν, χοῦν τῷ χοῖ, σποδὸν τῇ σποδῷ, κόνιν τῇ κόνει, ἐν τῇ βεβαίᾳ καὶ στερεῇ ἐλπίδι τῆς εἰς ζωὴν τὴν αἰώνιον ἀναστάσεως διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτὸν καὶ ὑποτάξει ἑαυτῷ τὰ πάντα.»

Σημείωσις ε'. Εἶτα λεχθήσεται ἢ ἔσθησεται Ἀποκάλυψις ιδ'. ιγ'. Μακάριοι οἱ νεκροί.

Σημείωσις η'. Τότε ὁ ἱερεὺς λέγει. «Κύριε ἐλέησον, Κύριε ἐλέησον, Κύριε ἐλέησον.»

Τὸ Πάτερ ἡμῶν.

Ὁ Ἱερεὺς.

«Παντοκράτωρ ὁ Θεός, μεθ' οὗ ζῆ τὰ τῶν ἐντεῦθεν ἀποικισμένων ἐν Κυρίῳ πνεύματα, καὶ μεθ' οὗ αἱ ψυχαὶ τῶν πιστῶν, τοῦ τῆς σαρκὸς ὄγκου ἀπαλλαγῆσαι χαρᾶς καὶ εὐλογίας ἀπολαύουσιν. Ἐκ καρδίας εὐχαριστοῦμέν σοι, ἐφ' ᾧ ἔδοξέ σοι τοῦτον τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν τῶν τοῦ ἁμαρτωλοῦ κόσμου τούτου ταλαιπωριῶν ἀπαλλάξαι ἀντιβολοῦντές Σε, ὅπως ἐκ τῆς εὐμενεστάτης ἀγαθωσύνης Σου ἐν τάχει τὸν τῶν ἐκλεκτῶν σου ἀριθμὸν ἐκτελειῶσαι καὶ τὴν βασιλείαν Σου κατασπεῦσαι, ἵνα ἡμεῖς σὺν πᾶσι τοῖς ἐν τῇ ἀληθείᾳ τοῦ Ἁγίου ὀνόματός Σου πιστεῖ τετελευτηῆκοι τῆς δολοκλήρου ἡμῶν τελευτώσεως καὶ μακαριότητος τό, τε σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ἐν τῇ ἀδιαλείπτῳ δόξῃ Σου ἐπιτύχωμεν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν! Ἀμήν.»

Ἡ Συναπτὴ.

«Ἐλεημονέστατε Θεὲ Πάτερ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς ἐστὶν ἀνάστασις καὶ ζωὴ, εἰς ὃν ὁ πιστεύων, κἂν ἀποθάνῃ ζῆσεται, καὶ ὁ ζῶν καὶ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐδαμῶς εἰς αἰῶνα ἀποθνήσκει, ὃς καὶ (δι' ἁγίου Ἀποστόλου

αὐτοῦ τοῦ Παύλου) ἐδίδαξεν ἡμᾶς μὴ λυπεῖσθαι καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα διὰ τοὺς κεκοιμημένους ἐν αὐτῷ. Ταπεινῶς ἱκετεύομέν σε, Πάτερ, ἐκ τοῦ θανάτου τῆς ἁμαρτίας εἰς τὴν ζωὴν τῆς δικαιοσύνης ἀνεγείραι ἡμᾶς· ἵνα τοῦ νῦν βίου ἀπαλλαγέντες σὺν αὐτῷ ἀναπαυσώμεθα, ὡς καὶ τοῦτον τὸν ἀδελφὸν ἔχειν ἐλπίζομεν, ὅπως τε ἐν τῇ καθολικῇ ἀναστάσει ἐνώπιόν Σου εὐπρόσδεκτοι εὐρεθώμεν, καὶ κομισώμεθα τὴν εὐλογίαν, ἣν ὁ υἱός Σου ὁ ἀγαπητὸς παντὶ τῷ ἀγαπῶντι καὶ φοβουμένῳ Σε ἀναγορεύσει λέγων. «Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν βασιλείαν τὴν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ἡτοιμασμένην ὑμῖν.» Τοῦτο χάρισαι, ἱκετεύομέν Σε, ἐλεημονέστατε Πάτερ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Μεσίτου καὶ Λυτρωτοῦ ἡμῶν! Ἀμήν.»

«Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν! Ἀμήν.

(Ἀντεγράφησαν ἐκ τῆς Βίβλου τῆς δημοσίας εὐχῆς καὶ τελέσεως Μυστηρίων καὶ τῶν ἄλλων θεσμῶν τε καὶ τελετῶν τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸ ἔθος τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας.)

(Ἐν Λονδίῳ αἰωή.)

Τίς ἀναγνώσας τὰς εὐχὰς αὐτὰς δὲν ὁμολογεῖ τὸ ἀκατάλληλον αὐτῶν δι' ἀκολουθίαν νεκρικῆν; δὲν ἐπιχειροῦμεν νὰ σχολιάσωμεν αὐτὰς, διότι δὲν προεθέμεθα σκοπὸν τοῦτο τὸ ἔργον· ἐζητήσαμεν ἀπλῶς νὰ ἀποδείξωμεν τὸ ἄτοπον, εἰς ὃ ὑπέπεσεν ἡ Προτεσταντικὴ Ἐκκλησία ἀπεβαλοῦσα τὰς ὑπὲρ τῶν Κεκοιμημένων εὐχὰς καὶ δεήσεις· αἱ ἀνωτέρω εὐχαὶ εἰσὶν εὐχαὶ ὑπὲρ τῶν ζώντων θεωροῦσαι τὸν ἀποιχόμενον ἅγιον, τέλειον, καὶ ἐν κόλποις Ἀβραάμ, ὅπου εὐχονται ἐντάχει νὰ μεταδώσι καὶ οἱ κηδευταὶ καὶ πάντες οἱ πι-

στοί' κατά πόσον όμως δυνάμεθα ἄνθρωποι, οἱοί ἐσμεν, νὰ φρονώμεν ὅτι ἐσμέν ἅγιοι καὶ μάλιστα πάντες, ἀγνοῶ' ἀλλὰ διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἡ Ἐκκλησία τῶν Διαμαρτυρομένων ἠσφάλισεν ἑαυτὴν ἀπορρίψασα τὰς παραδόσεις καὶ τὰ Μνημόσυνα' κατὰ πόσον όμως ἐπέτυχεν, ἐπίσης ἀγνοῶ.

Ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία μακρὰν τοῦ νὰ νομίζῃ τὰ ἑαυτῆς τέχνα καθαρὰ ἀπὸ παντὸς ρύπου. εἶδυτα τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, οὐ γάρ ἐστιν ἄνθρωπος, ὃς ζήσεται καὶ οὐχ ἁμαρτήσῃ· εὐχεταί, παρακαλεῖ, καθικετεύει τὸν φιλόανθρωπον Θεὸν ὑπὲρ τῶν κοιμηθέντων τέκνων αὐτῆς· θεωρεῖ δὲ τὰ Μνημόσυνα ὡς ἀναπόφευκτον ὑποχρέωσιν τῶν ζώντων πρὸς τοὺς Κεκοιμημένους· διὸ οὐ μόνον δι' ἓνα ἕκαστον ἐπιτελεῖ Μνημόσυνα, ἀλλὰ καὶ δύο γενικὰ ἐνιαύσια Μνημόσυνα περὶ τῶν ἐν ξένῃ γῆ ἀποθανόντων, καὶ περὶ τῶν μὴ τῶν νενομισμένων τυχόντων. Οἱ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν παρουσιαζόμενοι Εὐαγγελισταὶ αὐτεπάγγελτοι διδάσκαλοι τοῦ ἀληθοῦς Χριστιανικοῦ πνεύματος, ὃς φροντίσουν πρότερον νὰ συμβουλευθῶσι τοὺς μεγάλους θεολόγους τοῦ ἔθνους των, ὅπως γνωρίσωσι τί οὗτοι φρονοῦσι περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἔπειτα ὃς λαμβάνωσι τὸν λόγον. Ἐπειδὴ όμως οὗτοι περὶ τούτου ἠμέλησαν, ἡμεῖς προσάγομεν ἐνταῦθα τὰς γνώμας δύο σπουδαίων θεολόγων Διαμαρτυρομένων πρὸς διδασκαλίαν των.

Ὁ ἀξιοσέβαστος Νήλ, ἄγγλος τὴν πατρίδα, δίασημος δὲ θεολόγος τῆς Ἐκκλησίας τῶν Διαμαρτυρομένων ἐπιστήμων καὶ φιλαλήθης ἀναγνωρίζει τὴν ἀρχαιότητα καὶ ὀρθότητα τῶν δογμάτων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἀποφαινόμενος οὕτως, «ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει νὰ διαμείνῃ ἀκλόνητος ἐν ταῖς ἀρχαῖς αὐτῆς, ἡ δὲ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἔμεινε στερεὰ οὐ μόνον ἐν ταῖς ἀρχαῖς, ἀλλὰ δὴ καὶ ἐν τῇ ὁποίῳ ἔλαβεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι τύπῳ· ἕνεκα δὲ τῆς ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῆς

πίστεως σταθερότητός της προσεκτήσατο τὸ εὐκλαῆς ὄνομα τῆς Ὁρθοδόξου» (*Ορα ἀριθ. 37 τῆς Τεργεστιαίας ἐφημερίδος Κλειοῦς.)

Ὁ δὲ σοφὲς καὶ δεινὸς Θεολόγος Στράους καθηγητῆς τῆς Ὁμιλητικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Βερολίνου ἐνώπιον τῆς ἡμετέρας τῶν φοιτητῶν λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τῆς ἡμετέρας τοῦ ἀοιδίου Ἀλεξάνδρου Λυκούργου σπουδαστοῦ τότε ἐν Γερμανίᾳ ἔλεγε τάδε. «Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία εἶναι Ἐκκλησία τῶν πρώτων ἡμετέρων αἰώνων τοῦ Χριστιανισμοῦ· αὕτη καὶ νῦν ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία τῶν ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆς ἐστὶ ἀπὸ τῆς ἑβδόμης Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἐπομένως αὕτη ἐστὶν ὁ μόνος τύπος τῆς ἀρχαίας διδασκαλίας καὶ τῶν ἀρχαίων ἐθίμων. Ὅλα τὰ θεῖα στοιχεῖα τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀνεπτύχθησαν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἐκκλησίᾳ, ἥτις ἐστὶν Ἐκκλησία τῶν πρώτων ἡμετέρων αἰώνων τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἐξηλθεν εἰς τὴν σκηνὴν καὶ προῦχώρησε μετὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἀφοῦ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ἐστὶ ἐν τῇ ὁδῷ, εἰς ἣν προῦχώρησε πρὸ πάσης ἄλλης Ἐκκλησίας κατὰ τὰς ὑπὸ τοῦ Κυρίου Λυκούργου σαφηνισθείσας αἰτίας. Ἀλλ' ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἐν τῇ κινήσει αὐτῆς πρὸς τὰ πρόσω οὐδὲν ἐπραξεν ὡς πρὸς τὰ θεῖα στοιχεῖα τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ τι κατὰ τοῦτο· διότι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ἅπαντα ἐπραξεν. Αὕτη ἐπεχειργάσθη τὰς βάσεις τῆς Χριστιανικῆς γνώσεως· εἰς δὲ τὴν Ρωμαϊκὴν ἔμεινε νὰ οἰκοδομηθῇ μόνον ἐπ' αὐτῶν. Ἀλλ' ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία δὲν ἔμεινε πιστὴ εἰς ταύτας τὰς βάσεις· αὕτη ἀφήκε ταύτας καὶ ἐβάδισε δι' ἄλλης ὁδοῦ, ἤρχισεν νὰ ἀναπτύσῃ μόνον τὸ ἀνθρώπινον ἐν τῷ Χριστιανισμῷ οὕτως, ὥστε πᾶν τὸ ἐν τῷ Χριστιανισμῷ θεῖον ὑφέλλεται εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἑλλ. Ἐκκλησίας, πᾶν δὲ ἀνθρώπινον, εἰς τὴν τῆς Ρωμαϊκῆς. Καὶ

παρατηρήσατε πόσον μετὰ ζήλου τηρεῖ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία τὴν ἀρχαίαν κληρονομίαν τῆς Χριστιανῆς Ἐκκλησίας· Τῇ Κυριακῇ τῆς Ὁρθοδοξίας προαναφωνεῖ τὰ χριστιανικὰ δόγματα φυλαττόμενα ὑπ' αὐτῆς χιλία ἔτη. Ἡ πανηγυρις αὕτη ἐτελέσθη χθὲς 9)21 Φεβρουαρίου. Καὶ ἐν ᾧ ἡ Ἑλλ. Ἐκκλησία φυλάττουσα τὸν Χριστιανισμὸν τῶν πρώτων ὀκτῶ αἰῶνων ἔχουσε ποταμοὺς αἵματος ὑπὲρ τῆς πίστεως ταύτης, ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία τόσον ἀπεμακρύνθη βαδίζουσα τὴν ἀνθρωπίνην ὁδόν, ὥστε αἱ καταχρήσεις αὐτῆς προὐκάλεσαν ἐπὶ τέλος τὴν ἀντίκρουσιν τῶν ἡμετέρων μεταρρυθμιστῶν, ἧτις ἀπέσχισεν ἀπ' αὐτῆς 40 ἑκατομμύρια Χριστιανῶν· ἀλλὰ καὶ ἡ μεταρρύθμισις δὲν ἐπραξέ τι ἰδιαιτερον σχετικῶς πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν, ὅπερ δὲν ὑπῆρξεν ἐν τῇ Ἑλλην. Ἐκκλησίᾳ. Οἱ μεταρρυθμισταὶ ἐπανέστησαν μόνον κατὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἀνθρωπίνων στοιχείων, τὴν ὁδὸν κατήτησεν ἡ Ρώμη μέχρις ἐσχάτης καταχρήσεως. Οὗτοι ἀνέκαμψαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ἐπομένως εἰς τὸν Χριστιανισμὸν τῶν ὀκτῶ πρώτων αἰῶνων, καὶ ὅτι ἐπιχειρήσωμεν ὡς πρὸς τὴν ἀνόρθωσιν τῆς διαφθαρείσης ὑπὸ τῆς Ρώμης ἀρχαιότητος τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξέλθωμεν τοῦ κύκλου, ὃν διέγραψεν ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία. Ἡμῖν λείπεται ὅπωςδὴποτε νὰ στρεφώμεθα πρὸς τοῦτον τὸν κύκλον, καὶ νὰ πλησιάζωμεν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν» (Ἱερομνήμων περίοδος Α'. Τεῦχος Ε' ΣΤ' καὶ Ζ' σελ. 185 — 186). Βεβαίως, ἐὰν ἐγνώριζον ταῦτας τὰς γνώμας τῶν σοφῶν καθηγητῶν, οἵτινες δὲν εἶνε μόνοι, οὔτε εὐάριθμοι, οἱ ἀναφαινόμενοι ἐκτίστοτε σοφοὶ Εὐαγγελισταὶ ἐν θά ἐτόλμων νὰ διδάξωσι τὴν θρησκείαν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς Ἑλλάδας! Ἄλλ' ἱκανὰ ἔστω ταῦτα πρὸς αὐτούς, ἐπανέλθωμεν δὲ ἐπὶ τὸ προκείμενον.

Περὶ τῶν ἐτησίων μνημοσύνων.

Ἡ Ἐκκλησία τελεῖ ἐτήσια μνημόσυνα ὑπὲρ τῶν τέκνων αὐτῆς τῶν μὴ τυχόντων τῶν νενομισμένων, καὶ στερηθέντων τῆς ἐκ τούτων ὠφελείας διὰ τὸ ἀποθανεῖν αὐτὰ εἴτε ἐν ξένη γῆ, εἴτ' ἐν θαλάσῃ, εἴτ' ἐν ἐρήμῳ. Ὡς ἐκτίθενται οἱ λόγοι οἱ ἐν τῷ Τριψδίῳ, δι' οὗς ἡ Ἐκκλησία τελεῖ τὸ ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων μνημόσυνον τῇ Σάββατον τῷ πρὸ τῆς ἀπόκρου τὸ κοινῶς λεγόμενον «ψυχασάββατον».

Ἑπόμνημα.

«Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ μνεῖαν ποιεῖσθαι τῶν ἀπ' αἰῶνος κοιμηθέντων εὐσεβῶς ἐπ' ἐλπίδι ἀναστάσεως ζωῆς αἰωνίου οἱ θεϊότατοι Πατέρες ἐθέσπισαν».

«Ἀμνημόνησον παισιμάτων νεκροῖς, Λόγε,

τὰ Χρηστὰ νεκρὰ σπλάγχνα σου μὴ δεικνύων.»

«Ἐπειδὴ τινες ἄωρον πολλὰκις ἐπὶ ξένης ὑπέστησαν θάνατον ἐν θαλάσῃ τε καὶ ἀδάτοις ὄρεσι, κρημοῖς τε καὶ χάσμασι, καὶ λοιμοῖς, καὶ λιμοῖς, καὶ πολέμοις καὶ ἐμπρημοῖς, καὶ κρυμοῖς, καὶ ἄλλους παντοίους θανάτους ὑπομνηχότες ἴσως δὲ καὶ πένητες ὄντες καὶ ἄποροι καὶ τῶν νενομισμένων ψαλμψιδῶν καὶ μνημοσύνων οὐκ ἔτυχον, φιλανθρώπως οἱ θεοὶ Πατέρες κινούμενοι κοινῶς τούτων μνεῖαν ἀπάντων τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν ποιεῖσθαι ἐθέσπισαν, ἀπὸ τῶν Ἱερῶν Ἀποστόλων διαδεξόμενοι, ἵνα καὶ οἱ τῶν νενομισμένων ἀνὰ μέρος διὰ τινος συμβάντος μὴ τετυχηκότες, τῇ νῦν κοινῇ μνεῖᾳ κἀκείνοι περιλαμβανόντο δεικνύοντες ὡς καὶ τὰ ὑπὲρ αὐτῶν γινόμενα μεγάλην αὐτοῖς προξενεῖ τὴν ὠφέλειαν. Καθ' ἓνα μὲν σὺν τρόπον οὕτως ἢ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία μνεῖαν ἐπιτελεῖ τῶν ψυχῶν· δευτέρον δέ, ἐπειδὴ τὴν δευτέραν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν θείναι τῇ ἐπαύριον ἐμελλον, ἀρμοζόντως καὶ τῶν ψυχῶν μνημονεύουσιν. Ὡς ἀνεὶ τὸν φοβερὸν Κριτὴν καὶ ἀπαραλόγιστον ἰλεούμενοι

τῇ συνήθει πρὸς αὐτὰς χρήσασθαι συμπαθεία, καὶ τῇ ἐπιγ-
 γελμένη ταύτας κατατάξαι τρυφή. Ἄλλως τε καὶ τὴν τοῦ
 Ἀδάμ ἐξορίαν οἱ ἅγιοι μέλλοντες τῇ ἐσομένῃ ἐκθεῖναι Κυ-
 ριακῇ, ὡς περ τινα καταπαυσιν προσεπεινοῦσι, καὶ τέλος
 πάντων τῶν καθ' ἡμᾶς διὰ τῆς παρουσίας νῦν καταπαύσεως,
 ἵνα ἐκεῖθεν ὡς ἀπ' ἀρχῆς ἀρξῶνται· τὸ γὰρ ὑστατον τῶν
 παρ' ἡμῖν πάντων, ἢ τῶν βεβιωμένων παρὰ τοῦ ἀδεκκίτου
 Κριτοῦ ἔσται ἐξέτασις, καὶ ἵνα τοὺς ἀνθρώπους διὰ τούτων
 φοβήσαντες, πρὸς τοὺς τῆς νηστείας ἀγῶνας ποιήσουσιν εὐ-
 χερεῖς. Ἐν Σαββάτῳ δὲ τὴν τῶν ψυχῶν μνείαν ποιούμεθα,
 ὅτι τὸ Σάββατον καταπαυσιν σημαίνει Ἑβραϊστὶ· (α) καὶ
 τῶν τεθνεώτων τοίνυν, ὡς τῶν βιωτικῶν καὶ τῶν λοιπῶν
 ἀπάντων καταπαυσαμένων, κὰν τῇ καταπαυσίμῳ τῶν ἡμε-
 ρῶν τὰς ὑπὲρ αὐτῶν δεήσεις ποιούμεθα· ὃ δὴ καὶ ἐπὶ πᾶν
 κεκράτηκε γίνεσθαι Σάββατον. Τὸ δὲ γε νῦν καθολικῶς μνη-

(α) Ἀλλὰ τὸ Σάββατον καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἱστορικὴν ἀπλῶς
 παρ' ἡμῖν ἔχει σημασίαν, οὐχὶ δὲ καὶ δογματικὴν· ἡ σημασία τῆς
 λέξεως οὐδένα ἔχει λόγον πρὸς τὴν ἕκτην ἡμέραν τῆς Χριστιανικῆς
 ἑβδομάδος· διὸ δι' ἀφηρημένην ἔννοιαν ὀνομασίας ἡμέρας τινὸς οὐ-
 δέποτε οἱ Ἅγιοι Πατέρες θὰ ὤριζον τὴν τέλει τῶν μνημοσύνων
 ἐν αὐτῇ. Πλὴν τούτου ὑποδηλοῦται τὸ Σάββατον ὡς ἡμέρα γενι-
 κῆς καταπαύσεως, ἐνῶ Σάββατον, ὡς ἡμέραν καταπαύσεως, ἡμεῖς
 ἔχομεν τὴν Κυριακὴν· Ἐὰν λοιπὸν διὰ τὴν κατάπαυσιν ὠρίσθη ἡ
 ἡμέρα τοῦ Σαββάτου ὡς ἡμέρα τῶν ἱερῶν Μνημοσύνων, πολὺ προ-
 τιμωτέρα θὰ ἦτο ἡ Κυριακῇ, διότι τὸ μὲν Σάββατον φέρει μόνον
 τὴν κλησίαν διὰ τοὺς Χριστιανούς, ἡ δὲ Κυριακὴ τὴν πραγματικὴν
 τῆς λέξεως σημασίαν, ἣτις Ἑβραϊστὶ καὶ Σάββατον θὰ ἐκαλεῖτο,
 ὡς ἐκαλοῦντο πᾶσαι αἱ ἑορταὶ τῶν Ἰουδαίων. Πλὴν οὐχὶ τὴν κατα-
 παύσιμον τῆς Κυριακῆς ἡμέραν οἱ Ἅγιοι Πατέρες ἐθέσπισαν διὰ
 τὰ ἱερὰ Μνημόσυνα· ἀλλὰ τὸ Σάββατον ἦτοι οὐχὶ τὴν πρώτην
 ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὴν
 ἑβδόμην, ἦτοι τὴν ἡμέραν τῆς τελευτῆς αὐτοῦ· διότι ἡ ἑβδόμη
 ἡμέρα τῆς δημιουργίας εἶδε τὸν θάνατον τοῦ ἀνθρώπου, ἣτις ἐξα-
 κολουθεῖ, καὶ ἐν ἣ πάντες ἀποθνήσκομεν· διὸ καὶ σαφώτατα οἱ
 θεῖοι πατέρες τὸ Σάββατον, ἦτοι τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου ἐθέσπι-
 σαν γίνεσθαι τὰ Μνημόσυνα καὶ οὐχὶ τὴν Κυριακὴν τὴν τῆς Ἀ-
 ναστάσεως ἡμέραν, ἣτις σύμβολον εἶναι τῆς ἀναστάσεως τῶν νε-

μονεύομεν ὑπὲρ παντὸς δεόμενοι εὐσεβοῦς· εἰδότες καὶ γὰρ οἱ Θεοὶ Πατέρες ὡς τὰ ὑπὲρ τῶν Κεκοιμημένων γινόμενα Μνημόσυνα, λέγω, ἐλεημοσύνη καὶ λειτουργίαι, καὶ ἰδίως, καὶ κοινῇ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦτο ποιεῖν ἐπιτρέπουσι, παρὰ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων τοῦτο παραλαβόντες, ὡς εἴρηται, καθ' ἃ καὶ ὁ Ἀρεοπαγίτης φησὶ Διονύσιος.»

Τὸ πνεῦμα, καὶ ὁ τρόπος καὶ ὁ λόγος τῆς δεήσεως τῆς Ἐκκλησίας ἐμφαίνονται ἐν τε ταῖς εὐχαῖς καὶ τοῖς τροπαρίοις τῶν Μνημοσύνων, τὰ ὁποῖα ἀντιγράφομεν ἧδε.

ἀ.) «Τῶν ἀπ' αἰῶνος σήμερον νεκρῶν ἀπάντων κατ' ὀνομα μετὰ πίστεως ζηοάντιον εὐσεβῶς μνήμην τελούντες
 »οἱ πιστοὶ τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἀνυμνήσωμεν αἰτοῦντες
 »ἐκτενωῶς τούτους ἐν ὧρα τῆς κρίσεως, ἀπολογία ἀγαθὴν
 »δοῦναι αὐτῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν τῷ πᾶσαν κρίνοντι τὴν γῆν,
 »τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ παραστάσεως τυχόντες ἐν χαρᾷ, ἐν με-
 »ρίδι Δικαίων, καὶ ἐν ἀγίῳ κλήρῳ φωτεινῷ, καὶ ἀξίους γε-
 »νέσθαι τῆς οὐρανίου βασιλείας αὐτοῦ.»

β'. «Ὁ ἐν τῷ οἰκείῳ αἵματι Σωτῆρ βροτοῦς ἐκπριάμενος,
 »καὶ θανάτῳ Σου θανάτου τοῦ πικροῦ ἐκλυτρωσάμενος ἡμᾶς
 »καὶ ζωὴν τὴν αἰώνιον παρασχὼν τῇ ἀναστάσει Σου ἡμῖν,
 »πάντας ἀνάπαυσον, Κύριε, τοὺς κοιμηθέντας εὐσεβῶς, ἢ
 »ἐν ἐρήμοις, ἢ πόλεσιν ἢ ἐν θαλάσῃ ἢ ἐν γῆ, ἢ ἐν παντί
 »τόπῳ, Βασιλεῖς τε, Ἱερεῖς, Ἀρχιερεῖς, Μοναστὰς καὶ μιγά-
 »δας, ἐν ἡλικίᾳ πάσῃ παγγενεῖ, καὶ ἀξίωσον αὐτοὺς τῆς οὐ-
 »ρανίου βασιλείας Σου.»

κρῶν κατὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν καὶ εἰκῶν τοῦ προσδοκωμένου αἰῶνος μία οὐσα καὶ ὁγδόη, ὡς ὁ Ζωναρᾶς λέγει· «Τοῦ προσδοκω-
 »μένου αἰῶνος εἰκῶν ἐστὶν ἡ Κυριακὴ, καὶ αὐτὴ μία οὐσα καὶ ὁγδόη,
 »ὡς καὶ παρὰ τοῦ Μωσέως ἐν τῇ κοσμογονίᾳ, μία καὶ οὐχὶ πρώτη
 »ὀνομασθεῖσα, καὶ τὴν μίαν ὄντως ἐκείνην καὶ ἀληθινὴν ὁγδόην
 »τυποῦσα τὴν ἀνέσπερον ἡμέραν, τὸν ἄλυκτον ἐκείνον αἰῶνα τὸν
 »μέλλοντα.» (Ζωναρᾶς περὶ τοῦ μὴ κλίειν γόνου ἐν Κυριακῇ Συν-
 ταγμ. ἱερ. Καν. Τομ. Β'. Σελ. 162. Κανῶν Κ'.)

γ'. «Τῆ ἐκ νεκρῶν ἐγέρσει Σου Χριστὲ οὐκέτι ὁ θάνατος
 »κυριεύει τῶν θανόντων εὐσεβῶς διὸ αἰτοῦμεν ἐκτενωῶς τοὺς
 »Σοὺς δούλους ἀνάπαυσον ἐν αὐλαῖς Σου καὶ ἐν κόλποις
 »'Αβραάμ, τοὺς ἐξ 'Αδάμ μέχρι σήμερον λατρεύσαντάς Σοι
 »καθαρῶς πατέρας καὶ ἀδελφοὺς ἡμῶν, φίλους ἑμοῦ καὶ
 »συγγενεῖς, ἅπαντα ἀνθρώπων τὰ τοῦ βίου λειτουργήσαντα
 »καλῶς καὶ πρὸς Σε μεταστάντα πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως
 »ὁ Θεός, καὶ ἀξίωσον τούτους τῆς οὐρανοῦ βασιλείας Σου.»

Ἡ δὲ αἴτησις ἔχει ὡς :

«Ἐλέησον ἡμᾶς, ὁ Θεός, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός Σου, θεό-
 »μεθὰ Σου, ἐπάκουσον, καὶ ἐλέησον. Ἔτι δεόμεθα ὑπὲρ
 »μακαρίας μνήμης καὶ αἰωνίου ἀναπαύσεως πάντων τῶν
 »Κεκοιμημένων εὐλαδῶν καὶ ὀρθοδόξων Χριστιανῶν, Βασι-
 »λέων Ἀρχιερέων, Ἱερέων, Ἱερομονάχων, Ἱεροδιακόνων μο-
 »ναχῶν, μοναζουσῶν, Πατέρων, Προπατόρων, Πάππων καὶ
 »Προπάππων, ἐκ τῶν ἀπ' ἀρχῆς καὶ μέχρι τῶν ἐσχάτων
 »καὶ ὑπὲρ τοῦ συγχωρηθῆναι αὐτοῖς πᾶν πλημμέλημα ἐκού-
 »σιόν τε καὶ ἀκούσιον.» (ἔπειτα αἱ συνήθεις εὐχαί.)

Τὸ δεύτερον ἐτήσιον μνημόσυνον.

Τὸ δεύτερον ἐτήσιον μνημόσυνον ὑπὲρ τῶν ψυχῶν τῶν
 Κεκοιμημένων ἢ Ἐκκλησία τελεῖ λίαν καταλλήλως 9 ἡμέ-
 ρας μετὰ τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ, ἧτοι τῇ
 Σαββάτῳ τῇ πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς τοῦ Πάσχα, τὸ ψυχο-
 σάββατον ἐπίσης καλούμενον, ὡς ἐκεῖνο τὸ πρὸ τῆς Κυριακῆς
 τῶν Ἀπόκρου Σάββατον πρῶτον ψυχοσάββατον τελούμενον.

Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην μνήμην ποιεῖται ἡ Ἐκκλησία
 πάντων τῶν ἀπὸ Ἀδάμ εὐσεβῶς κοιμηθέντων, δέεται ὑπὲρ
 αὐτῶν, καὶ αἰτεῖται παρὰ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀναληφθέν-
 τος εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ ἐν δεξιᾷ καθεσθέντος τοῦ Πατρὸς,
 ὅπως ἐν ᾧρᾳ τῆς κρίσεως ἀπολογίαν ἀγαθὴν δώσωσιν αὐτῷ

τῷ πᾶσαν κρίνοντι τὴν Γῆν, τύχῳσι τῆς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ παραστάσεως ἐν χαρᾷ, ἐν μερίδι δικαίων, καὶ ἐν κλήρῳ φωτεινῷ ἀγίων, καὶ γείνωσιν ἄξιοι τῆς οὐρανόυ βασιλείας κληρονόμοι.

Ἡ Ἐκκλησία δεομένη ὑπὲρ πάντων τῶν ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι σήμερον εὐσεβῶς κοιμηθέντων εὐχεται οὐχὶ βεβαίως μόνον ὑπὲρ Χριστιανῶν· διότι οὐδεὶς Χριστιανὸς ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Χριστοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ πάσης ψυχῆς παντὸς γένους βροτῶν ἐναρέτως βιωσάσης εἴτε ἐν νόμῳ, εἴτε ἐν ἀκροβυστία· εὐχεται δ' ἐν ταῖς τροπαρίοις, ἵνα «ἅπαντα ἀνθρώπων τὰ τοῦ βίου λειτουργήσαντα πιστῶς καὶ πρὸς Θεὸν μεταστάντα πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως ὁ Θεὸς ἀξιῶσῃ τῆς οὐρανόυ βασιλείας αὐτεῦ.» Διὰ τῆς τοιαύτης ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶς κοιμηθέντων διαταχθείσης ἀκολουθίας ἡ Ἐκκλησία κηρύττει ὅτι οἱ ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι σήμερον τελειωθέντες ἐνάρετοι ἄνδρες εἰσὶν ἄξιοι τοῦ θεοῦ ἐλέους καὶ δέεται τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ αὐτῶν, ὅπως δώσῃ αὐτοῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ κρίσεως εὐπρόσδεκτον ἀπολογία. Τὸ φρόνημα τοῦτο τῆς Ἐκκλησίας, ὅπερ ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων γινώσκομεν, εἶναι λίαν ὀρθὸν καὶ δίκαιον· διότι, ἀφοῦ ὁ Κύριος ἡμῶν ἦλθεν, ἵνα σώσῃ τὸν κόσμον, ἐπεται ὅτι ἔμελλε νὰ σώσῃ καὶ πάντας τοὺς ἐναρέτως διαβίωσαντας, τοὺς τε πρὸ τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ, ὡς καὶ τοὺς μετ' αὐτήν· διότι οὐχὶ ἡ ἔλλειψις ἀρετῆς ἐν τῷ κόσμῳ προῦκάλεσε τὴν ἀνάγκην τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἡ ἔλλειψις τῆς πρὸς τὸν Θεὸν φιλίας καὶ τὸ μεσότειχον τῆς ἐχθρας τὸ διαχωρίζον Θεὸν καὶ ἀνθρώπον καί, ὅπερ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἦλθε νὰ καθέλῃ. Λόγος λοιπὸν τῆς ἀφίξεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἦτο ἡ συμφιλίωσις Θεοῦ μετὰ τοῦ ἀνθρώπου καὶ οὐχὶ ἡ ἔλλειψις ἀρετῆς. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Ἰησοῦς διὰ τῆς θέας αὐτοῦ διδασκαλίας ἀπεκάλυψε τοῖς ἀνθρώποις νέας τελειω-

τικός ἀρχάς καὶ ὑπέδειξεν αὐτοῖς οὐρανὸν καινόν, καὶ γῆν καινὴν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀναίρει τὴν ὑπαρξίν ἀρετῆς ἐν τῷ κόσμῳ· ἡ ἀρετὴ λοιπὸν ἐν τῷ κόσμῳ ὑφίστατο, ἀλλ' ὁ ἀνθρώπος εὕρισκετο ὑπὸ δυσμένειαν καὶ ἐδέετο διαλλάκτου· τούτου δὲ ἐλθόντος ὁ ἐνάρετος εὗρε χάριν παρὰ τῷ Θεῷ καὶ ἔτυχε τῆς σωτηρίας.

Διὰ τοῦ θεσμοῦ τῆς ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων ἀκολουθίας ἡ Ἐκκλησία ἐξέφρασε σπουδαῖον δογματικὸν λόγον, διότι ἐδήλωσε τὸ φρόνημα αὐτῆς περὶ τε τῶν πρὸ Χριστοῦ, καὶ μετὰ Χριστὸν τελειωθέντων ἐναρέτων ἀνδρῶν. Ἐν τοῖς τροπαρίοις τῆς ἀκολουθίας τῶν κεκοιμημένων δέεται ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ ὑπὲρ ἀπάντων. Ἡ σωτηρία ὁμῶς τῶν ἐναρέτων καὶ τῶν μὴ τὸν Χριστὸν εἰδόντων διαφέρει πολὺ τῆς σωτηρίας τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων· διότι ἐκείνων μὲν εἰναι ἀπλή ἀμοιβὴ τῶν πόνων αὐτῶν, τῶν δὲ Χριστιανῶν τελείωσις καὶ ἔνωσις μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ὅτι τοῖς δικαίοις ἐπεφυλάσσετο σωτηρία διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦτο διδασκόμεθα ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης· ἐν ταύτῃ ὁ Θεὸς ὑπέσχετο τοῖς Ἰουδαίοις σωτηρίαν, ἐὰν ἐτήρουν τὸν νόμον. τοῦτο ἐβεβαίωσε καὶ ὁ Σωτὴρ, ὡς ἀναφέρει ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος, εἰπὼν πρὸς τὸν ἐρωτήσαντα τί νὰ ποιῆσῃ, ἵνα ζῶν αἰώνιον κληρονομήσῃ, ὅτι ἀρκετὴ ἦτο πρὸς τοῦτο ἡ τῶν ἐντολῶν τήρησις. Βεβαίως οὐδέποτε θὰ ἔλεγεν αὐτῷ νὰ τηρήσῃ τὰς ἐντολάς [Ματθ. 19.17,) ἐὰν ἐν τῇ τηρήσει τῶν ἐντολῶν δὲν τῷ ἐπεφυλάσσετο σωτηρία. Ἐπίσης οὐδὲ πρὸς τοὺς ἐλέγχοντας αὐτὸν Φαρισαίους, ὅτι μετὰ ἀμαρτωλῶν καὶ τελωνῶν ἐσθίει καὶ πίνει, θὰ ἔλεγεν ὁ Ἰησοῦς, τὸ «οἱ ἰσχύοντες οὐκ ἔχουσι χρεῖαν ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες... οὐ γὰρ ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἀμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν.» (Ματθ. 9.12,13). Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Ἰησοῦ ἀποδεικνύουσι σαφῶς ὅτι οἱ δίκαιοι εἶχον μερίδα ἐν

ἔχοντες... οὐ γὰρ ἤλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτω-
 λους εἰς μετάνοιαν.» (Ματθ. 9. 12. 13.) Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ
 Ἰησοῦ ἀποδεικνύουσι σαφῶς ὅτι οἱ δίκαιοι εἶχον μερίδα ἐν
 τῇ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐλευσομένῃ σωτηρίᾳ τῷ ἀνθρωπίνῳ
 γένει. Ἀφοῦ δὲ οἱ ὑπὸ νόμον εἶχον μέρος ἐν τῇ σωτηρίᾳ,
 διατί τὰ ἔθνη τὰ ἔχοντα τὸν νόμον γραπτὸν εἰς τὰς καρδίας
 αὐτῶν καὶ ποιοῦντα αὐτὸν νὰ ἀποκλεισθῶσι τῆς σωτηρίας;
 μὴ προσωπολήπτῃς ὁ Θεός; ἢ μήπως Ἰουδαίων ὁ Θεὸς μό-
 νων; ἀπαγε! ὁ Θεὸς εἶναι Θεὸς δίκαιος καὶ πατὴρ πάσης
 φυλῆς καὶ γένους ἀνθρώπων· ἐὰν λοιπὸν ὑπεσχέθῃ σωτηρίαν
 τοῖς ὑπὸ νόμον, ἐὰν τηρήσωσι τὸν νόμον, θέλει σώσει καὶ
 τοὺς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ τοὺς τηρήσαντας τὸν νόμον τὸν γε-
 γραμμένον ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν. Ὁ Ἅγιος Ἀναστάσιος
 ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας διαβεδαίει ὅτι δι' ἀποκαλύψεως
 ἐγνώσθη αὐτῷ ἡ τῶν ἐθνικῶν δικαίων σωτηρία· ἀναφέρει δὲ
 τὴν καθ' ὕπαρ ἐμφάνειαν τοῦ σοφοῦ Πλάτωνος πρὸς τινα
 εὐσεβῆ μοναχὸν ἐξυδρίζοντα αὐτὸν διὰ τινὰς πλάνας αὐτοῦ.
 Καὶ λέγει ὅτι ἐμφανισθεὶς ἐδίδαξεν αὐτὸν τὰ περὶ τῆς σω-
 τηρίας τοῦ διὰ Ἰ. Χριστοῦ καὶ προέτρεψε μὴ ἁμαρτάνειν
 ὑδρίζων. Ἡ μαρτυρία αὕτη, καίτοι ἀξιόπιστος ὡς ἀπὸ ἀξιο-
 πίστου συγγραφέως προερχομένη, καὶ ἂν μὴ ληφθῇ ὑπ'
 ὄψει, ἢ δόξα περὶ τῆς σωτηρίας τῶν ἐθνικῶν ἐδραζομένη
 ἐπὶ τῶν ὀρθῶν συλλογισμῶν, ἴσταται καθ' ἑαυτήν.

Ἡ σωτηρία λοιπὸν ἡ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει χορηγηθεῖσα
 διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐγένετο καὶ ἔσεται γενικὴ πᾶσι τοῖς ἐνα-
 ρέτως βιοῦσιν· ἀλλ' ἂν καὶ ἐλέους τυγχάνωσιν οἱ δίκαιοι οἱ
 τὸν Χριστὸν ἀγνοήσαντες διὰ τὴν πλουσίως δαψιλευθεῖσαν
 χάριν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει, οὐχ ἤττον ὅμως
 ὑπολείπονται πολὺ τῆς λαμπρότητος καὶ τῆς μεγαλειότη-
 τος τῆς Σωτηρίας τῶν χριστιανῶν· διότι οἱ πιστοὶ οὐ μό-
 νον ἐσώθησαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωτῆρος
 ἐτελειώθησαν, διὰ τῶν μυστηρίων ἐκαθαρίσθησαν τοῦ προπα-
 τορικοῦ ἁμαρτήματος καὶ ἡγιάσθησαν, καὶ διὰ τῆς βρώσεως
 τοῦ τιμίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου ἠνώθησαν μετ'

αὐτοῦ καὶ τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ αἰδίων προσκομίσαντο ἔνωσιν. Τοῦτο τὸ ἀψευδὲς τοῦ Κυρίου στόμα ἐκήρυξεν εἰπὼν, «ὁ τρώγων μου τὸ σῶμα καὶ πίνων μου τὸ αἷμα ἐν ἑμοί μένει, καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ» ὅταν δὲ μένωμεν ἐν τῷ Χριστῷ, μένομεν ἐν τῷ Θεῷ, διότι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶπεν ὁ υἱὸς ἦν ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ· ἄρα, ἀφοῦ ὁ υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, ὁ δὲ Χριστιανὸς ἐν τῷ υἱῷ, ὁ Χριστιανὸς εἶναι καὶ ἐν τῷ Πατρὶ. Ὁ Χριστιανὸς λοιπὸν ἐνοῦται αἰδίως μετὰ τοῦ Θεοῦ ἔνωσιν, ἣν οὐδαὶς τῶν μὴ πιστευσάντων εἰς Χριστὸν καὶ μεταλαμβάνοντων τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ θέλει ἀπαλάσῃ.

Διὰ τὰ τοσαῦτα ἀγαθὰ, ὅσα ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς παρέσχε τῇ ἀνθρωπότητι, ἣτις πᾶσα ὀφείλει νὰ εὐχαριστῇ τὸν Θεόν, ἡ Ἐκκλησία ἀναπέμπει εὐχαριστίας πρὸς αὐτὸν ὡς πρὸς τὸν Δεσπότην τῶν ἀπάντων καὶ λυτρωτὴν, δοξάζει αὐτόν, ὡς Θεὸν ἀληθινόν, καὶ δέεται ὑπὲρ τῶν ψυχῶν πάντων τῶν ἑναρέτων πάσης φυλῆς καὶ γένους.

Ἡ ἀκολουθία τῶν κεκοιμημένων ἐτέθη λίαν καταλλήλως μετὰ τὸν χρόνον τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, διότι διὰ ταύτης γενόμενος ὁ Κύριος ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς καὶ λαβὼν πᾶσαν ἐξουσίαν ἐν Οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ἐγένετο ζώντων καὶ τεθνεώτων δεσπότης· ἡ Ἐκκλησία λοιπὸν ἔνθεν μὲν θέλουσα νὰ ὁμολογήσῃ τὸν Χριστὸν ζώντων τε καὶ νεκρῶν ἐξουσιαστήν, ἔνθεν δὲ νὰ ἀνακηρύξῃ τὴν πίστιν αὐτῆς εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν τὴν ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων ἀκολουθίαν συνέταξεν.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς ἱστορικῆς καὶ δογματικῆς ἀξίας τῶν Ἱερῶν Μνημοσύνων, τὰ δὲ ἐφεξῆς περὶ τῆς ἐξ αὐτῶν ἠθικῆς ὠφελείας.

Περὶ τῆς ἠθικῆς ὠφελείας τῶν Μνημοσύνων.

Τὰ Ἱερὰ Μνημόσυνα καὶ ὑπὸ ἠθικὴν ἐποψιν ἐξετάζομενα εἰσὶ λίαν ἀναγκαῖα, καθ' ὅσον παρέχουσι τοῖς ἐπι-

ζῶσι μεγάλην ὠφέλειαν δι' αὐτῶν ἡ Ἐκκλησία διδάσκει τὰ ἑαυτῆς τέκνα τὴν ἀληθῆ χριστιανικὴν φιλοσοφίαν καὶ ὑπομιμνήσκει εἰς αὐτὰ τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τοῦ Χριστιανισμοῦ· κηρύττει ὡς δι' ὑψηλοῦ κηρύγματος τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, τὴν ἔναρξιν μετὰ θάνατον νέου σταδίου ζωῆς ἀλήκτου καὶ ἀτέρμονος. Τὴν διηνεκῆ ἐν τῷ κόσμῳ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ παρουσίαν, τὴν μεθ' ἡμῶν συναναστροφὴν τῶν ζώντων μετὰ τῶν τεθνεώτων καὶ σχέσιν καί, ἵνα συλλήθδην περιλάβω ἅπαν τὸ πνεῦμα τῶν τελουμένων Μνημοσύνων, δι' αὐτῶν διδάσκει ἡ Ἐκκλησία τὰ τέκνα τῆς, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι Οὐρανοπολίτης, ὅτι ἀπὸ τῆς ἐν Γῆ στρατευομένης Ἐκκλησίας μεταβαίνει εἰς τὴν ἐν Οὐρανῷ θριαμβεύουσαν, ὅτι ἀμφοτέρων κεφαλὴ εἶναι ὁ Χριστός, ὅστις εἰσακούει ἡμῶν τὰς δεήσεις καὶ ἰκεσίας καὶ ἐπικάλπτεται ταῖς πρεσβείαις τῶν Ἁγίων καὶ τῆς Θεοτόκου, ὅτι ἡ ἐλπίς τῆς σωτηρίας τοῦ Χριστιανοῦ δὲν ἀπόλλυται καὶ μετὰ θάνατον, ὅτι ἡ Ἐκκλησία πιστεύει, ὅτι αἱ δεήσεις αὐτῆς καὶ ἰκεσῖαι· αἱ ὑπὲρ τῶν τέκνων αὐτῆς γινόμεναι εἰσακούονται παρὰ τοῦ φιλανθρώπου Σωτῆρος ἡμῶν καὶ παρέχεται τοῖς ὑπὲρ ὧν γίνονται τὰ μνημόσυνα ἄφεσις παραπτωμάτων, ὅτι ἡ δριστικὴ ἀπόφασις περὶ τῆς ἀμοιβῆς καὶ τιμωρίας εἰσέτι δὲν ἐξεδόθη, ὅτι αὕτη ἐπιφυλάσσεται ἐν τῇ δευτέρᾳ καὶ φρικτῇ τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ παρουσίᾳ, ὅτι ἕκαστος θά λάβῃ τὸ γέρας καὶ τοὺς στεφάνους οὗ ἐπολιτεύθη βίου, ὅτι μέχρι τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας δύναται ἡ Ἐκκλησία νὰ ἀναπέμπῃ εὐχὰς καὶ δεήσεις πρὸς τὸν Κύριον ὑπὲρ τῶν τέκνων αὐτῆς, ὅτι, ὡς ἐν τῇ στρατευομένῃ Ἐκκλησίᾳ οἱ ὑπὸ ἐκκλησιαστικὴν ποινὴν εὐρισκόμενοι διὰ τὰς πεπραγμένας αὐτῶν ἀμαρτίας στεροῦνται τῶν θείων μυστηρίων, οὕτω καὶ ἐν τῇ θριαμβεύουσῃ Ἐκκλησίᾳ οἱ ἐν ἀμαρτίαις θανόντες μακρὰν τῶν ἁγίων καὶ δικαίων εἰσὶν

ἐστερημένοι τῆς δόξης καὶ χάριτος τῆς ἀπορρευούσης ἐκ τοῦ ἀρρήτου κάλλους τοῦ προσώπου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅπερ ἐπιποθεῖ καὶ ζητεῖ πᾶσα ψυχὴ, ὅπως χορτασθῆ, κατὰ τὸ ρητὸν «χορτασθήσομαι ἐν τῷ ὀφθῆναί μοι τὴν δόξαν Σου», πλὴν οὐχὶ ἐκτὸς τοῦ ἄδου, ἐν ᾧ ἕκαστος ἀποτίει τὴν ποινὴν κατὰ τὸ βῆρος τῆς ἑαυτοῦ συνειδήσεως· ὅπως δὲ ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων τῆς στρατευομένης ἐκκλησίας εὐχεται ἡ Ἐκκλησία ἀδιαλείπτως πρὸς τὸν Κύριον, ἵνα ἐνώσῃ αὐτοὺς τῇ ἀγίᾳ καὶ καθολικῇ καὶ Ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ, οὕτω καὶ ὑπὲρ τῶν ἐν ἀμαρτίαις κοιμηθέντων πιστῶν δύναται νὰ εὐχεται καὶ νὰ αἰτῆται συναντιλήπτουρας καὶ τοὺς ἀγίους τῆς θριαμβευούσης Ἐκκλησίας, ὅπως ἐξιλεώσῃ τὸν Θεὸν ὑπὲρ αὐτῶν καὶ τάξῃ αὐτοὺς ἐν σκηναῖς δικαίων, ἐν κόλποις Ἀβραάμ, καὶ συναριθμήσῃ αὐτοὺς μετὰ τῶν σεσωσμένων. Ταῦτα πάντα διὰ τῶν Μνημοσύνων διδάσκει ἡ Ἐκκλησία, δι' ὧν παραμυθεῖται καὶ παρηγορεῖ τοὺς τῶν μεταστάντων συγγενεῖς καὶ φίλους καὶ θεραπεύει τὰς τρωθείσας καρδίας διὰ τοῦ οὐρανοῦ βαλσάμου.

Διὰ τῶν Μνημοσύνων ἡ Ἐκκλησία πρῶτον συναγείρει τὸ τῶν πιστῶν σύστημα καὶ παρακελεύεται αὐτὸ νὰ ἐνδείξῃ τὴν πρὸς τὸν μεταστάντα ἀδελφὸν ὀφειλομένην ἀγάπην, ἀφήσῃ αὐτῷ τὴν ὀφειλὴν, δεηθῆ ὑπὲρ αὐτοῦ μετὰ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν Κύριον τῶν ζώντων τε καὶ νεκρῶν Δεσπότην καὶ ἐξουσιαστήν, ἐκζητήσῃ τὴν συγχώρησιν τῶν ὑπ' αὐτῶν πλημμεληθέντων, τὴν δαψίλειαν τῆς θείας χάριτος, καὶ τὴν κληρονομίαν τῆς οὐρανοῦ βασιλείας. Δεύτερον παραμυθεῖ ἡ τῶν πιστῶν ὁμήγουρις τῶν τεθλιμμένων τὰς καρδίας, ὅτινες ἐν τῇ ἐνδείξει τῆς ἀγάπης καὶ τῆς συμπαθείας τῆς ὅλης Ἐκκλησίας εὐρίσκουσιν ἀνακούφισιν καὶ παρηγορίαν, διότι οὕτω ἢ τοῦ πάθους συμμετοχὴ φέρει παρηγορίαν τῷ τεθλιμμένῳ ὡς ἡ τοῦ βάρους συναντίληψις ἐλάττωσιν καὶ ἀνακούφισιν

τῷ πεφορτισμένῳ, καὶ τρίτον διὰ τῶν Μνημοσύνων γίνεται ἀνάμνησις τοῦ θανάτου, ὑπόμνησις τῆς ματαιότητος τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου, τοῦ προσκαιροῦ βίου καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς, προτροπὴ πρὸς ἀρετὴν καὶ ἐνάρετον πολιτείαν, ἐνθάρρυνσις πρὸς εὐεργεσίας καὶ ἀγαθοεργίας, καὶ ἐν γένει ἀφορμὴ πρὸς προκοπὴν ἐν τῇ ἀρετῇ καὶ πρὸς τελείωσιν καὶ οὗτός ἐστιν ὁ ἠθικὸς χαρακτήρ τῶν Μνημοσύνων.

ΜΕΡΟΣ Γ'.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΜΝΗΜΟΣΥΝΩΝ ΩΣ ΛΥΣΙΤΕΛΩΝ
ΕΞ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΩΣ

Μαρτυρίαι ἐκ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας,
ἐκ τῶν Λειτουργιῶν τῶν διπτύχων τῆς
ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ἐκ τῶν ὁμολο-
γιῶν καὶ τῆς διδασκαλίας τῆς
Ἐκκλησίας, καὶ ἐκ τῶν κα-
νόνων τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων.

Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ὁμιλῶν περὶ τῶν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τελουμένων ἱερῶν Μνημοσύνων ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ «Περὶ τῶν ἐν πίστει κεκοιμημένων» (τόμ. Α'. σελ. 585—595) ἀναπτύσσει θαυμασίως τὸ περὶ Μνημοσύνων Κεφάλαιον ὡς ἑξῆς :

«Ἴδετε γὰρ τί φησιν ἡ θεία Γραφή. «Ὡς Ἰούδας ὁ Μακκαβαῖος ἐν τῇ Σιών τῇ πόλει τοῦ Βασιλέως τοῦ Μεγάλου, ὀπηνίκα τεθανατωμένον εἶδε τὸν ὑπ' αὐτὸν λαὸν ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων ἐχθρῶν, ἐρευνήσας αὐτῶν τοὺς κόλπους καὶ τούτων ἐνδοθεν εὐρῶν εἰδωλεῖα, ἐξίλασμένον αὐτίκα ὑπὲρ ἑκάστου τούτων πρὸς τὸν εἰς οἶκτον ἑτοιμον Κύριον προσενήνοχε, πανευσεδῶς ποιήσας καὶ φιλαδέλφως λίαν.» Ὅθεν καὶ

παρά τῆ θείᾳ Γραφῇ, ὡς ἐν πᾶσι, καὶ ἐν τούτῳ τεθαύμασται. Οἱ δὲ γε μύσται καὶ ἀδιόπται τοῦ λόγου, οἱ τὸν τοῦ κόσμου γύρον ζωγρήσαντες μαθηταὶ τοῦ Σωτῆρος καὶ θεοὶ Ἀποστολοὶ, ἐπὶ τῶν φρικτῶν καὶ ἀχρῶντων καὶ ζωοποιῶν μυστηρίων μνήμην ποιῆσθαι τῶν πιστῶς κοιμηθέντων ἐθέσπισαν· ὁ καὶ κατέχει βεβαίως καὶ λίαν ἀναντιρρήτως ἢ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἀπὸ περάτων μέχρι περάτων Ἀποστολικὴ καὶ Καθολικὴ Ἐκκλησία ἔκτοτε μέχρι τοῦ νῦν καὶ τῆς τοῦ Κόσμου λήξεως ἄχρι, οὐκ ἀλογίστως πάντως, οὐδὲ ματαίως, οὐδὲ εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχε, τοῦτο θεοπίσαντες· οὐδὲν γὰρ ἀνόνητον ἢ τῶν Χριστιανῶν ἀπλανῆς θρησκεία παρέλαβε καὶ εἰς αἰῶνα κατέσχευεν ἀπαρασάλευτος, ἀλλὰ πάντα ἐπωφελῆ καὶ θεάρεστα καὶ λίαν ὀνησιφόρα, καὶ σωτηρίας μεγίστης πρόξενα.

«Ἐφη τοιγαροῦν ὁ πολὺς τὰ θεῖα καὶ βαθὺς Διονύσιος, ἐν τῇ περὶ τῶν κεκοιμημένων θεωρίᾳ οὕτως λέξας· «ἵνα ἐκ τῶν αὐτοῦ θεῶν τε καὶ σεβαστῶν λόγων πρὸς ἐναργῆ ἀποδείξιν ἐφρασώμεθα, ὡς «αἱ τῶν ἀγίων προσευχαί, καὶ κατὰ τὸν τῆδε βίον μήτι γε μετὰ θάνατον, εἰς τοὺς ἀξίους ἱερῶν εὐχῶν (ἤγουν εἰς τοὺς πιστοὺς) ἐνεργοῦσι, τὸ δὲ μήτιγε, πάντως ἐνταῦθα μηδὲν ἕτερον, ἢ τὸ πρόσω γε μᾶλλον ἀποληπτέον,» καὶ μετ' ὀλίγον· «οὐ γὰρ ὁ θεὸς ἱεράρχης, ὁ τῆς θεαρχικῆς δικαιοσύνης ὑποφήτης, ἐξήτει ποτὲ τὰ μὴ τῷ Θεῷ προσφιλέστατα, καὶ πρὸς αὐτοῦ δοθήσεται θειωδῶς ἐπηγγελμένα· διὸ τοῖς ἀνιέροις, ἤγουν τοῖς ἀφωτίστοις, οὐκ ἐπεύχεται ταῦτα κεκοιμημένοις.» καὶ αὖθις, «οὐκοῦν ὁ θεὸς ἱεράρχης ἐξαιτεῖται τὰ φίλα θεῷ καὶ πάντων δωρηθησόμενα.» καὶ πάλιν· «ἢ μὲν οὖν εὐχὴ τῆς θεαρχικῆς ἀγαθότητος δεῖται πάντα μὲν ἀφιέναι τὰ δι' ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν τῶν κεκοιμημένων πταίσματα, τάξαι δὲ τούτων ἐν χώρᾳ ζώντων καὶ κόλποις Ἀβραάμ, Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, ἐν ᾧ ἀπέδρα τόπῳ ὀδύνη, καὶ λύπη, καὶ στεναγμὸς παρορώσης ἀγαθότητι τῆς

θεαρχικῆς εὐσθενείας τὰς ἐγγενομένας τῷ κεκορημένῳ ἐξ ἀνθρωπίνης ἀσθενείας κηλίδας, ἐπαίπερ, ὡς τὸ λόγιόν φησιν «οὐδαίς καθαρὸς ἀπὸ ρύπου», βλέπεις ὁ ἀντιλέγων πῶς βεβαιοί, ὠφέλεις ὑπάρχειν τὰς ὑπὲρ τῶν ἐν ἐλπίδι θεῖα κατοικήθόντων δεήσεις;»

Μετὰ δὲ τοῦτον αὖθις ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος θεορρήμων Γρηγόριος ἐν τῷ εἰς Καισαρίον τὸν ἀδελφὸν ἐπιταφίῳ λόγῳ, περὶ τῆς ἰδίας μητρὸς· «Ἡκούσθη, φησί, κήρυγμα πάσης ἀκοῆς ἀξίον, καὶ μητρὸς πάθος κενύεται δι' ὑποσχέσεως καλῆς καὶ ὁσίας δοῦναι τὰ πάντα τῷ παιδί τὸν ἐκείνου πλοῦτον ὑπὲρ ἐκείνου δῶρον ἐπιτάφιον» καὶ μεθ' ἑτερα· «τὰ μὲν οὖν παρ' ἡμῶν τοιαῦτα· καὶ τὰ μὲν ἀποδοδῶκαμεν, τὰ δὲ δώσομεν τὰς δι' ἔτους προσφέροντες τιμὰς τε καὶ μνήμας, οἷγε τῷ βίῳ περιλειπόμενοι.» Ὅρας πῶς βεβαιοί καὶ καλὰς καὶ ὁσίας καλεῖ τὰς ὑπὲρ τῶν κατοικομένων τῷ Θεῷ προσαγωγὰς καὶ τὰς ἐτησίας μνήμας εἰσδέχεται.

Εἶτα μετ' αὐτὸν ὁ Χρυσορρήμων ὄντως καὶ χρυσεπώνυμος Ἰωάννης, ὁ τῆς πτωχίας καὶ τῆς μενανόιας ὁδηγὸς καὶ διδάσκαλος ἐν τῇ πρὸς Φιλιππησίους αὐτοῦ καὶ Γαλάτας θεοφραγεῖ ἐρμηνείᾳ. «Οἱ γὰρ Ἕλληνές φησι, συγκατακάουσι τοῖς ἀπελθοῦσι τὰ ἑαυτῶν, πόσω γε μάλλον δὲ τὸν πιστὸν συμπαραπέμψαι θεῖ τῷ πιστῷ τὰ οἰκεία, οὐχ' ἵνα τέφρα γένωνται, καθὰ ἔκεινα καὶ ταῦτα, ἀλλ' ἵνα μείζονα περιβάλης τὴν δόξαν· καὶ εἰ μὲν ἀμαρτωλὸς ὁ τεθνηκώς ἦ, ἵνα τὰ ἀμαρτήματα λύσῃ· εἰ δὲ δίκαιος, ἵνα προσθήκη γένηται μισθοῦ καὶ ἀνταποδόσεως.» καὶ πάλιν ἐν ἑτέρῳ λόγῳ· «Ἐπισήσωμέν φησι, τοῖς ἀπελθοῦσιν ὠφέλειαν δώμεν αὐτοῖς τὴν προσοῦσαν ὠφέλειαν, ἐλεημοσύνας, λέγω, καὶ προσφοράς· καὶ φέρει τούτοις πολλὴν τὸ πρᾶγμα τὴν ὄνησιν, καὶ μέγα τὸ κέρδος καὶ τὴν ὠφέλειαν· καὶ γὰρ οὐχ εἰκὴ καὶ ὡς ἔτυχε ταῦτα τεναρωθέτηται, καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκ.

κλποιά ὑπὸ τῶν αὐτοῦ πανσόφων μαθητῶν παραδέδοται. φημί δὴ τὸ ἐπὶ τῶν φρικτῶν μυστηρίων εὐχὴν ποιῆσθαι τὸν ἱερέα ὑπὲρ τῶν ἐν πίστει κεκοιμημένων, εἰμὴ ἴσασιν αὐτοῖς πολὺ τὸ κέρδος ἐκ τούτου καὶ πολλὴν τὴν ὠφέλειαν.»

Εἶτα σὺν τούτοις ὁ πάνσοφος αὐθις τῶν Νυσσαέων Γρηγόριος οὕτω φησὶν. «Οὐδὲν ἀλογίστως, οὐδ' ἀκερδῶς ὑπὸ τῶν τοῦ Χριστοῦ κηρύκων καὶ μαθητῶν παραδέδοται· καὶ ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ πανταχοῦ Ἐκκλησίᾳ διακεκράτηται, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα πάντως θεοφιλὲς καὶ θεάρεστον, τὸ μνήμην δηλονότι ποιεῖν ἐπὶ τῆς θείας καὶ παμφαοῦς μυσταγωγίας τῶν ἐν ὀρθῇ τῇ πίστει κεκοιμημένων. Τί δὲ καὶ δυσσχῆδες τὸ πρᾶγμα νενόμισται; μὴ ὅτι τὴν φαλκονίλλαν ἢ πρωτομάρτυς οὐκ ἔσωσε μετὰ θάνατον; ἀλλ' ἴσως ἔρεῖς ὅτι αὕτη κατ' ἀξίαν ἐστὶ πρωτομάρτυς καὶ ταύτης δέον εἰσακουσθῆναι τὴν δέησιν· ἐγὼ δὲ πρὸς τοῦτο φημί, καλῶς ἢ πρωτομάρτυς ἐκεῖ σκόπει δὲ πάλιν ὑπὲρ τίνος ἢ αἰτησις, ὅτι ὑπὲρ Ἑλληνίδος εἰδωλολάτρεδός τε, καὶ πάμπαν ἀνιέρου καὶ ἀλλατρίας Κυρίου ἐργάτιδος, ἐνταῦθα δὲ πιστὸς ὑπὲρ πιστοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν Δεσπότην θὲς τοίνυν καὶ ἐκ θατέρου εἰς θάτερον, ὡς ἂν τὸ πρᾶγμα ἐξισωθῆσεται, καὶ τὸ διστάζον οὐκ ὑπολειφθῆσεται.»

«Διέλθέ μοι αὐθις ἐκ τούτων εἰς ἕτερα ταυτοδύναμα καὶ ὁμότροπα, λέγω δὴ τὴν Παλλαδίου πρὸς Λαῦσον ἱστορικὴν βίβλον, ἐν ἣ τὰ κατὰ τὸν μέγαν καὶ θαυματουργὸν Μακάριον παναληθῶς ἀναγέγραπται θαύματα· πῶς τὸ ξηρὸν κρανίον πυθόμενος τὰ περὶ τῶν κεκοιμημένων μεμάθηκεν ἅπαντα». Εἶτα πρὸς τοῦτο· «οὐδέποτε τοίνυν παραμυθίαν εὐρίσκετε; ἦν γὰρ ὁ ἅγιος συνήθως ποιῶν ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων εὐχάς, καὶ γινῶναι ἐπίετο, αἱ ἄρα πρὸς ὄνησιν γίνονται· τοῦτο δὲ βουλευθεὶς ἐπιδειξασθαι ὁ φιλόψυχος Κύριος· καὶ τὸν ἑαυτοῦ πληροφορησάι θεράποντα, τῷ ξηρανθέντι

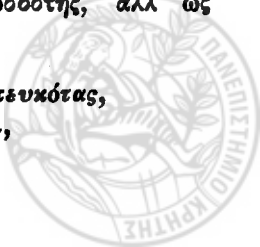
κρανίῳ λόγον ἀληθείας ἐνέπνευσεν· ὅτε, φησὶν, ὑπὲρ τῶν νεκρῶν τὰς δεήσεις προσφέρεις, τότε μικρᾶς παραμυθίας τινὸς αἰσθανόμεθα».

« Ἄλλῳ δὲ πάλιν τῶν θεοφόρων Πατέρων μαθητῆν ἔχοντι ἐν ἀμελείᾳ βιοῦντα, καὶ τοῦτον πρὸς τὸ τοῦ βίου πέρας φραθῦμως ἐπιφθάσαντα, ὁ πανοικτίρμων καὶ φιλόψυχος Κύριος μετὰ δακρῶν αἰτησαμένου τοῦ γέροντος· ὡς τὸν κατὰ τὸν Λάζαρον πλούσιον ἐν τῇ φλογὶ καυσούμενον μέχρι τραχήλου ὑπέδειξεν· ὡς ἐντεῦθεν πολλὰ τοῦ ἀγίου πονήσαντος καὶ σὺν δάκρυσιν τὸν Θεὸν ἐκλιπαρήσαντος, μέχρι τῆς ζώνης πάλιν ὑπέδειξεν, εἶτα καὶ αὐτὸς κόπους τοῖς κόποις τοῦ ἀγίου προσθέντος, παντελεύθερον, καὶ τοῦ πυρὸς λελυτρωμένον ἐν ὀπτασίᾳ τῷ γέροντι δέδειχε».

«Καὶ τίς ἂν δυνηθεῖη καθ' εἰρμὸν τὰς τούτῳ μαρτυρίας ἐκδιηγῆσασθαι, τὰς ἐν τοῖς τῶν ὁσίων βίοις ἐντεταγμένας ἐν μαρτυρίοις τε φημί, καὶ θείαις ἀποκαλύψεσιν ἐναργῶς παριστώσας καὶ μετὰ θάνατον μάλιστα τοὺς κατοικομένους εὐεργετῶν, τὰς ὑπὲρ αὐτῶν γενομένας εὐχὰς τε καὶ λειτουργίας καὶ ἐλεημοσύνας; οὐδὲν γὰρ τῶν δανεισθέντων Θεῷ ἀφανίζεται ὅλως, ἀλλὰ σὺν μεγίστῃ προσθήκῃ παρ' αὐτοῦ ἀνταμείβεται».

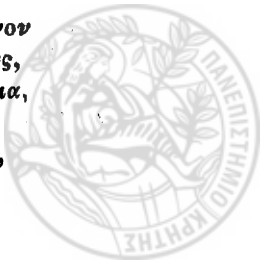
«Περὶ δὲ τοῦ φάναι τὸν Προφήτην· «ἐν δὲ τῷ ἄδη τίς ἐξομολογήθησεται σοι;» προειρήκαμεν, ὡς αἱ ἀπειλαὶ φρικώδεις τοῦ παντεπόπτου· νικᾷ δὲ ταύτας ἡ ἀφατος αὐτοῦ φιλανθρωπία· καὶ γὰρ μετὰ τὸ φάναι τὸν Προφήτην ταῦτα, γέγονε πάντως ἐν τῷ ἄδη ἐξομολόγησις, ἐκείνων, λέγω, τῶν ἐκεῖ πιστευσάντων, ἐν τῇ σωτηρίῳ τοῦ Δεσπότου καθ' ὁδῷ, οὐ γὰρ ἀπλῶς ἔσωσε πάντας ὁ ζωοδότης, ἀλλ' ὡς εἴρηται καὶ κεῖ τοὺς πιστεύοντας». (α)

(α) Τινὲς γοῦν φασὶ τοὺς προπεπιστευκότας,
Οἵτινές εἰσι Πατέρες καὶ Προφῆται,

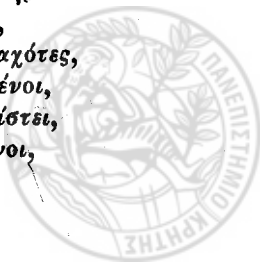
Ἄθανάσιος αἰθίς ὁ πᾶν ἐν εἰς κοιμηθέντας αὐτοῦ παν-
αρμονίῳ λόγῳ τάδε φησὶν·

Κριταί, Βασιλεῖς, σὺν αὐτοῖς καὶ Τοπάρχαι,
Καὶ τινες ἄλλοι τοῦ λαοῦ τῶν Ἑβραίων,
Εὐάριθμοι καὶ πρόδηλοι τοῖς πᾶσιν·
Ἡμεῖς δὲ πρὸς ταῦτα ἀντεροῦμεν
Τοῖς δοξάζουσιν ὧδε, ὡς οὔτε δῶρον,
Οὔτε εὐαμαστὸν καὶ παράδοξον τοῦτο,
Τὸ σῶσαι Χριστὸν τοὺς πεπιστευκότας·
Ἐπεὶ Κριτῆς δίκαιος ὑπάρχει μόνος,
Καὶ πᾶς ὁ τούτῳ πιστεύσας οὐκ ὀλεῖται.
Ἔδει τοιγαροῦν τούτους σωθῆναι πάντας,
Καὶ τῶν τοῦ ἄδου δεσμῶν ἀπαλλαγῆναι
Τῇ καταβάσει τοῦ Θεοῦ καὶ Δεσπότου.
Ὁ καὶ γέγονε τῇ τούτου προμηθεΐᾳ·
Οἱ δέ γε χάριν φιλανθρωπίας μόνης,
Σωθέντες ὑπάρχωσιν, ὡς οἶμαι, πάντες,
Ὅσοι τὸν βίον καθαρῶτατον εἶχον,
Καὶ πράξιν πᾶσαν ἀρίστην ἐπετέλουν·
Ἰσχνῶς βιοῦντες, ἐγκράτως καὶ σωφρόνως,
Τὴν δέ γε πίστιν τὴν ἀκραιφνή, καὶ θεῖαν,
Οὐ κατέλαβον μὴ γυμνασθέντες ὄλως,
Ἄλλ' ἀδίδακτοι μέιναντες τὸ παράπαν·
Τούτους ὁ πάντων ταμίης καὶ Δεσπότης,
Εἴλκυσεν, ἐξώρρησε δικτύοις θεῖαις,
Καὶ τούτους ὑπέκλινε πιστεῦσαι τούτῳ,
Λάμψας ἐπ' αὐτοῦ τὰς Θεϊκὰς ἀκτῖνας,
Καὶ δεῖξας αὐτῆς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας,
Οὐ γὰρ ἠνέσχετο ὁ συμπαθῆς τῇ φύσει,
Εἰς κενὸν τούτων τοὺς κόπους γεγενῆσθαι·
Ἐκέκτηντο γὰρ ἐργωδέστατον βίον,
Ἐπιμοχθέν τε καὶ στενὸν ὑπὲρ λόγον
Ἀυτοκράτορες τῶν παθῶν γεγονότες,
Καὶ τῶν ἡδονῶν καταπτύσσοντες ἅμα,
Ἀκτισίαν τε πᾶσαν ἐξησκηκότες,
Ἐγκράτειάν τε σὺν ἰσχυροκνίᾳ πάλιν,

«Ὅτι κἄν εἰς ἀέρα ὁ ἐν εὐσεβείᾳ τυφλωθεὶς κατατεθῆ,
μὴ ἀπαναίνου ἐλαιον καὶ κηρούς, Χριστὸν τὸν Θεὸν ἐπικα-

Καὶ πᾶσαν ἀπλῶς ἀρίστην ἐργασίαν·
Οὐκ εὐσεβῶς μὲν, ἀλλ' ὅμως διελθόντες,
Τὴν ἀνωτάτω πρόνοιαν ὡς ἐδόκουν,
Ἄριστα σεβόμενοι πλὴν ἐσφαλμένως·
Εἰσὶ δέ τινες, οἳ καὶ τὴν θείαν δόξαν
Τῆς πανσθενουργοῦ κατέλαβον Τριάδος,
Ἰσχυρῶς, ἀμυδρῶς, ἀλλ' ἐδόξασαν ὅμως.
Ἄλλοι δὲ τὴν σάρκασιν εἶπον τοῦ λόγου,
Πάθῃ τε σεπτὰ καὶ τὴν ἔγερσιν τούτου·
Ἔτεροι δὲ γέννησιν τὴν ἐκ Παρθένου,
Ὀνομασίαν τε ταύτης προειπόντες
Μαρία γὰρ φησιν ὄνομα τῇ κόρῃ·
Αὐθις ἐνιοὶ προκατέλεξαν πάσας,
Τὰς ὑπερφυεῖς Χριστοῦ θαυματουργίας·
Τῶν νεκρῶν τε καὶ πηρῶν καὶ μογιάλων
Λεπρῶν, καὶ κωφῶν, καὶ τῶν πυρεκτιῶντων,
Ἰδεριῶντων ἅμα καὶ ξηροχειρῶν,
Καὶ τῆς θαλάσσης τὸν περίπατον, ἐνθεν
Ἄρτων τὴν εὐλόγησιν καὶ τῶν ἰχθύων,
Μεταβολὴν ὕδατος αὐθις πρὸς οἶνον,
Αἱμορροοῦσης καὶ συγκυπτοῦσης ἄρδην,
Τὰς ῥῶσεις προφήσαντες, σὺν ἄλλοις πλείστοις·
Τούτοις ἢ θεία τοῦ Λόγου δυναστεία
Οὐκ ἠνέσχετο παριδεῖν ὀλωλότας,
Οὐδ' ἀπολέσαι τὰς πράξεις τὰς ἀρίστας·
Τὸ γὰρ δανεισθὲν αὐτῷ τοῦ χρόνου μέρος,
Καθὸ προειρηκάμεν, οὐκ ἀμανροῦται,
Ἄλλὰ φυλαχθὲν ἀποδίδεται πᾶσι
Τοῖς καλῶς βιώσασι μετὰ προσθήκης·
Οἱ δέ γε βίου αἰσχρὸν βεβιωκότες,
Καὶ μηδὲν ὅλως τὸ χρηστὸν πεπραχότες,
Σπόρον ἢ καρπὸν μηδ' ὅλως κεκτημένοι,
Ἄλλὰ καὶ βίῳ, καὶ λόγῳ τε, καὶ πίστει,
Εἰς ἅπαν ὑπάρχοντες κατεσφαλμένοι,

λούμενος, ἐν τῷ τάφῳ προσάψαι· δεκτὰ γὰρ ταῦτα παρὰ Θεῷ καὶ πολλὴν ἐξ αὐτοῦ φέροντα τὴν ἀντιδόσιν. Τὸ γὰρ ἔλαιον καὶ ὁ κηρὸς ὀλοκαύτωσις· ἡ δὲ γε θεία καὶ ἀναίμακτος θυσία ἐξίλασμός· ἡ δὲ πρὸς τοὺς πένητας εὐποιῶτα, προσθήκη πάσης ἀγαθῆς ἀντιδόσεως· ἔστω οὖν ὁ σκοπὸς τοῦ τὴν προσαγωγὴν ὑπὲρ τοῦ κεκοιμημένου ποιούντος, ὃν τρόπον, ὅταν τι νήπιον ἔχη τέκνον καὶ παντελῶς ἀναρθρον καὶ ἀνίσχυρον· εἶτα νοσοῦντος αὐτοῦ, ὑπὲρ αὐτοῦ κηραὺς καὶ θυμάμα σὺν ἐλαίῳ εἰς θεῖον ναὸν μετὰ πίστεως προσάγει, ὀλοκαυτώσῃ δὲ ταῦτα διὰ τὸν παῖδα· οὐχ ὡς αὐτὸς ὁ παῖς ταῦτα καὶ κρατεῖ καὶ προσάγει ὡς τὰς ἀποταγὰς τε καὶ

Οὔτε τῆς βροχῆς τῆς θείας Οὐρανόθεν,
 Χυθείσης αὐτοῖς ἐβλάστησαν καθύλου,
 Οὐ γάρ, ὡς ἔφθην εἰπών, ἔβαλον σπόρον·
 Οὔτε λάμπαντος τοῦ τῆς δόξης Ἑλίου
 Ἐπεπάνθησαν, ὡς ἕκαρποι καθ' ὅλα
 Τούτους οὐκ ὀνύνησι Χριστὸς εἰς ἅπαν,
 Οὐ συνήγειρεν, ὡς οἶμαι, πεπτωκότας,
 Ὡς ἀναξίους παντελῶς σωτηρίας·
 Οὔτε μὴν ἐπίστευσαν αὐτῷ δοκεῖ μοι·
 Ἐπήρωσε γὰρ αὐτῶν τὰς διανοίας,
 Καὶ τοὺς νοεροὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας
 Ἥ τοῦ σκότους ἔπαρσις ὁ πρῶτος δράκων,
 Οὗ θεραπεύεται γεγόνασιν ἐκ πρώτης,
 Ἴνα βλέποντες μὴ βλέπωσιν, ὡς θέμις,
 Καὶ συνιέντες μὴ συνιῶσιν ὄμως·
 Οἱ δ' ἄλλοι πάντες οἱ σπόρον ἐσχηκότες
 Ἐπεπάνθησαν τοῦ Ἑλίου φανέντος,
 Ἐβλάστησάν τε τῆς βροχῆς γεγонуίας.

Ἴδε ποῦ φέρων ὁ λόγος ἀνήγαγεν ἡμᾶς λῦσαι σὺν Θεῷ καὶ διευκρινῆσαι πρᾶγμα μικροῦ δεῖν κεκαλυμμένον· καὶ τοῦτο οὐκ ἀποφαντικῶς διὰ τὸ ἀνάξιον, ἀλλὰ συλλογιστικῶς διὰ τὸ φιλάδελφον· τούτους ἔσωσεν, ὡς ἔγωγε οἶμαι, ὁ Χριστὸς ἐν τῷ ἄδη κατελθὼν (αὐτόθι, τόμ. Α'. σελ. 590).

συνταγὰς ἐπὶ τῆς θείας ἀναγεννήσεως ; οὕτω καὶ τὸν ἐν Κυρίῳ τελειωθέντα ἐννοεῖτω καὶ κρατεῖν καὶ προσφέρειν τοὺς τε κηρούς καὶ τὸ ἔλαιον, καὶ τὰ εἰς λύτρον αὐτοῦ προσ- γόμενα πάντα· καὶ οὕτω Θεοῦ χάριτι τοῦ μετὰ πίστεως κό- που οὐδόλως ματαιωθήσεται. Πάντα γὰρ οἱ θεοὶ· Ἀπόστολοι καὶ θυηπόλοι διδάσκαλοι, καὶ πνευματοφόροι πατέρες ἐν κα- τοχῇ τοῦ θείου κατὰ τὸ θεμιτὸν γεγονότες, καὶ τῆς ἐκστα- τικῆς τούτου δυνάμεως προσῶς μετεληφότες, ἐνθέψ στόματι θεοφιλῶς ἐθέσπισαν τὰς λειτουργίας, εὐχὰς τε καὶ ψαλμω- δίας, ἐτησίας τε μνήμης τῶν προλαβόντων, ἅτινα μέχρι τοῦ νῦν τῇ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ χάριτι ἐπαύξουσι καὶ προσ- τίθενται ἀπὸ τῶν ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν καὶ βορρᾶ καὶ νότου, εἰς δόξαν καὶ αἶνον τοῦ Κυρίου τῶν κυρίων καὶ βασιλέως τῶν βασιλευόντων.»

«Εἰτά φησιν ὁ ὑπεναντίας· εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει, οἱ πόν- τες σωθήσονται καὶ οὐδεὶς ἀστοχήσει· εὐγε τοῦτο, καὶ εἴθε· αὐτὸ γὰρ διψῆ καὶ θέλει, καὶ ζητεῖ καὶ ἐρίεται, καὶ ἐν τούτῳ χαίρει καὶ κατευφραίνεται ὁ ὑπερέξαθος Κύριος, ἵνα μὴ τις τῶν αὐτοῦ θείων δωρεῶν ἀστοχήσῃ· μὴ γὰρ ἀγγέλοις τὰ γέρα καὶ τοὺς στεφάνους ἠτοίμασε ; μὴ διὰ τὸ σῶσαι τοὺς οὐρανίους νόας ἐπὶ τῆς γῆς παραγέγονε, καὶ ἐκ Παρθένου ἀδιαφθόρως σεσάρκωται, ὡς βροτὸς ἐχρημάτισε καὶ παθῶν καὶ θανάτου ἐγεύσατο ; μὴ τοῖς Ἀγγέλοις ἐρεῖ· δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου τὴν ἠτοιμασμένην ὑμῖν βα- σιλείαν κληρονομήσατε ; οὐκ ἔχεις τοῦτο εἰπεῖν ὁ ἀντιλέ- γων, ἀλλὰ πάντα διὰ τὸν ἄνθρωπον, ὡσπερ πέπονθεν, οὕτω καὶ ἠτοίμασε· τίς γὰρ ποιῶν πανδαισίαν καὶ συγκαλέσας τοὺς φίλους οὐ θέλει πάντας ἐληλυθέναι καὶ τῶν ἑαυτοῦ κα- λῶν ἐμφορηθῆναι ; εἰς τί γὰρ καὶ τὴν εὐωχίαν ἠτοίμασεν, ἀλλ' ἢ καὶ τοὺς οἰκείους δεξιόσασθαί· φίλους ; καὶ εἰ οὖν ἡμῖν τοῦτο ἐπίσπουδον, τί οὖν τῷ μεγαλοδώρῳ καὶ μόνῳ

φύσει υπεραγάθῳ καὶ φιλανθρώπῳ Θεῷ, δε νέμων καὶ διδοὺς πλείονα χαίρει καὶ ἐπαγάλλεται, ἢ ὁ λαμβάνων εἰς σωτηρίαν μεγίστην ἑαυτῷ ποριζόμενος ; »

« Ἴδε κατὰ πόσους τρόπους τὸ πρᾶγμα ἐπικερδὲς καὶ ὠφέλιμον, καὶ πόσων ὑποθέσεων καὶ τῶν κατοικομένων ὠφέλεια· ἀφορμὴ γὰρ γίνεται σωτηρίας τῶν καταλεγέντων, ἐπεὶ, εἰ τὸ αἷτιον ἀναιρέσεις, πάντως καὶ τὰ τούτου ἀκόλουθα· τίς γὰρ ἀνάγκη τοὺς μικροφύχους διαναστήναι· πείσαι, καὶ ταύτην διαπράξασθαι, εἰμὴ πληροφορίαν ἔχουσι τοῖς ἑαυτῶν ὠφελεῖν ; παύσονται δὲ καὶ αἱ περὶ τὰς διατυπώσεις τῶν πενήτων ἐγγραφόμεναι μοῖραι, καὶ σὺν ταύταις καὶ αἱ ὑπὲρ τῶν νεκρῶν λειτουργίαι ὕμνωδίαί τε καὶ ψαλμῳδίαί, τεσσαρακοστὰ σὺν τριτηνάτοις, καὶ ἐτήσιαί μνήμαι καὶ τελεταί, αἵτινες οὐκ εἰς μάτην παρὰ τῶν διδασκάλων ἐπενοήθησαν· ἀλλὰ μὴ γένοιτο ἢ δοξάσαι καθόλου, ἢ παραλείψεσθαι τι τούτων. »

« Εἰ δέ τις λέγει περὶ τῶν ξένων καὶ πενήτων, οἱ τοὺς ὑπὲρ αὐτῶν ἀγωνισαμένους οὐ κέκτινται, οὔτε μὴν λειτουργιῶν ἢ διαδόσεων ἀπόμοιραν καταλιπεῖν ἐξιχύσουσι· εἰ ἄρα φησιν οὔτοι ; μὴ διὰ τὸ ἀπορεῖν αὐτοὺς καὶ ξένους ὑπάρχειν, καὶ παραλελογισμένους καὶ συμπόνους μὴ ἔχειν ἀστοχήσωσι σωτηρίας ; οὐκοῦν ἄδικος ὁ Θεός, ἵνα τῷ ἔχοντι δώσει, τῷ δὲ μὴ ἔχοντι παράξῃ οὐδέν ; ἄπαγε ! τοῦτο πᾶς τις ἐξ αὐτοῦ· καὶ γὰρ δίκαιος ὁ Θεὸς καὶ δεσπότης, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἀληθέστερον, αὐτοδικαιοσύνη καὶ σοφία καὶ ἀγαθότης καὶ δύναμις ἐνυπόστατος· ὡς οὖν δίκαιος, ἀντιμετρήσῃ τῷ ἀπόρφ τὰ εὐπορα· ὡς δὲ σοφός, τὴν ὑστερημάτων καταλλαγὴν πραγματεύσεται· ὡς δυνατὸς δὲ τὸν ἰσχυρὸν κατεάξει καὶ τὸ ἀσθενὲς ἐνισχύσει, ὡς δὲ ἀγαθός, τὸ τῶν οἰκείων χωρῶν διασώσει πλαστούργημα, εἰ μὴ τίς ἐστὶ τῶν προδήλως κατεγνωσμένων, καὶ τῶν τῆς ὀρθῆς πίστεως ἀποπτύστων, καὶ οὔτινος ἢ εὐώνυμος πλάστιγξ ἐπὶ πολὺ βαρυν-

θήσεται· φασί γὰρ οἱ φωτισθέντες θεόθεν ἄνδρες ὅτι περὶ ὡς ἐν ζυγῷ ἐν τῇ ὑστάτῃ πνοῇ αἱ τῶν ἀνθρώπων δοκιμάζονται πράξεις, καὶ εἰ μὲν τῆς εὐωνύμου πλάστιγγος ἡ ἐτέρα ὑπερέξει εὐδηλον ὡς ἐν τοῖς δεξιῶς ἀγγέλοις ὁ τυχὼν ἐναποφύξει· εἰ δ' αὖ ἐξίσου ἀμφοτέρω, νικᾷ πάντως ἡ τοῦ Θεοῦ φιλάνθρωπία· ἀλλ' ὡς φασιν οἱ θεηγόροι, εἰ καὶ μικρὸν ἡ τρυτάνη ἢ ἐν εὐωνύμοις νεύσει, καὶ τηνικαῦτα ὁ τοῦ Θεοῦ ἔλεος ἀναπληροῖ τὸ λοιπόν. Ἴδου τρεῖς αἱ τοῦ Δεσπότης θείαι κρίσεις· ἡ μὲν πρώτη δικαία· ἡ δὲ δευτέρα· φιλάνθρωπος· ἡ δὲ τρίτη, ὑπεράγαθος· εἶτα ἐκ τούτων ἡ τετάρτη, ὁπότεν αἱ πονηραὶ πράξεις ὑπερσταθμισθῶσιν ἄγαν, οἰμοί, ἀδελφοί, καὶ αὕτη δικαιοσύνη πάντως, δίκαια θεσπίζουσα τοῖς κακρήμενοις.»

«Εἰ δὲ τινες λέγοιεν περὶ Βασιλείου τοῦ μέγαρος καὶ οἰκουμενικοῦ φωστήρος ὡς εἰρηκίτος αὐτοῦ· μὴ πλανᾶσθε· Θεὸς οὐ μηκτηρίζεται. νεκρὸς εἰς θυσιαστήριον οὐκ ἀνάγεται· ζῶσάν φησι προσάγαγε τὴν θυσίαν σου· μὴ δύνασαι ἐκ τῶν τῆς τραπέζης σου λειψάνων τοὺς λαμπροὺς δεξιῶσασθαι τοῦ βασιλέως; καὶ γὰρ ὁ ἐκ τοῦ περισσεύματος προσφέρων ἀπρόσδεκτος· οὐ δέ, ἂ μετὰ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἐπερυσσευσε, ταῦτα προσφέρεις τῷ εὐεργέτῃ; ἐροῦμεν. καλῶς ὁ μέγας Βασίλειος καὶ λαλεῖ καὶ διδάσκει· ἀλλ' ἴδε καὶ πρὸς τίνας λαλεῖ· πρὸς πλεονέκτας, πρὸς ἀρπαγας, πρὸς παντελῶς ἀσπόνδους τε καὶ ἀνελετήμονας, ὡς αὐτὸς μαρτυρεῖ λέγων. Λιθίνῃ διαλεγόμεθα καὶ ὅτι ὄν μὲν ἔζησας χρόνον καθῆδουπαθῶν τοῦ βίου καὶ ἐν τῇ τρυφῇ διαρρέων, οὐδὲ προσβλέπειν ἠνείχου τοὺς πένητας. ἀποθανόντος δὲ ποῦ, ποῖος μισθὸς ἐργασίας ὀφείλεται; καὶ αὐθις, ὅτι ἐπισκοπεῖ με ἡ οἰκία τοῦ γείτονος· καὶ ὅτι ὁ πλεονέκτης οὐκ αἰδεῖται χρόνου οὔτε γνωρίζει ὄρια, ἀλλὰ πυρὸς δίκην πάντα καταλαμβάνει καὶ ἐπινέμεται, καὶ ὡς ποταμὸς ὄρηθεις τῇ φορᾷ παρασύρει τὸ ἐνιστάμενον, καὶ ἕτερα τούτοις ἐφάμιλλα, εἰ-

να πάντες Ισασιν οί έμμελώς τῆ πανιέρω τούτου βίβλῳ προσ-
επικούφαντες, οτι πρὸς τοὺς μηδαμῶς τοῖς πένησιν έντολήν
δεδωκότας, ἀλλὰ καὶ τὰ τούτων ἀρπάζοντας ὁ λόγος ἐξήρ-
τηται».

«Καὶ μή τις εἶπη· καὶ ποῦ, φησιν, εὔρεθῆναι τοιοῦτον
ἄνθρωπον, πλοῦτω κομῶντα καὶ τοὺς πένητας μὴ οἰκτεί-
ροντας, καθὰ καὶ προείρηται έν πολλοῖς μὲν καὶ ἄλλοις χρό-
νοις, έν οἷς καὶ έν τοῖς τοῦ ἀοιδίμου καὶ πανοσίου Ἰωάν-
νου τοῦ Ἐλεήμονος, ὁ μετελθὼν ἐξ ἀσπονδίας εἰς παντελεῆ
ἐλεημοσύνην καὶ οὐσιότητα Πέτρος ὁ τελώνης ποτέ· φέρεται
γὰρ έν τῆ τούτου τῆ πανολβία τοῦ βίου δέλτῳ, οτι φησίν,
έν ἐκστάσει αὐτοῦ γεγονότος καὶ τὰς οἰκείας πράξεις σταθ-
μιζομένας θεασαμένου, κατιδεῖν λέγεται οὐλίγιον έν έν τῆ
δεξιᾷ τοῦ ζυγοῦ πλάστιγγι, ὃ καὶ αὐτὸ μετ' ὀργῆς ἀντι-
λίθου εἰς τὸ τοῦ πένητος κατέλευσε πρόσωπον, δι' ἧς ὀπτα-
σίας εἰς τὸ λίαν θεοσεβῆς κατηντηχέναι δέδεκται ὁ μακά-
ριος οὗτος Πέτρος».

«Ἰδοὺ τοιγαροῦν ἀναμφιδόλως ἐγνώρισται, πρὸς οἷους ὁ
μέγας Βασιλεῖος τὸν λόγον ἐσκεύασε, γέγονε γὰρ καὶ λιμὸς
τηνικαῦτα ἰσχυρὸς τε καὶ μέγας κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον·
καὶ οἱ μὲν πλουτοῦντες τῆ φιληθονία νικῶμενοι τὰς ἀποθή-
κας ἐκλειον, οἱ δὲ πένητες τῷ λιμῷ διεφθείροντο· ἦνοιξε
τοίνυν οὗτος ὁ θεὸς ποιμήν, τοῖς ἀποτόμοις αὐτοῦ καὶ καθ-
απτικοῖς, ἅμα δὲ καταπληκτικωτάτοις λόγοις τὰς τῶν
ἐχόντων ἀδεῶς ἀποθήκας· εἰ μὴ γὰρ οὕτως ἀπέφηεν, οὐκ
ἂν οἱ πένητες διετράφησαν, οὔτε μὴν οἱ πλουτοῦντες πρὸς
οἶκτον ἐκάμφθησαν. καὶ ὁ μὲν ταῦτα».

«Ἡμεῖς δὲ σπεύσωμεν, ὅση ἡμῖν δύναμις, ἐπὶ τῆς φρι-
κώδους καὶ φοβεραῆς ἡμέρας, τῆς δευτέρας, φημί, τοῦ Κυ-
ρίου παρουσίας, ὑπὸ τῶν οἰκείων μὴ ἐγκληθῆναι, ὡς τὰ
ὑπὲρ αὐτῶν ἀμελήσαντες, καὶ μάλιστα οἱ παρ' αὐτῶν ἐπι-

τροπὰς λαβόντες καὶ παραθήκας· μή γὰρ οἴεσθω τις ὅτι οὐκ ἀναγνωρισμὸς ἐκάστου πρὸς ἕκαστον ἐπὶ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης συναγωγῆς γενήσεται· ναί, ὄντως ἕκαστος ἀναγνωριεῖ τὸν πλησίον αὐτοῦ, οὐ τῷ τοῦ σώματος σχήματι, ἀλλὰ τῷ διορατικῷ τῆς ψυχῆς ὄμματι· πόθεν, ἀπαιτεῖς, τοῦτο παρασησόμεθα; ἄκουε τοῦ Δεσπότη τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ τοῦ πτωχοῦ Δαζάρου παραβολῇ ἀριθνήτως διδάσκοντος· ὅτι, φησὶν, «ἐπέαρας τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁ πλούσιος, ἐγνώρισε τὸν πτωχὸν Δάζαρον ἐν τῷ τοῦ Πατριάρχου Ἀβραάμ κόλπῳ καθήμενον, ὡσαύτως δὲ καὶ τὸν Ἀβραάμ· καὶ μή τις εἴπη διὰ τὸ παραβολὴν εἶναι τὸ πρᾶγμα, τὸν σκοπὸν ὑπάρχειν ἀναπόδεικτον· αἱ γὰρ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν θεῖαι παραβολαί, πραγμάτων ἐστὶν ἐστώτων, ἐνδεχομένων, καὶ ἀποδεδεωμένων.»

Ὁ δὲ Χρυσόστομος Ἰωάννης τάδε φησὶν· «ὡς οὐ μόνον τοὺς ὧδε γνωστοὺς γνωριούμεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς μηδέποτε εἰς ἡμετέραν ἀφιγμένους θεῶν θεωρήσομεν· καὶ γὰρ τὸν Ἀβραάμ οὐχ ἑώρακας, οὐδὲ τὸν Ἰσαάκ, οὐδὲ τὸν Ἰακώβ, οὐδὲ τοὺς ἀρχιεπάτορας, οὐ τοὺς Προφήτας, καὶ Ἀποστόλους, καὶ Μάρτυρας· ἀλλ' ἰδὼν τούτους ἐπὶ τῆς καθολικῆς ἐκείνης φρικτῆς πανηγύρεως γνωρίσας ἐρεῖς· ἰδοὺ Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, καὶ οἱ λοιποὶ Πατριάρχαι· ἰδοὺ ὁ Δαβὶδ ὁ θεοπάτωρ καὶ Προφητῶν ὁ ἐσμός, ἰδοὺ ὁ Πρόδρομος Ἰωάννης, ἰδοὺ Πέτρος καὶ Παῦλος, καὶ πάντες οἱ Ἀπόστολοι καὶ Στέφανος ὁ πρωτομάρτυς καὶ πλῆθος τῶν Ἀγίων.» Εἶτ' αὐθις ὁ πολὺς τὰ θεῖα Βασιλείος πρὸς τοὺς πλεονέκτας διαλεγόμενος, «οὐ πρὸ ὀφθαλμῶν φησι, λήψη τὸ τοῦ Χριστοῦ δικαστήριον, ἐπειδὴν σοὶ κύκλω παριστάντες οἱ παρὰ σοῦ ἠδικημένοι καταβοῶσι σου; ὅπου γὰρ ἂν περιάγῃς τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἐναργεῖς ὄψει τῶν κακῶν τὰς εἰκόνας. Ἐνθεν τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἐκείθεν τὰς χήρας, ἐτέρωθεν τοὺς κατακονδυλισθέντας ὑπὸ σοῦ πένητας· τοὺς οἰκέτας, οὓς κατέξαινες, τοὺς γείτονας, οὓς παρώργιζες, καὶ τὰ τούτων ἐξῆς.»

Ὁ δὲ τῆς τοῦ Χριστοῦ δευτέρας παρουσίας ἀκριδέστατος μύστης Ἐφραίμ ὁ μακάριος, οὕτω διδάσκων τότε φησί, «τέκνα τοὺς ἑαυτῶν κατακρινουσί γονεῖς, ὡς μὴ τὰ χρηστὰ διαπραξαμένους ἔργα· καὶ ὅτι βλέπουσι τοὺς γνωρίμους ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκεῖνη οἱ ἄθλιοι· καὶ ὁπότεν τινὰς ἐξ αὐτῶν τοῖς δεξιοῖς ἰδῶσι καταταχθέντας μέρεσι, ἀποχωριζόμενοι θρηνοῦσι τὸ συντακτήριον.» Καὶ αὖθις ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος, τότε, φησὶν, ὄψομαι Καισάριον λαμπρόν, ἐνδοξον, ἀγαλλόμενον, αἰὸς μοι κατ' ὄναρ ὤφθης, ἀδελφῶν φίλτατε.» Εἶτα ὁ ἐν βίῳ καὶ λόγῳ περίδλεπτος καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας θεμέλιος Ἀθανάσιος, τάδε φησὶ περὶ τῶν ἐν Κυρίῳ νεκρῶν· «Ὅτι περὶ καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς τοῖς σεβομένοις κεχάρισται, τὸ μέχρι τῆς κοινῆς Ἀναστάσεως ἀλλήλοις ψυχικῶς συνεῖναι καὶ συνευφραίνεσθαι ἀπεκδοχὴν ἔχοντας τῶν μελλόντων αὐτοῖς ἀποκληροῦσθαι θείων δωρεῶν. Οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ καὶ ταύτης τῆς παραμυθίας ὑστέρηνται· οὐ γὰρ ἔχουσι τὸ διαγνωστικὸν ἐν ἀλλήλοις· ἐν ἐκείνῳ δὲ τῷ πανδήμῳ θεάτρῳ, καθὼς αἱ πράξεις ἀνακεκαλυμμένων πόντων, οὕτω καὶ τὰ πρόσωπα γνώριμα πᾶσιν, ἕως οὗ ὁ πάντων ἔσχατος γένηται χωρισμός· καὶ ἀποπεμφθήσεται πᾶς τις, εἰς ὃν ἠτοίμασε τόπον (α) ἑαυτῷ· οἱ μὲν δίκαιοι μετὰ θεοῦ καὶ ἀλλή-

(α) «Ὁ θεὸς ἱεράρχης εὐχὴν ἱερὰν ἐν τῷ κεκοιμημένῳ ποιεῖται· ἡ μὲν οὖν εὐχὴ τῆς θεαρχικῆς ἀγαθότητος δεῖται πάντα μὲν ἀφεῖναι τὰ δι' ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν ἡμαρτημένα τῷ κεκοιμημένῳ, κατατάξει δὲ αὐτὸν ἐν φωτὶ καὶ χώρᾳ ζώντων, ἐν κόλποις Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, ἐν τῷ τόπῳ, οὗ ἀπέδρα ὀδύνη καὶ λύπη καὶ στεναγμός (Διονυσ. Ἀρεοπ. Τόμ. Α'. ἐκκλ Ἱερ. ζ'. Σελ. 222).»

«Ὁ θεὸς ἱεράρχης ἐφαντορικός ἐστίν, ὡς τὰ λόγια φησι, τῶν θεαρχικῶν δικαιωμάτων· ἄγγελος γὰρ Κυρίου Παντοκράτορος Θεοῦ ἐστίν. Μεμάθηκεν οὖν ἐκ τῶν θεοπαραδότων λογίων ὅτι τοῖς ὁσίων βιώσασιν ἡ φανοτάτη καὶ θεία ζωὴ κατ' ἀξίαν ὑπὸ τῶν δικαιοτάτων ζυγῶν ἀντιδίδεται, παρορώσης ἀγαθότητι τῆς θεαρχικῆς φιλανθρωπίας τὰς ἐγγενομένας αὐτοῖς ἐξ ἀνθρωπίνης ἀσθενείας κηλίδας. Ἐπεῖπερ οὐδεὶς, ὡς τὰ λόγια φησι, καθαρὸς ἀπὸ ρύπου· αὐτὰ

λων· ἀλλ' ὅμως ἀγνώστως· ἀπεστέρηται γάρ, καθὰ προ-
εἶρηται, καὶ τῆς τοιαύτης παραμυθίας.»

«Ποία δὲ ἄρα αἰσχύνη τοῖς κατησχυμένοις γενήσεται, εἰμὴ
κατάδηλοι τοῖς πᾶσιν ὡσι; τότε γὰρ χαλεπὴ καὶ μεγίστη
αἰσχύνη, δταν καὶ γνωρίζῃ τις καὶ γνωρίζεται πάλιν· πᾶς
γὰρ αἰσχυνόμενος τοὺς ἐγνωκότας αὐτὸν αἰσχύνεται· ἐπεὶ
τῷ ἐν ἀγνώστοις ἀγνώστῳ οὐδεμίᾳ μικροῦ δεῖν αἰσχύνη
καταισχυνομένῳ γενήσεται· ἀναμφίβολον οὖν τοῦτο καὶ
ἀναντίρρητον, ὡς ἀριδῆλως ἀλλήλοις γνωρισθῆναι οἱ πάντες,
καὶ τότε ὁ ἔλεγχος πάντων τῶν ἀπρεπῶς βιωσάντων κατ'
ὄφθαλμοὺς ἐκτίσθαι γενήσεται.»

μὲν οὖν ὁ ἱεράρχης οἶδεν ἐπηγγελμένα πρὸς τῶν ἀληθῶν λογίων,
αἰτεῖ δὲ ταῦτα γενέσθαι, καὶ δωρηθῆναι τοῖς ὅσιως βιώσασιν τὰς ἱε-
ράς ἀντιδόσεις, ἅμα μὲν ἐπὶ τὸ θεομίμητον ἀγαθοειδῶς ἐκτυπούμε-
νος καὶ τὰς ἐτέρων δωρεάς, ὡς οἰκείας, ἐξαιτῶν χάριτας, ἅμα δὲ
καὶ τὰς ἀψευδεῖς ἐπαγγελίας εἰδῶς ἐσομένας, καὶ τοῖς παροῦσιν ἐκ-
φαντορικῶς ἐμφανίζων, ὅτι τὰ παρ' αὐτοῦ κατὰ θεσμὸν ἱερὸν ἐξαι-
τούμενα πάντως ἔσται τοῖς κατὰ θεῖαν ζωὴν τετελειωμένοις (αὐτόθι
Σελ. 227).»

Οὕτω καὶ τὰς ἀφοριστικὰς ἔχουσιν οἱ ἱεράρχαι δυνάμεις, ὡς ἐκ-
φαντορικοὶ τῶν θεῶν δικαιωμάτων, οὐχ ὡς ταῖς αὐτῶν ἀλόγοις
ὀρμαῖς τῆς πανσόφου Θεαρχίας εὐφῆμως εἰπεῖν, ὑπηρετικῶς ἐπο-
μένης, ἀλλ' ὡς αὐτῶν ὑποφητικῶς ὑποκινουῦντι τῷ τελεταρχικῷ
πνεύματι τοὺς κεκρυμμένους Θεῶ κατ' ἀξίαν ἀφορίζονται. «Λάβετε
γάρ, φησι, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἂν τινων ἀφῆτε τὰς ἀμαρτίας
ἀφίενται· ἂν τινων κρατῆτε, κεκράτηνται» καὶ τῷ τὰς θείας ἀπο-
καλύψεις τοῦ πνευματικῶν Πατρὸς ἐλλαμπομένῳ τὰ λόγια φησιν·
«Ὁ εἰς δῆσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον ἐν τοῖς Οὐρανοῖς·
ὡς ἐκεῖνου καὶ παντὸς τοῦ κατ' αὐτὸν ἱεράρχου, κατὰ τὰς ἐν αὐτῷ
γενομένας τῶν πατρικῶν δικαιωμάτων ἀποκαλύψεις ἐκφαντορικῶς
καὶ διαπορθμευτικῶς τοὺς τε θεοφιλεῖς προσιεμένους καὶ τοὺς ἀθεοὺς
ἀποκληροῦντος· καὶ τὴν ἱερὰν γὰρ ἐκείνην θεολογίαν, ὡς τὰ λόγια
φησιν, οὐκ αὐτοκινήτως, οὐδὲ σαρκὸς καὶ αἵματος ἀποκαλυφάντων,
ἀλλ' ὑπὸ Θεοῦ νοητῶς αὐτὸν τὰ θεῖα μνήσαντος ἀπεφθέγγατο. Τοὺς
μὲν οὖν ἐνθέους ἱεράρχας οὕτω καὶ τοῖς ἀφορισμοῖς, καὶ πάσαις ταῖς
ἱεραρχικαῖς δυνάμεσι χρηστέον, ὅπως ἂν ἡ τελετάρχης αὐτοὺς θεαρχία
κινήσῃ· τοὺς δὲ ἄλλους οὕτως τοῖς ἱεράρχαις, ἐν οἷς ἂν δρω-
σιν ἱεραρχικῶς προσεκτέον, ὡς ὑπὸ Θεοῦ κεκινημένους· «Ὁ ἀθε-
τῶν γὰρ ὑμᾶς, φησιν, ἐμὲ ἀθετεῖ» (αὐτόθι Σελ. 229—230)

«'Αβάλαι τοίνυν τοῖς κατ' ἐμὲ πᾶσι καὶ οὐαί, κατὰ τὸν θεῖον Ἐφραίμ, τοῖς ἐξ ἀριστερῶν λαλοῦσι· μακάριοι δὲ καὶ παμμάκαρες, οὓς ὁ Δεσπότης ἐκ δεξιῶν καθιδρύει, φωνὴν τ' ἀκουτίσειν εὐλογημένην, ἧς ἀξιωθείμεν πάντες ἀκούσαι, φυλάξαντες τὴν ὀρθόδοξον πίστιν, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἐμφορηθῆναι πάντων, ὧν τὸ κάλλος ὄμμα βροτῶν οὐκ οἶδεν, οὔτε μὴν εἶτα παράπαν ἠκηχόει, οὔτε καρδία λελογίσται καθ' ἑλὰ· ἀμήν· γένοιτο» Δέσποτα Ζωοδότα ταῖς ἐντεύξεις τῆς Πανάγνου Μητρός Σου καὶ τῶν ἀδύλων καὶ σεβαστῶν Σου Νόων, καὶ πάντων ὁμοῦ, Λόγε, τῶν Σῶν Ἀγίων τῶν ἀπ' αἰῶνός Σοι εὐαρεστησάντων· ἀμήν.»

«Τί χρὴ καὶ λέγειν (γράφει ἐπιστ, κς' ὁ Γλυκᾶς, περὶ »τῆς ἰσχύος τῶν ἱερῶν Εὐχῶν)· ὁ γὰρ ποιῆσαι τὰ τοῦ »Κόσμου διδόμενα πέννησιν οὐκ ἰσχύουσι, τοῦτο εὐχὴ δι- »καίου παραδόξως ἐποίησεν· ὁ γὰρ Διάλογος μέγας Ἰρηγό- »ριος τοῦ Θεοῦ δεηθεὶς ὑπὲρ συγχωρήσεως ἁμαρτιῶν Τρα- »κᾶνοῦ τοῦ βασιλέως, τοῦ ἐν ἀσεθείᾳ τὸν βίον καταλύσαντος »οὐ διήμαρται τῆς αἰτήσεως.»

Καὶ ὁ Ζωναρᾶς εἰς τὸν βίον Μιχαὴλ τοῦ Αὐτοκράτορος υἱοῦ Θεοφίλου. «Καὶ τὴν βασίλισσαν θερμότατά φησι, δεη- »θῆναι τοῦ τε Πατριάρχου καὶ τῶν ἄλλων Ἀρχιερέων καὶ »Μοναχῶν κοινὴν προσευχεῖν δέησιν τῷ Θεῷ, ὥστε σω- »τηρίας τυχεῖν τὸν βασιλέα καὶ ξυνευέτην αὐτῆς· καὶ μέν- »τοι θερμότατα δεηθῆναι αὐτοὺς τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν μὴ παρ- »ιδεῖν τὴν αἰτησὶν τῶν θεραπόντων αὐτοῦ, ἀλλ' ἀξιώσαι »συγγνώμης τὸν βασιλέα Θεόφιλον. Ἀπιστήσῃ δ' οὐδεὶς ἢ »δστις οὐ μέγα εἰσεσθαι δύνασθαι τὰς τῶν Ἀγίων ἐντεύξεις »τὰς πρὸς τὸν Θεόν, οὐδ' ἀντιμετρεῖν οἶδε τὴν τοῦ Θεοῦ »ἀγαθότητα πρὸς τὰ ἀνθρώπινα ἀγνοήματα.» Τὰ αὐτὰ γρά- »φει καὶ ὁ Γεννάδιος, καὶ Νικηφόρος ὁ Κάλλιςτος, καὶ Νικό- »λαος ὁ Ἀθηῶν, καὶ ἄλλοι πολλοί.

Ὁ Ἱεροσολύμων Κύριλλος (380 Μ. Χ.) ἐν τῇ Θεῖα μυσταγωγίᾳ γράφει περὶ τῆς μνήμης τῶν κεκοιμημένων τὰ ἑξῆς:

«Εἶτα καὶ ὑπὲρ τῶν προκεκοιμημένων ἁγίων Πατέρων
 »καὶ Ἐπισκόπων καὶ πάντων ἀπλῶς τῶν ἐν ἡμῖν μεγίστην
 »ἔδνησιν πιστεύοντες ἔσεσθαι ταῖς ψυχαῖς, ὑπὲρ ὧν ἡ δέησις
 »ἀναφέρεται τῆς ἁγίας καὶ φρικωδεστάτης προκειμένης θυ-
 »σίας· καὶ βούλομαι ὑμᾶς ἀπὸ παραδείγματος πείσαι· οἶδα
 »γὰρ πολλοὺς τοῦτο λέγοντας: τί ὠφελεῖται ψυχὴ μετὰ ἁ-
 »μαρτημάτων ἀπαλλασσομένη τοῦδε τοῦ κόσμου, ἢ οὐ μετὰ
 »ἁμαρτημάτων, ἐὰν ἐπὶ τῆς προσευχῆς μνημονεύται; ἄρα
 »γὰρ εἴ τις βασιλεὺς προσκεκρουκώτας αὐτῷ ἐξορίστους ποιή-
 »σειεν, εἶτα οἱ τοῦτοις διαφέροντες στέφανον πλέξαντες ὑπὲρ
 »τῶν ἐν τιμωρίαις αὐτῷ τοῦτον προσενέγκοιεν, οὐκ ἂν αὐ-
 »τοῖς ἄνεσιν δώῃ τῶν κολάσεων; τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ
 »ἡμεῖς ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων αὐτῷ τὰς δεήσεις προσφέ-
 »ροντες, καὶ ἁμαρτωλοὶ ὡσιν, οὐ στέφανον πλέκομεν, ἀλλὰ
 »Χριστὸν ἐσφαγιασμένον ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων
 »προσφέρομεν, ἐξιλεούμενοι ὑπὲρ ἡμῶν καὶ αὐτὸν τὸν φιλ-
 »άνθρωπον.» Ἄριστα δὲ διαλαμβάνει περὶ τούτου καὶ ὁ
 Χρυσορρήμων ἐν τῷ ἡθικῷ τῆς μα'. Ὁμιλ. εἰς τὴν Α'. πρὸς
 Κορινθ, οὐ ἡ ὑπόθεσις περὶ τοῦ μὴ πενθεῖν πικρῶς τοὺς
 τελευτῶντας.

Ὁ Ἅγιος Ἀναστάσιος Πατριάρχης Ἀντιοχείας ἐν τῇ
 κδ' ἐρωτήσει: «Ποῖα ἁμαρτήματα συγχωροῦνται μετὰ θάνα-
 »τον διὰ λειτουργιῶν καὶ εὐχῶν καὶ ἐλεημοσυῶν τῶν γινο-
 »μένων ὑπὲρ τῶν κοιμηθέντων» λέγει ὅτι μεγάλης ὠφελείας
 εἰσὶ πρόξενα τὰ Μνημόσυνα τοῖς ἀποικοιμημένοις πιστοῖς.

Ὁ Τερτυλιανὸς (200 Μ. Χ.) μνημονεύει συνεχῶς τῶν λει-
 τουργιῶν τῶν γινομένων ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων καὶ ἰ-
 διαιτέρως ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ βιβλίου de corona militis c.
 3. «Ποιοῦμεν, λέγει, θυσίας καὶ δεήσεις ὑπὲρ τῶν κεκοιμη-

μένων, ποιούμεν ἰδίως ἐν τῇ ἐπετείῳ ἡμέρα τῶν γενεθλίων.»

Ὁ Ἅγιος Ἀμβρόσιος (330—397) ἐτέλει λειτουργίας ὑπὲρ τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ, τοῦ Θεοδοσίου, καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ του Σατύρου (De obitu Valentiniani n. LVI. De obitu Theodosii n. III. De exce-sufratris sui Satyri in fine). Κατὰ τὴν ὥραν τῆς προσφορᾶς ὑπὲρ τοῦ τελευταίου τούτου ὁ ἱερός θύτης προσφέρειω εἰς τὸν Θεὸν τὴν ἁγίαν Ἀναφορὰν τὴν ἐξῆς εὐχὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀπηύθυνε. «Πρὸς Σὲ ἀναφέρομαι, Παντοδύναμε Κύριε, καὶ Σοὶ συνιστῶ ταύτην τὴν ἀθῶαν ψυχὴν καὶ ὑπὲρ αὐτῆς τὴν ἐμὴν προσφορὰν προσφέρω Σοὶ ὡ γενοῦ ἰλεως καὶ εὐμενῆς, δέξαι τὴν προσφορὰν τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τὴν θυσίαν τοῦ ἱερέως.» Ὁ ἱερός οὗτος Πατὴρ προστίθεισιν ὅτι τινὲς μὲν ποιοῦσι τὰς ἱεράς ταύτας τελετὰς τὴν τρίτην καὶ τὴν τριακοστὴν ἡμέραν τινὲς δὲ τὴν ἐβδόμην καὶ τὴν τεσσαρακοστὴν.

Ὁ Ἱερός Αὐγουστίνος (354—430) ἔγραψε βιβλίον δλόκληρον περὶ τῶν τελουμένων λειτουργιῶν ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων ὑπὸ τὸν τίτλον «De cura pro mortuis», ἐν ᾧ ἐν εἴκοσι μέρεσιν ἀποδεικνύει τὴν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ συνῆθειαν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ νὰ εὐχῆται καὶ προσφέρῃ θυσίας ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ θυσιαστηρίου ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων, ἣν ἀποδίδει εἰς ἄμεσον Ἀποστολικὴν παράδοσιν.

Ὁ Λέων Ἀλάτιος συνέγραψε βιβλίον περὶ τοῦ Καθατηρίου Πυρός, ἐν ᾗ συνέλεξε μέγαν ἀριθμὸν κανόνων τῶν Ἱερῶν Συνόδων τῶν κατὰ τόπους καὶ ἐπαρχίας ὑπὸ Ἑλλήνων συγκροτηθειῶν, δι' ὧν ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὴν συμφωνίαν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, καὶ ἐν ᾧ φέρονται μαρτυρίαι περὶ τῆς ἐξ ἀποστολικῆς παραδόσεως τῶν Μνημοσύνων ἀρχῆς.

Ὁ Ὁριγένης (250 Μ. Χ.) λέγει περὶ Μνημοσύνων «ὅτι δίκαιόν ἐστι καὶ ὠφέλιμον τὸ ποιεῖν ἐν δημοσίαις προσευ-

χαίς Μνημόσυνα ὑπὲρ τῶν ἀγίων (Ὅριγ. βιβλίον θ'. εἰς Ρωμ. 12).

Ὁ Κυπριανὸς (250 Μ. Χ.) βεβαίως ὅτι ἐν τοῖς χρόνοις αὐτοῦ οἱ Χριστιανοὶ ἐθεώρουν ἀναπόφευκτον καθήκον τὸ προσφέρειν θυσίας καὶ δεέσθαι ὑπὲρ τῶν Μαρτύρων. (Ἐπιστολ. 37).

Ὁ Ἀρνόβιος (305 Μ. Χ.) ἀναφέρει ὅτι οἱ Χριστιανοὶ ἐν ταῖς ἱερουργίαις αὐτῶν ἐποιοῦν δεήσεις ὑπὲρ ἀναπαύσεως καὶ σωτηρίας τῶν ψυχῶν τῶν τεθνεώτων». Ἀρνόβιος κατὰ ἔθνικῶν Βιβλ. Δ'.)

Ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς (370 Μ. Χ.) καὶ ἅπαντες οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας οἱ ἀρχαιότατοι ἀναφέρουσι τὰς ἀναιμάκτους θυσίας προσφερομένας κατὰ ἀποστολικὴν παράδοσιν ὑπὲρ τῶν ἐν πίστει τελευτησάντων τὰς δεήσεις καὶ ἐν γένει τὰς ἀγαθοεργίας τῶν ἐπιζώντων ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων.

Ἐπειτα δὲ περὶ τοῦ ὀνόματος λέγειν τῶν τελευτησάντων κατὰ τὸν ἱερὸν Ἐπιφάνιον, «τί ἂν εἴη τούτου προουργιαίτερον; τί τούτου καιριώτερον καὶ θαυμασιώτερον, πιστεύειν μὲν τοὺς παρόντας ὅτι οἱ ἀπελθόντες ζῶσι καὶ ἐν ἀνυπαρξίᾳ οὐκ εἰσιν, ἀλλὰ εἰσι καὶ ζῶσι παρὰ τῇ Δεσπότῃ, καὶ ὅπως ἂν τὸ σεμνότατον κήρυγμα διηγήσονται, ὡς ἐλπίς ἐστὶν ὑπὲρ ἀδελφῶν εὐχομένοις, ὡς ἐν ἀποδημίᾳ τυγχανόντων ὠφελεῖ δὲ καὶ ἡ ὑπὲρ αὐτῶν γενομένη εὐχή, εἰ καὶ τὰ ὅλα τῶν αἰτιαμάτων μὴ ἀποκόπτοι. ἀλλ' οὖν γε διὰ τὸ πολυλάκις ἡμᾶς ἐν κόσμῳ ὄντας σφάλλεσθαι ἀκουσίως τε καὶ ἔκουσίως, ἵνα τὸ ἐντελέστερον σημανθῇ καὶ γὰρ δικαίων ποιούμεθα μνήμην καὶ ὑπὲρ ἀμαρτωλῶν ὑπὲρ μὲν ἀμαρτωλῶν ὑπὲρ ἐλέους Θεοῦ δεόμενοι, ὑπὲρ δὲ Δικαίων, καὶ Πατέρων, καὶ Πατριαρχῶν, καὶ Προφητῶν, καὶ Ἀποστόλων, καὶ Εὐαγγελιστῶν, καὶ Μαρτύρων, καὶ Ὁσολογητῶν,

Ἐπισκόπων τε καὶ Ἀναχωρητῶν, καὶ παντὸς τοῦ μοναχικοῦ τάγματος, ἵνα τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν ἀφορίσωμεν ἀπὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων τάξεως διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν τιμῆς, καὶ σέβας αὐτῷ ἀποδώμεν ἐν ἐννοίᾳ ὄντες ὅτι οὐκ ἐστὶν ἐξισούμενος ὁ Κύριός τινι τῶν ἀνθρώπων, κἄν τε μυρία καὶ ἐπέκεινα ἐν δικαιοσύνῃ ὑπάρχῃ ἕκαστος ἀνθρώπων· πῶς γὰρ οἶόν τε εἶη τοῦτο; ὁ μὲν γὰρ ἐστὶ Θεός, ὁ δὲ ἄνθρωπος, καὶ ὁ μὲν ἐν οὐρανῷ ὁ δὲ ἐπὶ γῆς, διὰ τὰ ἐπὶ γῆς λείψανα πάρεξ τῶν ἀναστάντων καὶ συνεισεληθόντων ἐν τῷ νυμφῶνι, ὡς φησι τὸ Ἅγιον Εὐαγγέλιον· «πολλὰ δὲ σώματα τῶν Ἀγίων ἀνέστησαν, καὶ συνεισεήλθον αὐτῷ εἰς τὴν Ἁγίαν Πόλιν. . .» Εἶτα δὲ περὶ τούτου αὐθις ἐπιλήψομαι τῆς ἀκολουθίας ὅτι ἀναγκαίως ἡ Ἐκκλησία τοῦτο ποιεῖ (μέμνηται τῶν κεκοιμημένων ἐν ταῖς λειτουργίαις) παράδοσιν λαβοῦσα παρὰ τῶν Πατέρων· Τίς δὲ δυνήσεται θεοσμὸν καταλύειν· ἢ νόμον Πατρός; ὡς τὰ παρὰ τῷ Σολομῶντι εἰρημμένα, «ἄκουε, υἱέ, λόγους Πατρός, καὶ μὴ ἀπόση θεομοῦς Μητρός σου». δεῖξαι ὅτι ἐγγράφως τε καὶ ἀγράφως ἐδίδασκεν ὁ Πατήρ, τοῦτέστιν ὁ Θεός, ὁ μονογενῆς Υἱός, καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα· ἡ δὲ Μητήρ ἡμῶν Ἐκκλησία ἐν αὐτῇ κειμένους ἀλύτους καὶ μὴ δυναμένους καταλυθῆναι. Τεταγμένων τοίνυν τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θεοσμῶν καὶ καλῶς ἐχόντων, καὶ τῶν πάντων θαυμασίων γινομένων ἐλήλαται πάλιν καὶ οὗτος ὁ Πλάνας (Ἐπιφάνιος κατὰ αἵρέσεων ἐν λόγῳ κατὰ Ἀρείου αἵρεσις οἴ).

Ὁ δὲ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος λέγει· «Μὴ ἀμφίβαλλε ὅτι καρπώσεται τι χρηστόν. Οὐχ ἀπλῶς ὁ Διάκονος βοᾷ ὑπὲρ τῶν ἐν Χριστῷ κεκοιμημένων καὶ τῶν τὰς μνησείων ὑπὲρ αὐτῶν ἐπιτελουμένων, οὐχ ὁ Διάκονός ἐστιν ὁ τὴν φωνὴν ταύτην ἀφίεις, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ δὲ χάρισμα λέγω· τί λέγεις; ἐν χερσὶν ἢ θυσία, καὶ πάντα

πρόκειται ηὐτρεπομένα, πέρεισιν Ἄγγελοι, Ἀρχάγγελοι, πέρεσιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ μετὰ τοσαύτης φρίκης ἐστήκασιν ἅπαντες, παρεστήκασιν ἐκεῖνοι βωῶντες πάντων σιγῶντων, καὶ ἡ γῆ ἀπλῶς γίνεσθαι γινόμενα; Οὐκ οὖν καὶ τ' ἄλλα ἀπλῶς, καὶ τὰ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τὰ ὑπὲρ τῶν ἱερέων προσφερόμενα καὶ τὰ ὑπὲρ τοῦ πληρώματος; μὴ γένοιτο! ἀλλὰ πάντα μετὰ πίστεως γίνεσθαι. τί οἶσι τὸ ὑπὲρ Μαρτύρων προσφέρεσθαι, τὸ κληθῆναι ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ; κἄν Μάρτυρες ὦσι, κἄν ὑπὲρ Μαρτύρων μεγάλη τιμὴ τὸ ὀνομασθῆναι τοῦ Δεσπότου παρόντος, τοῦ θανάτου ἐπιτελουμένου ἐκείνου τῆς φρικτῆς θυσίας, τῶν ἀφάτων μυστηρίων καθάπερ γὰρ καθημένου τοῦ Βασιλέως ὅσα ἂν τις βούληται, ἀνύει, ἐγερθέντος δὲ ὅσα ἂν λέγῃ, εἰκὴ ἐρεῖ, οὕτω καὶ τότε, ἕως ἂν πρόκηται τὰ τῶν μυστηρίων πᾶσι τιμὴ μεγίστη τὸ μνήμης ἀξιοῦσθαι· ὅρα γάρ, καταγγέλλεται τότε τὸ μυστήριον τὸ φρικτόν, ὅτι ὑπὲρ τῆς Οἰκουμένης ἔδωκεν ἑαυτὸν ὁ Θεός· μετὰ τοῦ θαύματος ἐκείνου εὐκαίρως ὑπομνήσκει αὐτῶν τῶν ἡμαρτηκότων· καθάπερ γάρ, ὅταν ἐπινίκια τῶν βασιλέων ἄγῃται, τότε εὐφημοῦνται, καὶ ὅσοι τῆς νίκης ἐκοινώνησαν, ἀφίενται δὲ καὶ ὅσοι ἐν δεσμοῖς εἰσι διὰ τὸν καιρὸν, παρελθόντος δὲ τοῦ καιροῦ ὃ μὴ τυχῶν οὐκ ἔτι τινὸς ἀπολαύει, οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα τῶν ἐπινικίων οὗτος ὁ καιρός· «ὁσάκις γάρ ἂν, φησιν, ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε» μὴδὲ ἀπλῶς προσίωμεν, μὴδὲ ὡς ἔτυχε ταῦτα γίνεσθαι νομίζομεν· ἄλλως δὲ Μαρτύρων μεμνήμεθα, καὶ τοῦτο εἰς Πίστιν, ὅτι οὐ τέθνηκεν ὁ Κύριος· καὶ τοῦτο τοῦτε θανατοῦσθαι τὸν θάνατον σημεῖον. καὶ τοῦ νεκρὸν αὐτὸν γεγενῆσθαι· ταῦτα εἰδότες ἐπινοιοῦμεν ὅσας δυνάμεθα παραμυθίας τὰς ἀπελθοῦσιν· ἀντὶ δακρύων, ἀντὶ θρήνων, ἀντὶ μνημείων τὰς ἐλεημοσύνας, τὰς εὐχάς, τὰς προσφοράς, ἵνα κάκεῖνοι· καὶ ἡμεῖς τύχωμεν τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν».

(Χρυσόστομ. Τόμ. Θ'. Σελ. 176). Καὶ αὐθις ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. «Οὐκ εἰκὴ ταῦτα ἐνομοθετήθη ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων, τὸ ἐπὶ τῶν φρικτῶν μυστηρίων μνήμην γίνεσθαι τῶν ἀπελθόντων. Ἰσασιν αὐτοῖς πολὺ κέρδος γινόμενον πολλὴν τὴν ὠφέλειαν. Ὅταν γὰρ ἐστήκη λαὸς δλόκληρος χειρὰς ἀνατείνοντες, πλήρωμα ἱερατικόν, καὶ πρόκειται ἡ φρικτὴ θυσία, πῶς οὐ δυσωπήσωμεν ὑπὲρ τούτων τὸν Θεὸν παρακαλοῦντες; ἀλλὰ τοῦτο μὲν περὶ τῶν ἐν Πίστει παρελθόντων, οἱ δὲ κατηγούμενοι, οὐδὲ ταύτης ἀξιοῦται τῆς παραμυθίας, ἀλλ' ἀπεστέρηται πάσης τῆς τοιαύτης βοήθειας, πλὴν μιᾶς τινος. ποίας δὴ ταύτης; ἔνεστι πένησιν ὑπὲρ αὐτῶν (τῶν κατηγουμένων) διδόναι· ποιεῖ τινα αὐτοῖς παραφυχὴν τὸ πρᾶγμα. Ὁ Ἰωὼ ὑπὲρ τῶν παιδῶν αὐτοῦ ἐπολεῖ θυσίας, καὶ ἀπήλλαττεν αὐτοὺς τῶν ἀμαρτημάτων, μήποτε ἐνενόησάν, φησι, τί ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν». (Χρυσόστομος Τόμ. ΙΑ'. Σελ. 217). Καὶ αὐθις. «Κλαίωμεν οὖν τούτους (τοὺς ἐν ἀμαρτίαις ἀποθανόντας), βοηθῶμεν αὐτοῖς κατὰ δύναμιν, ἐπινοήσωμεν αὐτοῖς τινα βοήθειαν, μικρὰν μὲν, βοηθεῖν δὲ ὁμοῦ δυναμένην. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Αὐτοὶ τε εὐχόμενοι καὶ ἑτέροις παρακαλοῦντες εὐχὰς ὑπὲρ αὐτῶν ποιεῖσθαι, πένησιν ὑπὲρ αὐτῶν διδόντες συνεχῶς. Ἔχει τινὰ τὸ πρᾶγμα ὠφέλειαν» (αὐτόθι). Καὶ αὐθις, «ἔστι γὰρ ἔστιν, ἐὰν θέλωμεν, κούφην αὐτῷ γενέσθαι τὴν κόλασιν. Ἄν οὖν εὐχαὶ ὑπὲρ αὐτοῦ ποιῶμεν συνεχεῖς, ἐὰν ἐλεημοσύνην διδῶμεν. κὰν ἐκεῖνος ἀνάξιος, ἡμᾶς ὁ Θεὸς δυσωπηθήσεται ... Περίστησον χήρας ... εἰπὲ τούνομα. Πάσας κέλευσον ὑπὲρ αὐτοῦ ποιεῖσθαι τὰς δεήσεις καὶ τὰς ἱκετηρίας ... Οὐκ εἰκὴ προσφοραὶ γίνονται ὑπὲρ τῶν ἀπελθόντων, οὐκ εἰκὴ ἱκετηρίαι, οὐκ εἰκὴ ἐλεημοσύναι». Τόμ. ΙΑ. Σελ. 174-175, 217).

Καὶ ἐν ὁμιλίᾳ 41η. «Εἰ δὲ καὶ ἀμαρτωλὸς ἀπήλθε, καὶ

διὰ τοῦτο δεῖ χαίρειν, ὅτι ἐνεκόπη τὰ ἁμαρτήματα, καὶ οὐ προσέθηκε τῇ κακίᾳ, καὶ βοηθεῖν, ὡς οἶδόν τε ἤ, οὐ δάκρυσιν, ἀλλ' εὐχαῖς καὶ ἱκετηρίαις καὶ ἐλεημοσύναις καὶ προσφοραῖς. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ταῦτα ἐπιενόηται· οὐδὲ εἰκῆ μνήμην ποιούμεθα τῶν ἀπελθόντων ἐπὶ τῶν θεῶν μυστηρίων, καὶ ὑπὲρ αὐτῶν πρόσιμεν· δεόμενοι τοῦ ἁμνοῦ τοῦ κειμένου τοῦ λαβόντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἵνα τις αὐτοῖς ἐντεῦθεν γένηται παραμυθία. Οὐδὲ μίτην ὁ παρεστὼς τῷ θυσιαστηρίῳ τῶν φρικτῶν μυστηρίων τελουμένων βοᾷ, ὑπὲρ πάντων τῶν ἐν Χριστῷ κεκοιμημένων, καὶ τῶν τὰς μνείας ὑπὲρ αὐτῶν ἐπιτελούντων. Εἰ γὰρ μὴ ὑπὲρ αὐτῶν αἱ μνεαὶ ἐγένοντο, οὐδ' ἂν ταῦτα ἐλέχθη. Οὐ γὰρ ἐστὶ σκηνὴ τὰ ἡμέτερα μὴ γένοιτο! πνεύματος γὰρ διατάξει ταῦτα γίνεται».

«Βοηθῶμεν τοίνυν αὐτοῖς, καὶ μνεῖν ὑπὲρ αὐτῶν ἐπιτελῶμεν. Εἰ γὰρ τοὺς παῖδας τοῦ Ἰωβ ἐκθάειεν ἢ τοῦ Πατρὸς θυσία, τί ἀμφιδάλλεις, εἰ καὶ ἡμῶν ὑπὲρ τῶν ἀπελθόντων προσφερόντων γίνεται τις αὐτοῖς παραμυθία; Εἴθε γὰρ ὁ Θεὸς καὶ ἐτέρους ὑπὲρ ἐτέρων χαρίζεσθαι· καὶ τοῦτο εἰδένον ὁ Παῦλος λέγων· «Ἴνα ἐν πολλῷ προσώπῳ τὸ εἰς ἡμῶν χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῆ ὑπὲρ ἡμῶν.» Μὴ δὴ ἀποκίωμεν τοῖς ἀπελθοῦσι βοηθοῦντες, καὶ πρόσφέροντες ὑπὲρ αὐτῶν καὶ ἀξιοῦντες εὐχὰς ὑπὲρ αὐτῶν τελεῖσθαι. Καὶ γὰρ τὸ κοινὸν τῆς οἰκουμένης κεῖται καθάρσιον. Διὰ τοῦτο θαρροῦντες ὑπὲρ τῆς Οἰκουμένης δεόμεθα τότε καὶ μετὰ Μαρτύρων αὐτοῦς καλοῦμεν, μετὰ Ὁμολογητῶν, μετὰ Ἱερέων. Καὶ γὰρ ἐν σῶμα ἕσμεν πάντες, κἂν λαμπρότερα μέλη μελῶν· καὶ δυνατὸν πάντοθεν συγγνώμην αὐτοῖς συναγαγεῖν, ἀπὸ τῶν εὐχῶν, ἀπὸ τῶν ὑπὲρ αὐτῶν δώρων, ἀπὸ τῶν μετ' αὐτῶν καλουμένων. Τί τοίνυν ἀλγεῖς, τί θρηναῖς, ὅποτε τοιαύτην δυνατὸν συγγνώμην συναγαγεῖν τῷ ἀπελθόντι, (Χρυσοστόμ. Τόμ. Β'. ὁμιλ. 41η Σελ. 525—526).

Συμεών ὁ Θεσσαλονίκης ἀπαντῶν εἰς τὴν ἐρώτησιν «τὰς ἐξερχομένας ψυχὰς ἕνας Ἄγγελος λαμβάνει ἢ πολλοί, καὶ ἂν ἐλεύθεροι ἀπέρχονται, καὶ ποῦ πορεύονται» λέγει· «Λαμβάνεται δὲ ὑπ' Ἀγγέλων αὐτῶν ἡ ψυχὴ, αὐτὸς οὖσα κατὰ λόγον ὀρθὸν καὶ πρεπόντως, μᾶλλον δὲ κατὰ φύσιν· συγενῶς δὲ πρὸς τὰ αὐτὰ καὶ οἰκείως οἱ Ἄγγελοι ἔχουσιν.» Αἱ ψυχαὶ δὲ πηγαίνουσιν, ὡς παρὰ τῶν ἀγίων ἐμάθομεν, εἰς τόπους ἀξίους τῆς ζωῆς καὶ πολιτείας αὐτῶν· καὶ αἱ μὲν πορεύονται εἰς τὸν οὐρανόν, ὅσοι δηλαδὴ εἶχον καὶ ζῶσαι τὸ πολίτευμα ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἦγγουν ἕξων ἐναρέτως, καὶ θεαρέστως, αἱ ὅποιοι καὶ μετὰ τοῦ σώματος οὖσαι ἐφέρθησαν εἰς τοὺς Οὐρανοὺς, καθὼς ὁ Παῦλος ἀρπαχθεὶς ἐκεῖτε εἰς τοὺς Οὐρανοὺς, διδάσκει μὲ τὸ νὰ ἐπεθύμει νὰ ἀναλυθῆ ἀπὸ τὴν ζωὴν, διὰ νὰ ἦναι μαζὺ μὲ τὸν Χριστόν, καὶ διὰ νὰ πληριοθῆ τὸ ρητὸν τὸ λέγον «ἔπου εἰμι ἐγώ, καὶ αὐτοὶ ὡς μετ' ἐμοῦ» τὸ ὅποσον εἶπεν ὁ Κύριος· ἀλλὰ δὲ ψυχαὶ εἰς τὸν Παράδεισον εἶναι κατὰ τὸ ρητὸν «σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσει ἐν τῷ παραδείσῳ» ὥστε πρέπει νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι εἶναι καὶ ἔλαι αἱ ψυχαὶ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐν μετανοίᾳ ἀπέθανον καθὼς καὶ ἡ τοῦ εὐγνωμόνος ἐκείνου ληστοῦ ψυχὴ. Καὶ δικαίως τοῦτο ἐστίν, ὅσοι ἐμιμήθησαν διόλου τὸν Χριστόν εἰς τὴν ζωὴν των, πρέπει νὰ συνευρίσκωνται μὲ αὐτὸν τὸν Χριστόν, ὅστις εἰς τοὺς Οὐρανοὺς ἀνελήφθη, ὅσοι δὲ μετανόησαν καθὼς ὁ ληστὴς νὰ ἦναι εἰς τὸν παράδεισον, ἐπειδὴ ὁ Χριστὸς καὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἦνοιξεν.»

Ἐναντιόως δὲ, ἦγγουν ἀρμοδίως, εἰς τὴν ζωὴν καθὲ ψυχὴ δέχεται καὶ τὴν παρηγορίαν ἀπὸ τὸν Θεόν, ἔλαι δὲ εἶναι ἀτελεῖς κατὰ τὴν ἀπόλαυσιν, ἕως οὗ ἔλθῃ ὁ Κύριος, καθὼς διδασκόμεθα, «εἶνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσι, καθὼς λέγει ὁ Παῦλος, «καὶ οὗτοι πάντες τελειωθέντες διὰ τῆς πίστεως οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν.» Αἱ δὲ τῶν ἀμαρτωλῶν καὶ

τῶν ἀπίστων ψυχῶν ὁμοίως πρέπει νὰ πιστεύωμεν ὅτι εἰς τὸν Ἄδην εἶναι εἰς τόπους σκοτεινοῦς καὶ θλιβεροῦς, καθὼς καὶ αἱ τῶν ἀγίων ἐν τῷ Οὐρανῷ, καὶ κατ' ἀναλογίαν τῶν ἀμαρτιῶν των, καὶ τῆς ἀπιστίας των ὑπὸ τῶν δαιμόνων ἐξουσιάζονται καὶ τυρανούμενοι καταθλίβονται, δὲν παρεδόθησαν ὅμως ἀκόμη εἰς τὴν τελείαν κόλασιν, ἐπειδὴ ἀκόμη δὲν ἠνώθησαν μὲ τὰ σώματά των, μὲ τὰ ὅποια καὶ ἐξήμαρτον, οὐδὲ ὁ Κύριος ἀκόμη ἦλθεν ἐξ οὐρανοῦ, ὁ ὅποιος θέλει κρίνει δλους, καὶ θέλει ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· ἀλλὰ μῆτε κόλασις εἶναι προτέρα, εἰς τὴν ὁποίαν αἱ ἀμαρτωλαὶ ψυχῶν ἐμβαλλόμεναι καὶ τιμωρούμεναι κατὰ τὸ μέτρον τῆς κακίας των θέλουν ἐλευθερωθῆ ποτε ἀπὸ τὴν τιμωρίαν, καθὼς τινες δοξάζουσιν. Εἶδὲ καὶ ὁ θεὸς Γρηγόριος ὁ Διάλογος λέγει, ὅτι ψυχῶν εἰς τὴν φλόγα τιμωροῦνται, νοητῶς τοῦτο λέγει, καὶ ὅτι εἶναι ὡς δέσμοι αἱ ψυχῶν αἱ ἀμαρτωλαὶ εἰς κάποιον τόπον, ὡς καταδεδικασμένα καὶ θλιβόμεναι, καὶ ὅτι μὲ τὸ πῦρ τῆς συνειδήσεως φλέγονται, καὶ ὅτι χάριν Θεοῦ δὲν ἔχουσι, καὶ ὅτι ὑπὸ δαιμόνων καταθλίβονται, καὶ ὑπὸ δαιμόνων ὀδυνῶνται καὶ ταλαιπωροῦνται τιμωρούμεναι τῷ συνειδότει, καθὼς καὶ ὁ Χρυσορρήμων λέγει ἐν τῇ Ἑρμηνείᾳ τῶν πράξεων «καὶ τὸ μὴ παρακαλεῖσθαι καὶ ἀπεκδέχεσθαι τὴν τελευταίαν ἐκείνην κόλασιν» ὅλα ταῦτα ὡς νοητῶς λεγόμενα πρέπει νὰ τὰ ἐκλάβωμεν ἐὰν λοιπὸν καὶ μερικοὶ ἠμάρτησαν μετρίως, φθάνει μόνον νὰ ἐξῆλθον μὲ μετάνοιαν ἀπὸ τὴν ζωὴν, καὶ διὰ μέσου τῆς Ἱερωτάτης θυσίας, καὶ τῶν εὐεργεσιῶν, καὶ ἐλεῶν, καὶ λοιπῶν ἄλλων. Εἰμποροῦν νὰ ἐπιτύχουν ἐλευθερίαν καὶ προτοῦ νὰ ἔλθῃ ὁ κριτῆς. Τοῦτο καὶ ἡ Ἐκκλησία δεχομένη κάμνει τὰς προσευχὰς καὶ θυσίας διὰ τοὺς κεκοιμημένους, καὶ πολλοὶ τοῦτο μαρτυροῦσι καὶ μάλιστα οἱ λυόμενοι καὶ μετὰ θάνατον ἀπὸ τὸν δεσμὸν τῆς τιμωρίας τοῦ ἀφορισμοῦ, ὡς ἂν ὅπου βλέπομεν διὰ τῶν δεήσεων λύονται τὰ σώματά των.

«Ὅθεν διὰ τοῦτο τὴν μὲν φλόγα τοῦ πλουσίου ἐκείνου τοῦ Εὐαγγελίου ἄς τὴν ἐννοήσωμεν διὰ τὴν τιμωρίαν τῆς συνειδήσεως καὶ τὴν στέρησιν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, τὸ δὲ ὅτι ἐβλεπεν ἀπὸ μακρὰν τὸν Ἀβραάμ τὸν μακρυσμὸν του ἀπὸ τὸν Θεόν, σημαίνει καὶ τὴν τιμωρίαν καὶ θλίψιν, ὅπου πάσχει ἀπὸ τοὺς δαίμονας, δὲν παρεδόθη ὁμως ἀκόμη εἰς τὴν τελείαν κόλασιν. Ἐπειδὴ εἶπεν ὁ Κύριος ὅτι εἶναι ἐν τῇ γεένῃ ὁ πλούσιος, πρέπει καὶ νὰ πιστεύσωμεν ὅτι εἶναι καὶ εἰς τὴν κόλασιν, καὶ ὅτι εἶναι εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἁμαρτωλῶν κόλασις αἰώνιος καὶ ἀρραδῶν τῆς μελλούσης κολάσεως, πλὴν ἀπὸ ὅσον ἐμποροῦμεν νὰ ἐννοήσωμεν ἀπὸ τὰς γραφὰς μὲ τὸ νὰ μὴ ἦνα: ἀκόμη ὁ διάβολος μὲ τοὺς δαίμονας ὑποκάτω ἀπὸ τὰ δεσμά, καὶ εἰς τὸ πῦρ τὸ ἡτομασμένον εἰς αὐτοὺς, ἀλλ' ἀκόμη ἐνεργοῦσι τὴν κακίαν των εἰς τὸν κόσμον, καὶ μὲ τὸ νὰ μὴν ἐγεινεν ἀκόμη τελεία ἀπόφασις τὸ «πορεύεσθαι ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον.»

«Ἀπὸ αὐτὰ λοιπὸν πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν ἁμαρτωλῶν δὲν παραδίδονται τώρα εἰς τὴν τελείαν κόλασιν, καὶ θέλει εἶναι ὅχι ὁμως εἰς τελείαν, καὶ μήτε δι' αὐτὴν τὴν κατὰ μέρος κόλασιν. θέλει ἐλευθερωθῆ ἀπὸ τὴν τελείαν, καθὼς οἱ Λατίνοι διὰ τὸ πουργατόριον φρονοῦσι καὶ δηλον τοῦτο ἀπὸ τὸ ἀκόλουθον. Λέγων ὁ Ἀβραάμ ὅτι εἶναι χάσμα μέγα ἀναμέσον τῶν ἁμαρτωλῶν καὶ τῶν δικαίων, τὸ ἀδύνατον παρασταίνει τῆς ἐνώσεως, καὶ ὅτι δὲν δύναται νὰ ὑποστρέψῃ πλέον εἰς τοὺς ζῶντας, καὶ σωθῆ διὰ τῆς μετανοίας· ἐπειδὴ ἡ ἐν τῷ ἄδῃ μετάνοια δὲν σφίξει, ἀλλὰ, καθὼς δοξάζομεν ὅτι αἱ τῶν ἁγίων ψυχαὶ ἀκόμη δὲν ἀπολαμβάνουσι τελείαν τὴν χάριν, οὕτω καὶ αἱ τῶν ἁμαρτωλῶν δοξάζομεν ὅτι ἀκόμη δὲν εὐρίσκουσι τελείαν δοκιμὴν τῆς κολάσεως, ἕως οὗ φθάσῃ εἰς καθένα τὸ τέλος καὶ ἔλθῃ πάλιν ὁ Κύριος· θέλει δὲ εἶναι ὑπὸ δεσμὸν καὶ ὀδύνην τὸ αὐλον

πνεῦμα εἰς τὴν γέεναν κατὰ λόγον πρόποντα, καὶ τὸ μανθάνομεν ἀπὸ τὰς ἁγίας γραφάς, πλὴν καὶ ἐξ ὧν συμβαίνουσι ἐδῶ εἰς ἡμᾶς, δύναται ἕκαστος νὰ γνωρίσῃ καὶ στοχασθῇ διὰ τὰ μέλλοντα.»

Μαρτυρίαι ἐκ τῶν θείων Λειτουργιῶν καὶ Διπτύχων.

Ἐν τῇ Ἁγίᾳ Λειτουργίᾳ τοῦ Ἀποστόλου Μάρκου φέρεται ἡ ἐξῆς ὑπερ τῶν κεκοιμημένων εὐχή.

«Καὶ τούτων (ὑπὲρ ὧν προσεκόμισε καὶ ἐδεήθη) καὶ πάντων τὰς ψυχὰς ἀνάπαυσον, Δέσποτα Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐν ταῖς τῶν ἁγίων Σου σκηναῖς, ἐν τῇ βασιλείᾳ Σου, χαρίζομενος αὐτοῖς καὶ τὰς ἐπαγγελίας Σου, ἀνεκκλήτητα ἀγαθὰ, ἃ ὀφθαλμοὺς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασας, ὁ Θεός, τοῖς ἀγαπῶσι τὸ ὄνομά Σου τὸ ἅγιον. Αὐτὸς μὲν οὖν τὰς ψυχὰς ἀνάπαυσον, Κύριε, καὶ βασιλείας Οὐρανῶν ἀξίωσον» καὶ ἐν ἑτέρῳ, «καὶ ὧν ἐν τῇ σήμερον τὴν ὑπόμνησιν ποιούμεθα.»

Ἐν δὲ τῇ Ἁγίᾳ λειτουργίᾳ τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου, ἐν τῷ δευτέρῳ διπτύχῳ μετὰ τὴν ἀνάμνησιν τῶν Ἀποστόλων, Προφητῶν, καὶ λοιπῶν Ἁγίων, φέρεται. «Μνησθήτι Κύριε ὁ Θεὸς τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκὸς ὧν ἐμνήσθημεν καὶ ὧν οὐκ ἐμνήσθημεν Ὁρθοδόξων, ἐκεῖ αὐτοὺς ἀνάπαυσον ἐν χώρᾳ ζώντων ἐν τῇ βασιλείᾳ Σου, ἐν τῇ τρυφῇ τοῦ Παραδείσου, ἐν τοῖς κόλποις Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, τῶν Πατέρων ἡμῶν, ἐνθα ἀπέδρα ὀδύνη λύπη καὶ στεναγμός, ἐνθα ἐπισκοπεῖ τὸ φῶς τοῦ προσώπου Σου καὶ καταλάμπει διὰ παντός» «Δὸς γενέσθαι τὴν προσφορὰν ἡμῶν εὐπρόσδεκτον, ἡγιασμένην ἐν πνεύματι ἁγίῳ, εἰς ἐξιλασμόν τῶν ἡμετέρων πλημμελημάτων καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων, καὶ εἰς ἀνάπαυσιν τῶν προκεκοιμημένων ψυχῶν».

Ἐπίσης καὶ ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ τοῦ Ἁγίου Κλήμεντος (1) Πάπα Ῥώμης ἀναγινώσκουμεν. «Ἔτι θεόμεθ' Σου, » Κύριε, καὶ ὑπὲρ τῆς ἁγίας Σου Ἐκκλησίας τῆς ἀπὸ περ- »ράτων ἕως περᾶτων . . . ἔτι προσφερόμεν Σοι καὶ ὑπὲρ » πάντων τῶν ἀπ' αἰώνος Σοι εὐαρεστησάντων Ἁγίων, Πα- »τριαρχῶν, Προφητῶν, Δικαίων, Ἀποστόλων, Μαρτύρων, » Ὁμολογητῶν, Ἐπισκόπων, Πρεσβυτέρων, Διακόνων. Ὑ- »ποδιακόνων, Ἀναγνωστῶν, Ψαλτῶν, Παρθένων, λαϊκῶν, » καὶ πάντων, ὧν αὐτὸς ἐπίσταται τὰ ὀνόματα» (ὁ δὲ Διά- κonos παρακελεύεται τὸν λαόν, ὅπως συνδεθῆ ἡ «ὑπὲρ τῶν ἐν πίστει ἀναπαυσαμένων»).

Ἐπίσης καὶ ἐν ταῖς θείαις λειτουργίαις τοῦ Ἁγίου Βασιλείου καὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου μνηα γίνεται τῶν κεκοιμημένων.

«Τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Προφήτου Προδρόμου καὶ Βαπτισ- »στοῦ, τῶν ἁγίων ἐνδόξων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων, » καὶ πάντων Σου τῶν Ἁγίων, ὧν ταῖς ἰκεταῖς ἐπίσκεψαι » ἡμᾶς ὁ Θεός, καὶ μνησθητι πάντων τῶν κεκοιμημένων ἐπ' » ἐλπίδι ἀναστάσεως ζωῆς αἰωνίου, καὶ ἀνάπαυσον αὐτοὺς » ὅπου ἐπισκοπεῖ τὸ φῶς τοῦ προσώπου Σου».

(Ἐνταῦθα ὁ Ἱερεὺς μνημονεύει ζώντων καὶ τεθνεώτων, ὧν θέλει, καὶ ὑπὲρ ὧν παράκλησιν ἔλαβεν ὑπὲρ δὲ τῶν τεθνεώτων λέγει).

«Ἐπὲρ ἀναπαύσεως καὶ ἀφέσεως τῆς ψυχῆς τοῦ δούλου » Σου (δεῖνος) ἐν τόπῳ φωτεινῷ, ἐνθα ἀπέδρα λύπη, καὶ » στεναγμός, ἀνάπαυσον αὐτὸν ὁ Θεὸς ἡμῶν».

Μαρτυρίαι ἐκ τῶν Διπτύχων τῆς Ἐκκλησίας.

Ἵτι αἱ ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων εὐχαί εἰσιν Ἀποστολική παράδοσις μαρτυρεῖ ἡ παναρχαία ἐν τῇ Καθολικῇ καὶ

(1) Μαθητοῦ τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου.

Ἀποστολικῆ Ἐκκλησίᾳ τῶν Διπτύχων χρήσις, ἃ διεφύλαξαν καὶ διαφυλάττουσι μέχρι σήμερον ὅλαι αἱ ἐκ τῆς ἡμετέρας ἀποσχιθεῖσαι Ἐκκλησίαι ἦτε Δυτικῆ, ἢ Κοπτικῆ, ἢ Ἀβυσσινιακῆ, ἢ Ἀρμενικῆ καὶ ἄλλαι, ἐν αἷς μέχρι σήμερον τὰ δίπτυχα ἔχουσι τὴν αὐτὴν θέσιν καὶ τὸν αὐτὸν σκοπὸν, ὃν εἶχον κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς συστάσεώς των, φέρουσι κατάλογον τῶν Πατριαρχῶν καὶ τῶν Ἀρχιερέων τῶν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τῶν ἐσχάτων, ὧν τὰ ὀνόματα μνημονεύουσιν ἐν ταῖς θείαις λειτουργίαις κατὰ τὰς διατεταγμένας ὥρας, αἱ ἐν τῇ λειτουργικῇ βίβλῳ ἀναφέρονται.

Τὰ δίπτυχά εἰσι δύο σκνίδες συνηνωμένα, ὡς ἐκεῖναι τὰς ὁποίας βλέπομεν νὰ κρατῆ ζωγραφούμενος Μωϋσῆς ὁ θεόπτης, εἰς τὰς ὁποίας ἦσαν γεγραμμένα τὰ ὀνόματα τῶν ὀρθοδόξων καὶ καθὼς ἔχομεν παρὰ τῆς ἁγίας Οἰκουμενικῆς Πέμπτης Συνόδου, ἀνεγίνωσκεν αὐτὰ ὁ Διάκονος μετὰ τὸν ἁγιασμὸν τῶν τιμίων Δώρων, καθ' ἣν ὥραν ἐψάλλετο τὸ «Ἄξιον ἐστίν» ἢ τὸ «Ἐπὶ Σοὶ χαίρει Κεχαριτωμένη», ὡς τοῦτο γίνεται καὶ σήμερον ἔνδον τοῦ Ἱεροῦ ὑπὸ τοῦ Διακόνου ἢ τοῦ Ἱερέως ἐμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου, ἢ ὡς τὸ πάλαι εἰς ἐπήκοον πάντων καὶ ἐπ' Ἀμβωνος, ὅς ἦν ἄνωθεν τῆς ὥραιας πύλης. «Τὰ Δίπτυχα τῷ Ἀμβωνι τῷ Ἀμβωνι τὰ Δίπτυχα τὰ Δίπτυχα ἄρτι φέρε» ἐμεγαλοφώνει εἰς τοὺς καιροὺς τοῦ Ἰουστίνου καὶ Ἑλένης τῶν Αὐγούστων πρὸς Ἰωάννην τὸν Κωνσταντινουπόλεως ὁ λαός. Ἦσαν δὲ τριῶν εἰδῶν τὰ Δίπτυχα. Δίπτυχα τῶν ἁγίων, Δίπτυχα τῶν ζώντων, καὶ Δίπτυχα τῶν κεκοιμημένων. Τὰ Δίπτυχα τῶν ἁγίων ἔχομεν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Διονυσίου. «Τῶν δὲ ἱερῶν Διπτύχων ἢ μετὰ τὴν εἰρήνην ἀνάρρησις ἀνακηρύττει τοὺς δόσιως βεβιωκότας καὶ πρὸς ἐναρέτου ζωῆς τελείωσιν ἀμεταστάτως ἀφικομένους· ἡμᾶς μὲν ἐπὶ τὴν δι' ὁμοιότητος αὐτῶν μακαριστὴν ἔξιν καὶ θεοειδῆ ληξὶν προτρέ-

πουσα και χειραγωγοῦσα, τοὺς δὲ ὡς ζῶντας ἀνακηρύττουσα, και, ὡς ἡ θεολογία φησίν, οὐ νεκρωθέντας, ἀλλ' εἰς θειοτάτην ζωὴν ἐκ θανάτου μεταφοιτήσαντας» ('Εκκλ. 'Ιεραρχ. γ').

Τὰ Δίπτυχα τῶν κεκοιμημένων εἰσι και αὐτὰ παλαιάτα, και φαίνονται εἰς τὴν θείαν και ἱερὰν λειτουργίαν τοῦ Εὐ-αγγελιστοῦ Μάρκου και τὰς λοιπαῖς. Εἰς τὰ Δίπτυχα τῶν ζῶντων ἦσαν γεγραμμένοι οἱ Ἀρχιερεῖς και οἱ Αὐτοκράτορες και ὄλοι, ὅσοι ἦσαν ἐν ἀξιώμασι και ἐξουσίαις, και πρὸ πάντων ὅσοι ἐκαλλέργησαν εἰς ἐκείνην τὴν Ἐκκλησίαν ὄλοι κατ' ὄνομα και γενικῶς ἄπας ὁ λαός. «Και πάντων και πασῶν» ἐμεγαλοφώνει ὁ Διάκονος, ὅπερ μέχρι σήμερον ἐξακολουθεῖ γινόμενον, ἐν ᾧ ὁ Διάκονος μνημονεύει: μεγαλοφώνως, ὅπως εἰδοποιήσῃ τὸν λαὸν και μνημονεύσῃ και οὗτος τοὺς ἑαυτοῦ· «και ὧν ἕκαστος κατὰ διάνοιαν ἔχει και πάντων και πασῶν.» Ἐκλήθησαν δὲ Δίπτυχα ἀπὸ τοῦ πτύσσω, τὸ ὅποσον σημαίνει διπλόνω, ἐπειδὴ μὲ μεγάλην ἀκρίθειαν δεδιπλωμένα τὰ ἐφύλαττον εἰς τὸ θεῖον Ἄδυτον οἱ Ἱερουργοῦντες. Ἡ δὲ ἀκριδὴς τήρησις ἐντεῦθεν ὅτι εἰς τὰ Δίπτυχα συνίστατο νὰ δοξάζωνται ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας οἱ Ἅγιοι ὡς Ἅγιοι, νὰ μακαρίζωνται οἱ Ὀρθόδοξοι ὡς Ὀρθόδοξοι, και νὰ καταδικάζωνται οἱ αἰρεσιάρχαι και ἀποστάται, ὡς καθηρημένοι και ἀκοινώνητοι, και μνημονεύονται οἱ ἐν πίστει τελειωθέντες, ὧν ὁ Κύριος γινώσκει τὰ ὀνόματα.» Τὰ Δίπτυχα ὁ Κασσιόδωρος Βιβλ. Ε'. τῶν Ἐπιστολῶν ΙΣ'. ὠνόμασε και Πολύπτυχα ὡς ἐκ τῶν πολλῶν πτυχῶν, ἃς εἶχον, και Γρηγόριος ὁ μέγας (Βιβλ. ζ'. Ἐπιστολὴ μ').

Τὰς ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων εὐχὰς και δεήσεις και συνεπῶς τὰ Μνημόσυνα ὑποστηρίζει ἡ ἀδιαφιλονέκτητος Ἀποστολικὴ παράδοσις, ἐξ ἧς παρελάβομεν νὰ εὐχώμεθα ἐν τῇ προσκομιδῇ τῶν τιμίων Δώρων, ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων και νὰ θέτωμεν τὰς μερίδας αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ Ἁγίου Ἄρτου,

παρὰ ταῖς μερίαι τῶν ζώντων, ὧν ἴδῃ ἐμνημόνευσε τὰ ὀνόματα, μετὰ δὲ τὴν τελείωσιν τῶν προσκομισθέντων τιμῶν Ἀώρων καὶ τὴν θείαν μετάληψιν καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ φρικτοῦ θυσιαστηρίου ἀνάμνησιν τῶν ἴδῃ ἐν τῇ προθέσει μνημονοθέντων αἱ μερίδες αὐτῶν νὰ ἐμβάλλωνται τῷ ἁγίῳ Ποτηρίῳ, «ἐν ᾧ τὸ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Σωτήρος ἡμῶν Χριστοῦ, τὸ ἐκχυθὲν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας» περιδρέξῃ αὐτὸς καὶ ἀποδοῖ αὐταῖς ὡς ἱλαστήριος θυσία ἐνώπιον τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ τοῦ δεχομένου εἰς θυσίαν καὶ ἐπισπάσεται πρὸς αὐτὸν τὴν χάριν, τὸν ἁγιασμὸν καὶ τὴν ἀπολύτρωσιν «εἵπερ ὁ ρύπος τῆς ἁμαρτίας τεθεῖς ὡς μεσότοιχον, τῆς ἐπηγγελμένης τοῖς πιστοῖς σωτηρίας τοῖς ἀποικοιμένοις ἀπείργων.»

Ἡ τάξις αὕτη ὡς συνδεδεμένη στενωῶς μετὰ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας, τοῦ ἀμέσως ὑπὸ τῶν θείων Ἀποστόλων παραδοθέντος, καὶ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ὑφ' ὅλης τῆς Ἐκκλησίας ἐμοίως ἐπιτελουμένου, καὶ μέχρις ἡμῶν ἀσφαλῶς διὰ τῶν Ἀγίων τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων ἀκηράτου θείᾳ προνοίᾳ παραδοθέντος, δεόν νὰ ἦναι ἀποστολικὴ καὶ ἐπομένως ἱερά, σωτήριος, ἀληθής, ἀναγκαῖα, καὶ ὀνήσιμος.

Μαρτυρίαι ἐκ τῶν ὁμολογιῶν.

Ἐν τῇ Ὁμολογίᾳ Μητροφάνους τοῦ Κριτοπούλου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας ἐν Κεφλ. Κ'. «Περὶ τοῦ εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν Κεκοιμημένων», θεωρουμένη ὡς ὁμολογία τῆς μιᾶς ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ἀναγινώσκομεν τὰ ἑξῆς:

«Ὅτι μὲν καὶ αὕτη ἡ παράδοσις τῶν ἀρχαίων ἐστὶ παντὶ δῆλον. Οὐδεὶς γάρ ἐστι τῶν τῆς Ἐκκλησίας ἁγίων Πατέρων, ὃς οὐ μέμνηται ταύτης. Ἀλλὰ πάντες ὁμοθυμαδὸν καὶ διηγηματικῶς καὶ προτρεπτικῶς φαίνονται μνήμην ταύτης ποιούμενοι. Ἀθανάσιος ὁ Πολύαθλος, Βασίλειος ὁ μέγας, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἐν τῷ εἰς τὸν ἀδελφὸν Καισάριον

λόγω Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῆς πρὸς Κορινθίους πρώτης καὶ ἐν τῇ πρὸς Θεσσαλονικεῖς, Ἐπιφάνιος ἐν τῷ κατὰ αἵρέσεων, καὶ συνελόντι φάναι παρὰ πᾶσι τοῖς τε ἁγίοις Πατέροι, τοῖς τε ἱστοριογράφοις τῆς Ἐκκλησίας, λαμπρὰ καὶ περιφανῆς ἡ τοιαύτη παράδοσις εὑρηται.»

«Πάντας οὖν τούτους λέγειν ἡμαρτηκέναι τῆς ἀληθείας καὶ οὐκ ὀρθῶς περὶ τοῦ τοιούτου πεφρονηκέναι, οὐθ' ὄσιον οὕτω πρὸς ἐπεικῶν καὶ εὐσεβείας ἀντιποιουμένων δόξειεν εἶναι.»

«Ἔοικε δὲ ἡ Ἐκκλησία καὶ ταύτην ἐκ θεοῦ ρήματος συλλέξαι. Εὑρηκε γὰρ ἐκεῖ τὸν Ἀπόστολον κελεύοντα τοὺς Κορινθίους παραδοῦναι τὸν πεπορνευκότα τῷ Σατανᾷ εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκός, ἵνα τὸ πνεῦμα ἐκείνου σωθῆ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου, τὸν δὲ αὐτὸν Ἀπόστολον ἀλλαχοῦ φάσκοντα περὶ ἑαυτοῦ ἐπιθυμεῖν ἀναλύσαι καὶ οὖν Χριστῷ εἶναι.»

«Δύο τοίνυν παρατηρητέον ἐνθάδε, καὶ ἀκριδῶς μέντοι παρατηρητέον. Ἐν μὲν εἶναι τινὰς μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀπλλαγὴν εὐθέως ἐπιτυγχάνοντας τῆς μετὰ Χριστοῦ διαγωγῆς· οὐ γὰρ ἂν ὁ Ἀπόστολος ἐπεθύμει ἀναλύσαι, εἰμὴ ἀκριδῶς οἶδεν εὐθὺς συνέσεσθαι τῷ Χριστῷ.»

«Δεύτερον δὲ εἶναι τινὰς μὴ μετὰ θάνατον εὐθέως τῆς ἐνεργείας σωτηρίας τυγχάνειν, ἀλλὰ δυνάμει, καὶ ἐν ἐλπίδι τύτην ἐκδέχεσθαι. Ἐλπίδι λέγω βεβαίᾳ· καὶ ἀναντιρρήτως οἱ πειραθέντες πρότερον τῆς τοῦ Θεοῦ πατρικῆς ράβδου ἀξιοῦνται ἐν καιρῷ καὶ τῆς ἐνεργείας σωτηρίας.»

«Τοῦτο τοίνυν κατανοήσασα ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, ἡ αὐτὸς οὖνεστιν αἰεὶ, ὡς ἔπιγγεῖλατο μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, ἡνιοχῶν καὶ διευθύνων ταύτην ἐν πᾶσι κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν, ἐπονόησε τούτοις φιλανθρωπίαν τινὰ προσφέρειν, τουτέστιν εὐχὰς καὶ ἰκεσίας ὑπὲρ ἐκείνων ἀναπέμ-

πειν τῷ τῶν ὄλων Θεῷ, ἵνα δυοῖν θάτερον, ἢ γὰρ τῶν κατεχόντων ἀναιρῶν τούτους ἐν τάχει ἀπαλλάξῃ, ἢ γοῦν ἀνεσὶν τινα καὶ παραμυθίαν τούτοις ἐν φυλακῇ θεόθεν παραπέμψῃ».

«Λέγει τοίνυν ἡ Ἐκκλησία, τὴν ἐκείνων ποιήνῃ μὴ ὀλικὴν εἶναι, εἰθοῦν ὀργανικὴν, μὴ διὰ πυρός, μηδὲ δι' ἄλλης ὀποιουσοῦν ὕλης, ἀλλὰ διὰ θλίψεως καὶ ἀνίας τῆς ἀπὸ συνειδήσεως συμβαίνουσας τούτοις ἐκ τοῦ μμνησκεισθαι τῶν ὄσα ἐν τῷ κόσμῳ μὴ κατὰ λόγον, μηδὲ ὀσίως ἐπραξάν.»

«Εὐχόμεθα οὖν ὑπὲρ τῶν ἀποικομένων ὀνομαστὶ μὲν ὑφ' ἑνὸς ἐκάστου τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῆς ἐκείνων κοιμήσεως, τῇ τρίτῃ, τῇ ἐνάτῃ, τῇ εἰκοστῇ, τῇ τεσσαρακοστῇ, εἶτα μετὰ τρεῖς μῆνας καὶ αὐθις μετὰ ἕξι, καὶ τελευταῖον μετὰ ἐνιαυτόν· μετέπειτα παρὰ ταῦτα καὶ ὀσάκις οἱ συγγενεῖς καὶ προσήκοντες τῷ ἀποικομένῳ ἐθέλουσι τοῦτο ποιεῖν οὐ κωλύομεν.»

«Κοινῇ δὲ καθ' ἕκαστον Σάββατον τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ μνήμη γίνεται παρὰ πάσης τῆς Ἐκκλησίας ἐν πᾶσι τοῖς ναοῖς πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος ἐν πίστει καὶ εὐσεβεῖα κοιμηθέντων.

Ἔτι ὀσάκις καὶ ἐν ὀσα δήποθ' ἡμέρᾳ τὸ Κυριακὸν δεῖπνον ἱερουργεῖται, μνημονεύονται κοινῶς οὗτοι. Πάντες γὰρ οἱ τὰς εὐχὰς τοῦ μυστηρίου τούτου συνθέντες ὁ τε Μέγας Βασιλεῖος, καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, Ἰωάννης τε ὁ Χρυσόστομος μνήμην ποιοῦνται τῶν πιστῶς κοιμηθέντων.

«Οὐκ ἔστι δὲ παρ' ἡμῖν χρόνος διωρισμένος τῆς ἐκείνων ἀπολυτρώσεως, οὐδὲ λέγομεν : ὄδες τόσα χρήματα, ἵνα λυτρώσης τοὺς γονεῖς σου, ἢ τὰ τέκνα σου ἢ τοὺς φίλους σου ἐκ τοῦ καθαρτηρίου πυρός. Οὐδὲ γὰρ ἔστι πῦρ καθαρτήριον παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ θλίψις τις ἀπὸ συνειδήσεως, καὶ αὐτὴ μέντοι μετὰ πάνυ χρηστῆς ἐλπίδος διήκουσα, ἕως ἂν ὁ Θεὸς θέλῃ.»

«Οὐδὲ δρίζομεν τούτῳ μεν τόσα ἔτη ἐν τῇ θλίψει δια-
γαγεῖν, ἐκείνω δὲ τόσα. Ἄν δὲ οἱ προσήκοντες τόσα ἢ
τόσα χρήματα, δηλαδὴ πλουτίνδην, οὐχ ἁμαρτίνδην, τὴν
ποινήν εἰσπράττοντες τῇ Ἐκκλησίᾳ προσφέρειεν, θάττον ἢ
λόγος ῥυσθήσεται ὁ ἔνοχος τῶν κατεχόντων δεινῶν.»

«Οὐδὲν τοιοῦτον παρ' ἡμῖν εὐροίεν ἂν τις.»

«Εἰ δέ τις τῶν πρεσβυτέρων φωραθείη πρὸς ἀργύριον
τοιοῦτό τι ποιῶν κολάζεται πικρότατα καὶ ἐλεεινότατα· καὶ
τί γε ἄλλο ἢ τῆς ἰδίας τάξεως κίνδυνος αὐτὸς ἐκπεσεῖν.

Ὁμολογία Δοσιθέου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων.

Ὅρος 18.

«Πιστεύομεν τὰς τῶν κεκοιμημένων ψυχὰς εἶναι ἢ ἐν
ἀνέσει ἢ ἐν ὀδύνῃ, καθ' ὅ,τι ἕκαστος ἐπραξεν. Χωριζομέ-
νας γὰρ ἀπὸ τῶν σωμάτων παραυτίκα ἢ πρὸς εὐφροσύνην,
ἢ πρὸς λύπην καὶ στεναγμὸν ἐκδημεῖν, ὁμολογουμένης μέν-
τοι μήτε τῆς ἀπολαύσεως μήτε τῆς κατακρίσεως τελείας.
Μετὰ γὰρ τὴν κοινήν ἀνάστασιν, ὅτε ἡ ψυχὴ ἐνωθείη
τῷ σώματι, μεθ' οὗ καλῶς ἢ πονηρῶς ἐπολιτεύσατο, ἀπο-
λήφεται ἕκαστος τὸ τέλειον, ἢ τῆς ἀπολαύσεως ἢ τῆς κατα-
κρίσεως δηλονότι. Τοὺς δὲ συμφθάρεντας θανασίμοις πλημ-
μελήμασι καὶ μὴ ἐν ἀπογνώσει ἀποδημήσαντας, ἀλλὰ μετα-
νοήσαντας μὲν ἔτι περιόντας ἐν τῷ μετὰ σώματος βίῳ, μὴ
ποιήσαντας δὲ οὐδ' ὀντιναοῦν καρπὸν μετανοίας, ἐκχέαι δά-
κρυα δηλονότι καὶ γονυπετῆσαι ἐν γρηγορήσει προσευχῶν,
θλιδῆναι, πτωχοὺς παραμυθῆσαι, καὶ τέως ἐν ἔργοις τὴν
πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπην ἐπιδειξαι, τούτων
καὶ αὐτῶν τὰς ψυχὰς ἀπέρχεσθαι εἰς ἄδην καὶ ὑπομένειν
τὴν ἕνεκα ὧν εἰργάσαντο ἁμαρτημάτων ποινήν· εἶναι δὲ ἐν
συναισθήσει τῆς ἐκείθεν ἀπαλλαγῆς, ἐλευθεροῦσθαι δὲ ὑπὸ

τῆς ἀκρας ἀγαθότητος διὰ τῆς δεήσεως τῶν ἱερέων, καὶ εὐποιῶν, ἃ τῶν ἀποιχομένων ἕνεκα οἱ ἐλάχιστοι συγγενεῖς ἀποτελοῦσι, μεγάλα δυναμένης μάλιστα τῆς ἀναμάκτου θυσίας, ἰδίως ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων συγγενῶν ἕκαστος καὶ κοινῶς ὑπὲρ πάντων ἡ Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ ὁσημέραι ποιεῖ Ἐκκλησία. Ἐννοουμένου μέντοι καὶ τούτου τοῦ μὴ εἰδέναι ἡμᾶς δηλαδὴ τὸν καιρὸν τῆς ἀπαλλαγῆς. Ὅτι γὰρ γίνεται ἐλευθερία τῶν τοιούτων ἀπὸ τῶν δεινῶν καὶ πρὸ τῆς κοινῆς ἀνσπατάσεώς τε καὶ κρίσεως οἴδαμεν καὶ πιστεύομεν, πότε δὲ ἀγνοοῦμεν.»

Διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐν τῷ Ἐγχειριδίῳ τῆς δογματικῆς θεολογίας Μακαρίου τοῦ σοφωτάτου Μητροπολίτου Μόσχας ἐν παραγράφῳ 182, β' φέρονται τὰ ἑξῆς.

«Περὶ τοῦ ὅτι δυνατὸν ἀμαρτωλοῖς τισὶ τυχεῖν ἀνακουφίσεως ἢ καὶ ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῶν τοῦ Ἄδου ποιῶν διὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας δεήσεων».

Διδάσκουσα ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ὅτι ἅπαντες οἱ ἀμαρτωλοὶ ἀπύχονται ἀμέσως μετὰ θάνατον καὶ τὴν ἐπ' οὐτῶν μερικὴν κρίσιν, εἰς τὸν ἄδην, τὸν τόπον τῆς λύπης καὶ τῶν ὀδυνῶν, ὁμολογεῖ ἐν ταύτῃ καὶ τοῦτο ὅτι ἀμαρτωλοῖς μετανοήσασι μὲν πρὸ τῆς τοῦ βίου τούτου ἀπαλλαγῆς, μὴ προλαβοῦσι δὲ ἀπενεγκεῖν ἀξίους τῆς μετανοίας καρποὺς (οἷον προσευχὴν, καρδίας συντριβὴν, πτωχῶν παραμυθίαν καὶ ἐκδήλωσιν ἐν ἔργοις τῆς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπης) ἐναπομένει ἔτι τρόπος, ὅπως τύχωσιν ἀνακουφίσεως τῶν βασάνων ἢ καὶ πλήρους καθ' ἔλου ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῶν τοῦ ἄδου δεσμῶν τῆς τοιαύτης δὲ ἀνακουφίσεως ἢ ἀπαλλαγῆς δύνανται τυχεῖν οἱ ἀμαρτωλοὶ οὐχὶ ἐξ οἷας δήποτε εὐποιίας ἢ μετανοίας αὐτῶν (διότι μετὰ τὸν θάνατον καὶ τὴν μερικὴν κρίσιν οὐκέτι μετάνοια, οὐδὲ μισθαποδοσία),

ἀλλ' ἐκ μόνης τῆς ἀπείρου τοῦ Θεοῦ εὐσπλαγχνίας, διὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας δεήσεων, καὶ διὰ τῶν ἀγαθοεργιῶν, ἃς οἱ ἐπιζῶντες ἐπιτελοῦσι χάριν τῶν τεθνεώτων, καὶ ἰδιαιτάτα διὰ τῆς δυνάμεως τῆς ἀναιμάκτου θυσίας, ἣν ὁ μὲν λειτουργὸς δύναται τελεῖν ἰδίᾳ καὶ ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων συγγενῶν ἐκάστου αἰτουμένου αὐτὴν χριστιανοῦ, ἡ δὲ καθολικὴ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία τελεῖ καθ' ἡμέραν ὑπὲρ πάντων γενικῶς». (Ὁρθοδόξ. ὁμολγ. μ'. ἀ., ἀπόκρισ. εἰς τὴν ἐρώτ. ξδ'. καὶ ξέ.—Ἐπιστολ. Πατρ. Ἀναστ. περὶ τῆς Ὁρθοδόξ. πίστ. ὄρος ιγ'.).

Ἡ διδασκαλία αὕτη τῆς Ἐκκλησίας ἐρεῖδεται ἐπὶ τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Ἐν αὐτῇ δηλαδὴ.

1) Δίδεται ἡμῖν ἡ ἐντολὴ «εὐχεσθαι ὑπὲρ ἀλλήλων» (Ἰακώβ. 5 : 16), «ποιεῖσθαι δεήσεις ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων» (1η Τιμ. 2 : 1), πρὸς καὶ Ἐφεσ. 6 : 18, 19), καὶ ταῦτα ἄνευ τινὸς καθορισμοῦ οὔτε τοῦ τόπου, οὔτε τοῦ χρόνου, οὔτε τῶν περιστατικῶν. Ἐκ τούτων ἄρα ὀφείλομεν προσεύχεσθαι ὑπὲρ τοῦ πλησίον ἡμῶν, καὶ ὅτε ἐν ἡμῖν πάροισι καὶ ὅτε ἄπεισι, καὶ ὅτε ζῆ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὅτε διὰ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ἑτέραν μεθίσταται ζωὴν. «ἐάν τε γὰρ ζῶμεν, τῷ Κυρίῳ ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν τῷ Κυρίῳ ἀποθνήσκομεν» (Ρωμ. 14 : 8), οἱ δὲ τεθνεώτες, ὡς περ καὶ οἱ ζῶντες, αἰτῶν (τῷ Κυρίῳ) ζῶσιν» (Λουκ. 20 : 38).

2) Ἄλλ' ἐξ ἑτέρου πρὸς προφύλαξιν ἡμῶν ἀπὸ δυσἀρέστου τῷ Θεῷ εὐχῆς ὑπὲρ τῶν πλησίον, καὶ ἀνωφελοῦς αὐτοῖς δίδεται ἡμῖν ἑτέρα ἐντολὴ ἣ δε' «ἐάν τις ἴδῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἁμαρτάνοντα ἁμαρτίαν μὴ πρὸς θάνατον, αἰτήσῃ καὶ δώσῃ αὐτῷ ζωὴν τοῖς ἁμαρτάνουσι μὴ πρὸς θάνατον. Ἔστιν ἁμαρτία πρὸς θάνατον, οὐ περὶ ἐκείνης λέγω, γὰρ ἐρωτήσῃ» (Ἰωάν. Ἐπιστ. Α'. ε. 16). «Πάντες δὲ οἱ ἐν μετανόᾳ ἀληθεῖ ἀποθνήσκοντές εἰσιν ἐλεύθεροι τῆς ἁμαρ-

τίας πρὸς θάνατον», διὰ τοῦτο καὶ μόνον ὅτι μετενόησαν ἦδη. «Ἄμαρτία πρὸς θάνατον (λέγουσιν οἱ τῆς Ἑβδόμης Οἰκουμενικῆς Συνόδου Πατέρες) ἐστίν, ὅταν τινὲς ἀμαρτάνοντες ἀδιόρθωτοι μένωσι. Τὸ δὲ τούτου χεῖρον, ἐὰν καὶ τραχηλιῶντες κατεξανίστανται τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς ἀληθείας . . . Ἐν τούτοις οὐκ ἐστὶ Κύριος ὁ Θεὸς εἰ μὴ πού ταπεινωθέντες τοῦ ἰδίου σφάλματος ἀνανήψωσι» (Καν. 5). Διὰ ταῦτα ἄρα πάντες οἱ ἀποθνήσκοντες ἐν μετανόᾳ ἀληθεῖ, καὶ ἐν ἀμαρτίαις πρὸς θάνατον ἐτι ἐμμείναντες πρότερον, καὶ πολλῶ δ' ἐννοεῖται δικαιότερον οἱ μὴ τοιαύταις ἐνέμειναν, ἀνήκουσιν εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν πλησίων ἡμῶν ἐκείνων, ὑπὲρ ὧν εὐχεσθαι προσταττόμεθα. Μόνοι δὲ οἱ ἀμετανόητοι ἐν ἀμαρτίαις πρὸς θάνατον ἀποθνήσκοντες καὶ ἀποκεχωρισμένοι τῆς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν κοινωνίας ἀπαξιοῦνται κατὰ τὴν ἀποστολικὴν ἐντολὴν τῶν τῆς Ἐκκλησίας εὐχῶν καὶ δεήσεων.

3) Ἐπειδὴ λέγεται ὅτι αἱ ὑπὲρ τῶν πλησίων ἡμέτεραι εὐχαὶ εἰσὶν αὐτοῖς καθόλου, καὶ δὴ ἠθικῶς ἐνεργητικαὶ (Β' Κολ. α. 11,12 Ἐφεσι. Σ'. 18,19), ὅτι ἰδίᾳ «πολὺ ἰσχύει δέησις δικαίου» (ὑπὲρ τοῦ πλησίου) ἐνεργουμένη (Ἰακβ. ε. 16), καὶ ὅτι ἰδιαιτέρον αἱ εὐχαὶ ἡμῶν ὑπὲρ τῶν μὴ διατελούντων ἐν «ἀμαρτίαις πρὸς θάνατον» ἀδελφῶν δύνανται δοῦναι αὐτοῖς ζωὴν (Ἰωάν. Α'. 5,16) ἔπεται ὅτι αἱ εὐχαὶ ἡμῶν αὐταὶ εἰσὶν αὐτοῖς καὶ ὠφέλιμοι καὶ σωτήριοι· καίπερ ἡμῶν οὐ κατανοησάντων τίνι τρόπῳ ἐπενεργοῦσιν ἐπὶ τοὺς πλησίον ἡμῶν, ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἐτι ὄντας. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὡς πρὸς τοὺς ἐν ἀληθείᾳ μετανόᾳ ἀποθνήσκοντας ἀδελφοὺς ἡμῶν, καίπερ οὐ κατανοοῦντες τὴν ἐπ' αὐτοὺς ἐνεργεῖαν τῶν ἡμετέρων εὐχῶν καὶ δεήσεων, οὐδαμοῦ δικαιούμεθα ἀμφιδάλλειν περὶ τοῦ ὅτι αὐταὶ εἰσὶν αὐτοῖς ὠφέλιμοι καὶ σωτήριοι.

4) Ἐπειδὴ λέγεται ὅτι πᾶσα πρὸς Θεὸν δέησις ἡμῶν, καὶ ἐντεῦθεν πᾶσα ὁμοία ὑπὲρ τε τῶν ζώντων καὶ τῶν τεθνεώτων ἀδελφῶν ἡμῶν τότε μόνον δύναται εἶναι ἀνύσσιμος, ὅταν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ μόνου μεσίτου μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων», ἀναπέμπεται (Ἰωάν. ιγ'. 14—Α'. πρ. Τιμθ. βι. 5). Ἐπειδὴ λέγεται ὅτι αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς διήλλαξεν ἡμᾶς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἐξηγόρασεν ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας, ἱλαστήριον θῦμα ἑαυτὸν τ. ἔ. τὸ ἴδιον σῶμα καὶ τὸ ἴδιον αἷμα ἐπὶ τοῦ σταυροῦ προσενεγκῶν (πρ' Ἑβρ. θ'. 14, 2(ι. 10), καὶ ἐπειδὴ τέλος ἐν τῷ Μυστηρίῳ τῆς Εὐχαριστίας τὸ αὐτὸ μέχρι τοῦ νῦν ἱλαστήριον θῦμα προσφέρεται, τὸ αὐτὸ τίμιον σῶμα τοῦ Σωτήρος ἡμῶν μελιζέται ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς» (Ἰωάν. 6, 51) καὶ τὸ αὐτὸ τίμιον αὐτοῦ αἷμα ἐκχέεται εἰς «ἄφροσιν ἁμαρτιῶν» (Ματθ. κἀ. 26-28.—Λουκᾶς κδ'. 17—20), ἔπεται ὅτι ἡ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, ζώντων ἢ τεθνεώτων, δέησις, τότε κατ' ἐξοχὴν δύναται εἶναι εὐπρόσδεκτος τῷ Θεῷ, καὶ τοῖς ὑπὲρ ὧν τελεῖται ἐνεργητικὴ, ὅταν συνδυάζηται τῇ ἀναιμάκτῳ ἐξιλαστηρίῳ θυσίᾳ, τῇ προσφερομένῃ χάριν αὐτῶν.

5) Ἐπειδὴ εἴρηται : «Ὅς ἂν εἴπῃ λόγῳ κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἀφεθήσεται αὐτῷ ὅς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι» (Ματθ. 12. 32), ἔπεται ἐντεῦθεν ἀναγκαίως τὴ συμπεράσμα ὅτι τοῖς ἁμαρτωλοῖς ἐστὶ δυνατὴ καὶ μετὰ θάνατον τῶν ἁμαρτιῶν ἄφροσις. Ἐπειδὴ ἐπίσης εὐρηται ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς «ἔχει τὰς κλεῖς τοῦ θανάτου καὶ τοῦ ἔθου» (Ἀποκλ. 1. 18), ἔπεται ὅτι δύναται ἀνολγεῖν τὰς τοῦ ἔθου εἰρήκτας καὶ ποιεῖν ἐλευθέρους τοὺς ἐν αὐτῷ δεσμώτας. Καὶ ἐπειδὴ μετὰ τὸν θάνατον οὐκ ἔτι μετάνοια, οὐδὲ μισθαποδοσία αὐτοῖς τοῖς ἁμαρτωλοῖς, ἔπεται ὅτι πρὸς ἐρμηνείαν τοῦ ὅτι ἐστὶ δυνατὴ ἡ ἄφροσις αὕτη τῶν

ἀμαρτιῶν καὶ ἡ ἀπὸ τῶν δεσμῶν τοῦ ἄδου τῶν ἀμαρτωλῶν ἀπαλλαγῆ, οὐδεμία ἄλλη ὑπάρχει ὁδὸς πλὴν ταύτης δὴ, ὅτι ὁ Κύριος τελεῖ τὸ πρᾶγμα τοῦτο διὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας δεήσεων, καὶ ἐν τῇ δυνάμει τῆς ὑπὲρ τῶν τεθνεώτων προσφερομένης ἀναιμάκτου ἐξιλαστηρίου θυσίας. Ὑπὲρ τῶν τεθνεώτων δὲ ἐκείνων, οἵτινες καὶ τὸ πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐβλάσφημησαν, ἢ ὅπερ ταῦτὸ ἀμετανόητοι ἐν θανάσιμῳ ἀμαρτίᾳ διέμειναν, ἡ Ἐκκλησία οὐκ εὔχεται δι' αὐτὸ δὲ τοῦτο, ὥσπερ ὁ Σωτὴρ εἶρηκεν, ἡ τοῦ πνεύματος βλασφημία οὔτε ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι ἀφεθήσεται.

6) Ἰστορεῖται ὅτι καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐπεκράτει ἡ χρῆσις τῶν ὑπὲρ τῶν τεθνεώτων δεήσεων. Οὕτως ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ εὐσεβοῦς ἡγεμόνος τῶν Ἰουδαίων Ἰούδα τοῦ Μακκαβαίου ἀναιρέσεως γενομένης νεκρῶν πεσόντων ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης καὶ κίερωμάτων εἰδῶλων» εὐρεθέντων ὑπὸ τοὺς χιτῶνας ἐκάστου τῶν τεθνηκότων, (δι' ἣν αἰτίαν καὶ ἔπεσον), «πάντες (οἱ Ἰουδαῖοι) εὐλογῆσαντες τὰ τοῦ δικαιοκρίτου Κυρίου . . . εἰς ἰκετείαν ἐτρέπησαν, ἀξιῶσαντες, τὸ γεγονὸς ἀμάρτημα τελείως ἐξαλειφθῆναι» (Μακκβ. ιβ'. 39—42). Αὐτὸς δὲ ὁ Ἰούδας ὁ Μακκαβαῖος «ποιησόμενος κατ' ἀνδρολογίῳν κατασκευάσματα εἰς δραχμὰς δισχιλίας ἀπέστειλεν εἰς Ἱερουσόλυμα, προσαγαγεῖν περὶ ἀμαρτίας (τῶν πεσόντων) θυσίαν πάνυ·καλῶς καὶ ἀστείως πράττων, ὑπὲρ ἀναστάσεως διαλογιζόμενος... Ὅθεν περὶ τῶν τεθνηκότων τὸν ἐξιλασμὸν ἐποίησατο τῆς ἀμαρτίας ἀπολυθῆναι (Αὐτόθι: 43—46).

II. Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Καινῆς Διαθήκης ὁ ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων ἐξιλασμὸς ὑφίσταται ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀρχῆς αὐτῆς, ὅς ἐστιν Ἀποστολικὴ παράδοσις. Εἰς ἀπόδειξιν τούτου

1) Ἄπασαι αἱ ἀρχαῖαι λειτουργίαι αἵ τε τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ὅσαι εἴτε ἦσαν ποτε, εἴτε εἰσὶ μέ-

χρι τοῦ νῦν ἐν χρήσει, εἶον ἢ τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κυρίου, ἢ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, ἢ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἢ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου, καὶ αἱ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ αἱ τῶν διαφόρων αἵρέσεων τῶν ἐξ ἀρχαιοτάτου ὑφισταμένων ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἐκ πασῶν τῶν λειτουργιῶν τούτων, ὅσον καὶ ἂν ὡσι πολυπληθεῖς, καὶ διάφοροι, οὐδεμία ὑπάρχει ἐστερημένη τῶν ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων δεήσεων.

Αἱ μαρτυρίαι τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων καὶ Διδασκάλων. Π. χ. ἡ ἐξῆς μαρτυρία τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Μεγάλου «Πάντα . . . οἱ θεηγόροι Ἀπόστολοι καὶ θυπόλοι Διδάσκαλοι καὶ πνευματοφόροι Πατέρες ἐν κατοχῇ τοῦ θείου κατὰ τὸ θεμιτὸν γεγονότες καὶ τῆς ἐκστατικῆς τούτου δυνάμεως ποσῶς μετεληφότες, ἐνθέῳ στόματι θεοφιλῶς ἐθέσπισαν τὰς λειτουργίας, εὐχὰς τε καὶ ψαλμωδίας, ἐτησίους τε μνήμας τῶν προλαβόντων (τεθνεώτων), ἅτινα μέχρι τοῦ νῦν τῇ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ χάριτι ἐπαύξουσι καὶ προστίθενται ἀπὸ τῶν Ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν, καὶ βορρᾶ, καὶ νότου, εἰς δόξαν καὶ αἶνον τοῦ Κυρίου τῶν Κυρίων καὶ βασιλέως τῶν βασιλευόντων». (1)

Ἡ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου : «οὐκ εἰκῆ ταῦτα ἐνομοθετήθη ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων τὸ ἐπὶ τῶν φρικτῶν Μυστηρίων μνήμην γίνεσθαι τῶν ἀπελθόντων (τεθνεώτων), ἴσασι δ' αὐτοῖς πολὺ κέρδος γινόμενον πολλὴν τὴν ὠφέλειαν» (ὁμίλια γ'. εἰς τὴν πρὸς Ἐφ. ἐπιστ. Κ. 4.)

Μαρτυρία ἐκ τῶν κανόνων τῶν Ἀγ. Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου.

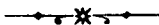
Κανὼν ιδ'. Ἐπιτελείσθω τοῖς κεκοιμημένοις τρία διὰ τὸν Ἀναστάντα τριήμερον, καὶ ἑννατα εἰς ὑπόμνησιν τῶν πε-

(1) Τὸ χωρίον τοῦτο πρᾶγμα ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῇ λόγῳ αὐτοῦ «περὶ τῶν ἐν πίστει κεκοιμημένων» § 19.

ριόντων και τῶν κεκοιμημένων, και τεσσαράκοντα, καθῶς και ὁ Ἰουδαϊκὸς λαὸς ἐπένηθησε Μωσῆν, και ἐνιαύσια ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς διδόνθω, εἰς ἀνάμνησιν αὐτῶν. Ἄσεβεῖς δὲ οὐδ' ὁ κόσμος ὅλος ὀνήσει δοθεῖς ὑπὲρ αὐτοῦ. (1)

Μαρτυρία ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης.

Ἐν τῇ Β'. πρὸς Τιμόθεον Ἐπιστολῇ Κεφ. α'. 16-18, ὁ Ἀπόστολος Παῦλος δέεται χωριστά, πρῶτον ὑπὲρ τοῦ Οἴκου τοῦ Ὀνησιφόρου. «Δῶν ἔλεος ὁ Κύριος τῷ Ὀνησιφόρου οἴκῳ· διτι πολλάκις με ἀνέψυξε, και τὴν ἄλυσίν μου οὐκ ἐπησχύνθη, ἀλλὰ γενόμενος ἐν Ῥώμῃ σπουδαιότερον ἐζήτησέ με και εὔρεν.» ὃν και ἀσπάζεται κατωτέρω μετὰ τῆς Πρισκίλλης και Ἀκύλα (Β'. Τόμ. δ'. 19)· ἐπειτα δὲ και ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, ἄτε κεκοιμημένου, λέγων, «δῶν αὐτῷ ὁ Κύριος εὔρεῖν ἔλεος παρὰ Κυρίου ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ» (δηλ. ὡς γένοιτο ὁ Θεὸς τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἐν τῇ μεγάλῃ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως). Ὅτι ἐνταῦθα ὁ Ἀπόστολος Παῦλος δέεται ὑπὲρ κεκοιμημένου πᾶσι δῆλον· διὸ και διαμαρτυρόμενοι ἐρμηνευταὶ παραδέχονται διτι ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ὁ Ἀπόστολος δέεται ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τοῦ κεκοιμημένου Ὀνησιφόρου (παράβαλε Meyer ἐρμηνείαν τῶν ποιμαντικῶν ἐπιστολῶν σελ. 255 και de Wetten σελ. 35).

ΜΕΡΟΣ Δ'.

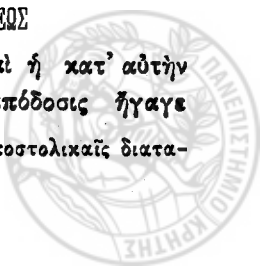
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΥΣΤΕΡΩΝ

ΗΤΟΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ ΤΩΝ ΨΥΧΩΝ ΠΡΟ ΤΗΣ ΚΡΙΣΕΩΣ,

ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΥ ΚΑΙ ΚΟΛΑΣΕΩΣ

Ἡ προσδοκία τῆς μελλούσης κρίσεως και ἡ κατ' αὐτὴν τελεία κατὰ τὰ πεπραγμένα ἐκχόστῳ ἀνταπόδοσις ἡγάγε

(1) Ὁ αὐτὸς Κανὼν φέρεται και ἐν ταῖς Ἀποστολικαῖς διαταγαῖς, Βιβλ. ἡ. Κεφλ. 42.

τοὺς θεολογοῦντας νὰ ἀπαφανθῶσι περὶ τοῦ τόπου, εἰς ὃν μεταβαίνουσιν αἱ ψυχαὶ μετὰ θάνατον, καὶ ἐν ᾧ διατρίβουσιν ἀναμένουσαι τὴν φοβερὰν ἐκείνην ἡμέραν τῆς κρίσεως. Οἱ διδάσκαλοι τῆς Καθολικῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν θεμέλιον τιθέμενοι πάντοτε ἐν πάσι τὴν Ἱερὰν Γραφὴν διδάσκουσιν ὅτι οἱ ἐν Κυρίῳ ἀποθνήσκοντες μεταβαίνουσιν ἐν τόπῳ ἀναπαύσεως κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν τῇ Ἀποκαλύψει· «Μακάριοι οἱ νεκροὶ οἱ ἐν Κυρίῳ ἀποθνήσκοντες ἀπάρτι. Naί, λέγει τὸ πνεῦμα, ἵνα ἀναπαύσωνται ἐκ τῶν κόπων αὐτῶν· τὰ δὲ ἔργα αὐτῶν ἀκολουθεῖ μετ' αὐτῶν» (Ἰωάν. Ἀπκλψ. 14:13). Ὁ τόπος οὗτος τῆς ἀναπαύσεως θεωρεῖται ὁ νοητὸς Παράδεισος, ἐν ᾧ αἱ ψυχαὶ τῶν ἐν Κυρίῳ ἀποθανόντων, τῶν δικαίων, ἀπολαμβάνουσι τὰ τῆς ἀναπαύσεως ἀγαθὰ ἀπεκδεχόμενοι τὴν ἡμέραν τῆς βραβεύσεως αὐτῶν καὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· Ἐν τούτῳ τῷ νοητῷ Παραδείσῳ εἰσηλθε καὶ ὁ ληστής μετὰ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Ὡς ψάλλει καὶ ὁ Ἐκκλησιαστικὸς ἄσματογράφος. «Τὸν ἐν τῷ σταυρῷ ληστήν ἐπιγνόντα Σε Θεὸν κληρονόμον εἰργάσω νοητοῦ Παραδείσου». Περὶ δὲ τῶν ἁμαρτωλῶν, ὅτι αἱ ψυχαὶ αὐτῶν κατέρχονται ἐν τῷ Ἄδῃ, ἐνθα ἐστὶ πόνος, λύπη, καὶ στεναγμός, ἀναμένοντες τὴν φοβερὰν ἡμέραν τῆς κρίσεως, ἐνθα καὶ ὁ τοῦ Εὐαγγελίου πλοῦσις. Ἐτερόν τινα τόπον ὠρισμένον μεσάζοντα τοῦ Παραδείσου καὶ τοῦ Ἄδου οἱ πατέρες τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας δὲν δέχονται ὡς μὴ ἀναφερόμενον ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς. Ὁ θεὸς Νεμέσιος ὁμιλῶν περὶ τοῦ τόπου, ἐν ᾧ μεταβαίνουσιν αἱ ψυχαί, ἀποφαίνεται ὡς ἑξῆς, «καὶ καθαρὰι ψυχαὶ χωροῦσιν εἰς τὸ φῶς, φῶς οὔσαι, αἱ δὲ μεμολυσμέναι χωροῦσιν εἰς τὸ σκότος, σκότος οὔσαι, κατὰ τὸ θεῖον ῥητόν, φῶς δικαίοις διὰ παντός, φῶς δὲ ἀσεβῶν σθέννυται»

Τὸ φρόνημα τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας περὶ τῶν ὑστέρων καὶ τοῦ πουργατορίου πυρὸς καταφαίνεται ἐν τῇ συζητήσει μεταξὺ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας Ἐφέσου καὶ Ἡρακλείας, καὶ τοῦ Ἀμυρούτου τὸ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ὑποσηριζόντος φρόνημα ἐν τῇ ὑστάτῃ Συνόδῳ τῇ γενομένῃ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὴν τελευταίαν τοῦ Λατινόφρονος Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου (Ἴδε Δοσιθέου δωδ. Τομ. Καταλλαγῆς Σελ. 457).

Οἱ Πατριάρχαι. «Ἐποιήσασθε ἅγιε Ἐφέσου καὶ ἅγιε Ἡρακλείας περὶ καθαρτηρίου λόγους;»

Ὁ Ἐφέσου. «Ἐποιησόμεθα, ὦ Παναγιώτατοι, ἡμῶν δ' ἐκεῖνοι καὶ ἐξέδε διήνεγκαν, καθ' ἐν μὲν ὅτι διορισμὸν ἀπολυτρώσεως ἀφομοιοῦσι τῇ ψυχῇ, ἢ δι' ἐνὸς τῶν Πατέρων ἡμῶν, ἢ διὰ μιᾶς λειτουργίας, ἢ μιᾶς ἀφωρισμένης ἐλεημοσύνης καὶ τῶν παραπλησίων, καθ' ἕτερον ὅτι ἐξωθεν τοῦ Ἄδου τὴν λύτρωσιν τίθενται, συνάδουσι δ' ἡμῖν κατὰ τὴν συγχώρησιν τῆς λυτρώσεως ψάλλει γὰρ ἡ Ἐκκλησία, «δακρύων καὶ στεναγμῶν τῶν ἐν τῷ Ἄδῃ τοὺς δούλους Σου ἐλευθέρωσον, Σωτήρ» καὶ «πάντες δουλωπήσωμεν Χριστὸν μνήμην τελοῦντες σήμερον τῶν ἀπ' αἰῶνων νεκρῶν, ἵνα τοῦ αἰωνίου πυρὸς αὐτοὺς ῥύσῃται,» καὶ «κατάταξεν αὐτοὺς ἐν τόπῳ γλοερῷ, ἐν τόπῳ ἀναψύξεως καὶ οὖς ἐκ γῆς μετέστησας, Χριστέ, αἰωνίων ἀγαθῶν τυχεῖν ἀξίωσον» καὶ ὁ μέγας Βασίλειος «ἐν ταῖς εὐχαῖς τῆς γονυκλισίας λόγους ἰκεσίους τὸν Θεὸν καταδέχεσθαι ὑπὲρ τῶν κατοικομένων ἐν Ἄδου ἄνεσιν τιθέντα, ἢ δ' ἄνεσις τῇ ἀφέσει ταυτίζεται, οἷον ἄνες, ἄφες τὰ παραπτώματα» ὁ δὲ θεὸς Διονύσιος ἐν τῇ τῶν κεκοιμημένων μυστικῇ θεωρίᾳ ἢ εὐχῇ, φῆσι, τῆς θεαρχικῆς ἀγαθότητος δεῖται πάντα μὲν ἀφεῖναι τὰ δι' ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν τῷ κεκοιμημένῳ πταίσματα, τάξαι δὲ τοῦτον ἐν χώρᾳ ζώντων, εἰς κόλπους Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ,

καὶ Ἰακώβ». Καὶ Χρυσόστομος ἐν τῇ πρὸς Φιλιππησίους καὶ Γαλάτας Ἑρμηνείᾳ· «εἰ γὰρ Ἕλληνες, φησι, συγκατακαίουσι τοῖς ἀπελθοῦσι τὰ παρ' αὐτῶν, πῶς γε μᾶλλον τὸν πιστὸν συμπαραμεῖψαι δεῖ τῷ πιστῷ τὰ οἰκεῖα; οὐχ' ἵνα τέφρα γένωνται ὡς ἐκεῖνα, ἀλλὰ μέζονα τούτῳ περιβόλλῃς τὴν δόξαν. καὶ εἰ μὲν ἀμαρτωλὸς ὁ τεθνηκὼς ἦ, ἵνα τὰ ἀμαρτήματα λύσης, εἰ δὲ δίκαιος, ἵνα προσθήκη γένηται αὐτῷ μισθοῦ καὶ ἀντιδόσεως. ἐντεῦθεν ἄρα διττὴ συνάγεται λύτρωσις, καὶ ἐν τῷ Ἄδῃ λύτρωσις, καὶ παρὰ ταῦτα τοὺς ἀγίους μὴ κτήσασθαι τῆς τελείας μακαριότητος, κάκεινοι μὲν προὔτειναν τὸν Ἀπόστολον εἰπόντα, καὶ αὐτὸς δὲ σωθήσεται οὕτως ὡς διὰ πυρός· ἡμεῖς δὲ ἐκ τοῦναντίου τὸν Χρυσόστομον ἐξηγούμενον τὸ σωθήσεται ἀντὶ τοῦ σῶος διαμένει κολαζόμενος ἐν τῷ πυρὶ· αὐτοὶ δ' ἐκεῖνοι ἔφασκον τὸ σῶζεσθαι ἐπὶ καλοῦ λαμβάνεσθαι· ἡμεῖς δ' ἀντελέγομεν διαιροῦντες καὶ ἐπὶ τι λαμβάνοντες τὴν πρότασιν· τὸ γὰρ σῶζεσθαι σημαίνει τὸ σῶον διαμένειν εἴτε ἐπὶ σωτηρίᾳ ψυχῆς, εἴτε ἐπὶ τιμωρίᾳ».

Γεμιστός· Καὶ δὴ καὶ Αὐγουστίνος ἐξηγούμενος τόδε τοῦ Ἡσαίου «καθαριεῖς τοὺς υἱοὺς τῆς Σιών» ἐν τῷ περὶ πόλεως Θεοῦ Κεφ. κέ. τὴν κάθαρσιν νοεῖ περὶ τῆς τοῦ Ἄδου ἀκαταλήπτου ποινῆς, καὶ Γρηγόριος «τυχόν, φησιν, ἐκεῖ βαπτισθήσονται τῷ τελευταίῳ βαπτίσματι».

Θεόδωρος· Ὅντως τῷ Θεῷ μόνῳ διὰ τὴν ἄκραν ἀπειρίαν ἀπονέμεται προειδέναι τὰ μέλλοντα, καὶ διορίζειν χρόνους καὶ καιροὺς ποινῶν κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῶν πράξεων, οὐ τῷ Πάπῃ δ' ἐφέπται τοῦτο· πολλὰ δὲ λέγεται ἀληθῶς παρὰ τῇ Γραφῇ καθαίρειν· ἡ δὲ μαρτυρία τοῦ Παύλου· «κα οὗτος δὲ σωθήσεται, ὡς διὰ πυρός», δὺςληπτος ὑπάρχει κατὰ τὸν Αὐγουστίνον Βιβλι. περὶ πίστεως καὶ ἔργων Κεφ. ιε'. «πάντας γὰρ τοὺς ἐργάτας φησιν, ὁ Παῦλος τὸ πῦρ δο-

κιμάσειν, εἴτε ἀγαθοὺς εἴτε φαύλους, ὅπερ οὐκ ἔοικεν ἀληθεύειν· ἡ δὲ ἡμέρα ἢ σημαίνει τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷδε τῷ βίῳ, Β'. τοῦ Ἑσαίου κ'., τοῦ Ἐζεκίου ιγ'. καὶ ἀ. πρὸς Θεοῦ ε'. καὶ β'. καὶ διὰ τοῦτο ὁ Αὐγουστίνος πῦρ νοεῖ τὴν ἐγκόσμιον τιμωρίαν καὶ τὰ παθήματα τοῦδε τοῦ κόσμου, ἢ καὶ τὴν μετάνοιαν· ὅτι δὲ καὶ τὸ βάπτισμα καθάρει διδάσκει ὁ Ἐπιφάνιος (αἵρέσει κη'.) ἐξηγούμενος τὴν ῥῆσιν ἀ'. πρὸς Κορινθ. ιε'. τοῦ βαπτίζεσθαι ὑπὲρ νεκρῶν, ἐπειδὴ θνήσκουσι διὰ τοῦ βαπτίσματος· τὸ αὐτὸ νοεῖ καὶ Θεοδώρητος· δοκοῦσι μέντοι ὅτε Κυπριανὸς Βιβλ. δ'. τῶν ἐπιστολῶν β'. πρὸς Ἀντώνιον καὶ Ἀμβρόσιον ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ χωρίου καὶ Ἰερώνυμος ἐν τῷ δ'. Κεφ. τοῦ Ἀμώς, καὶ Αὐγουστίνος ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ Παύλου περὶ ἐγχρόνου λυτρώσεως διαλέγεσθαι, ὅμως οὐ τίθενται ἔξωθεν τοῦ Ἄδου τὴν λύτρωσιν· διττοὺς γὰρ μόνον τόπους εἶδε· καὶ Αὐγουστίνος παράδεισον καὶ ἄδην δηλονότι ἐν τε τῇ κδ'. τῶν ἑαυτοῦ ἐπιστολῶν καὶ β:βλ. δ'. περὶ τοῦ βαπτίσματος τῶν νηπίων, κεφ. κη'. καὶ βιβλ. ε'. τοῦ ὑπογνωστικοῦ, καὶ λόγῳ ιδ'. περὶ τῶν λόγων τοῦ Ἀποστόλου, καὶ βιβλ. ἀ κεφ. κη'. περὶ τῶν ἀμαρτημάτων καὶ τῆς ἀφέσεως· ἀλλ' ἀπορεῖς ἐν τῷ ἄδῃ οὐκ ἔστι μετάνοια, ἢ δίδοται λύτρωσις ἐν τῷ ἄδῃ καὶ οὐ μετάνοια· ἐρρύσατο γὰρ ὁ Χριστὸς ἐκ τοῦ ἄδου τὰς τῶν Προπατόρων ψυχάς· ἐρρύσω φησὶν, ὁ Δαθιδ τὴν ψυχὴν μου ἐξ ἄδου κατωτάτου· τὸ αὐτὸ ἐρρέθη, οὐκ ἀφεθήσονται, φησὶν ὁ Κύριος, οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι· καὶ οὐκ ἐξελεύσεται ἐκ τῆς φυλακῆς, ἕως οὗ ἀποδῶ καὶ τὸν ἔσχατον κοδράντην. Διὰ δὲ τοῦ ἔσχατου κοδράντου καὶ ἀπότισις τοῦ πλείονος καὶ ἀπότισις τοῦ ἐλάττονος νοεῖται, ὅπερ οὐ συνέπεται ταῖς ὅλως κατακρίτοις.»

Ἀμυροῦτζης. «Ἡ τὸ ἀμάρτημα μετὰ θάνατον λύεται, ἢ οὐ λύεται· εἰ μὲν λύεται, μάτην ἄρα τιμωρεῖται ὁ ἄνθρωπος,

εἰ δ' οὐ λύεται, πάντως ὁ θανασίμως ἀμαρτῶν ἀιδίως τιμωρηθήσεται· τὸ δὲ πρῶτον δῆλον· ληθείσης γὰρ τῆς ἀμαρτίας καὶ ἡ ποινὴ λύεται· κατὰ τε τὸ ἡ πρὸς Ῥωμαίους καὶ τὸν λβ' ψαλμόν, καὶ τὸ μδ' τοῦ Ἑσαίου· ὁ γὰρ ἐλύθη, συναντίλεξε καὶ τὴν ποινὴν κατὰ τὸν Ἱερώνυμον ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ λβ' ψαλμοῦ· ἐτι αἱ ἐγχρονοὶ ποίναί ἐν τῷδε τῷ βίῳ μένουσι· ὅτι πρὸς Κορινθ. κεφ. δ' καὶ α. τοῦ Πέτρου ἐ. προσέτι ὁ Θεὸς τοῖς μετανοοῦσι τελείως συγχωρεῖ ἰς' τοῦ Ἐζεκιίου δικαιοῦνται καὶ οὐ τιμωροῦνται· ἰδ' τῆς Ἀποκαλ. πιστὸς γάρ· ὅθεν τῶν Οὐρανῶν ἀξιούται· α' πρὸς Φιλιππ. κέ. καὶ α. πρὸς Κορινθ. ε'. τοῦ ὑστάτου Στεφάνου· α. πρὸς Κορινθ. κεφ. θ'. καὶ ἀλλαχοῦ· καὶ ἔχει εἰρήνην, ἐ. πρὸς Ῥωμαίους· «τὸ δὲ οὐκ ἀφεθήσεται οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι, οὐ φέρει κατάφασίν τινα, ἡγουν ἀφεθήσεται ἐν τῷ μέλλοντι· πολλάκις γὰρ οὐ συνεισάγεται κατάφασις· οἷον οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι περιπατήσῃ ἀνθρώπος· ὅθεν ὁ Ἱερώνυμος κεφ. ιβ'. τοῦ κατὰ Ματθαίου οὐδέποτε, φησιν, ἡ βλασφημία ἀφεθήσεται, καὶ Ἰουστίνος σέ· «τῶν ζητημάτων μετὰ θάνατον, ἔφη, γίνεσθαι τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν διάκρισιν»· τὸ αὐτὸ διδάσκει καὶ Εἰρηναῖος βιβλ. α. κεφ. ε'. καὶ Κύριλλος βιβλ. ιβ'. εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην, καὶ Χρυσόστομος ὁμιλ. ε'. εἰς τὸν Λάζαρον.

Θεόδωρος. «Ἀποκρίνομαι περὶ τοῦ πρώτου τριτοῦς εἶναι τοὺς ἀνθρώπους καὶ διττοὺς τοὺς τόπους, καὶ τοὺς μὲν εἶναι τελείους καὶ μετὰ θάνατον εἰς οὐρανοὺς ἀνέρχεσθαι, τοὺς δὲ ἀτελεῖς καὶ εἰς ἄδην μετὰ θάνατον κατέρχεσθαι, τοὺς δὲ μέσως πῶς ἔχειν· καὶ τῶν μὲν προτέρων μετὰ τῆς πλημμελήσεως καὶ τὴν ποινὴν λύεσθαι, τῶν δὲ μὴ λύεσθαι τὴν ποινὴν μετὰ τοῦ πλημμελήματος· οἷον παραδείγματος χάριν Β'. τῶν Ἀριθμῶν καὶ Β'. τοῦ Σαμουὴλ ιβ'. καὶ α. πρὸς Κο-

ρινθλους ια. «πολλοι ἐφιλιώθησαν τῷ Θεῷ και ὁμως ἔμειναν ἡ ποινη κατὰ τὴν φιλότητα· Ἐβόα δὲ και ὁ Δαβιδ ἡ ἀμαρτία μου ἐνώπιόν μου ἐστὶ διὰ παντός, οὐκ ἔμενε δὲ ἡ ἀμαρτία, ἀλλ' ἡ ποινη, σημειῶσαι δεὶ τὴν ποινην λέγεσθαι ἐντοτε ἀμαρτίαν, ὡς και ὁ Παῦλος τὴν ἐπιθυμίαν ἀποτέλεσμα οὔσαν και ποινην ἐκάλει ἀμαρτίαν λέγων· ἡ ἐνοσκουσα ἀμαρτία οὐκ ἐγώ· δοθήτω ἄρ' ἄνθρωπον πρὸς τῆς ποινης τεθνήναι, πάντως ἡ ποινη μετὰ θάνατον γενήσεται, ἐγένετο γὰρ ἐναρξίς ἀγαθῆ τῆς ἀρετῆς, ἀλλ' οὐ τελειότης· τοῖς δὲ τελείως ἀπεγνωσμένοις οὐ συμβαίνει τοῦτο· οὐκ ἐστὶ γὰρ μετάνοια μετὰ θάνατον, ἤγουν μετὰ τὴν παντελεῆ τῶν ἀδικῶν καταδίκην, ὡς φησιν ὁ ἱερὸς Ἐπιφάνιος· ἦλθε γὰρ τὸ θέρος και οὐκ ἐθέρισαν· ἔφρασε δὲ και ὁ θεολόγος ἐν τοῖς τετραστίχοις «πανήγυριν νόμιζε τὸν δε τὸν βίον, ἦν πραγματεύση κέρδος, ἀντάλλαγμα γὰρ μικρῶν τὰ μεῖζω και ρέοντ' αἰδίων, ἦν δ' ἄν παρέλθης καιρὸν ἄλλον, οὐκ ἔχεις. Μακάριοι, φησιν, ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, και ὧν ἀπεκαλύφθησαν αἱ ἀμαρτίαι, και αἱ μὲν τῶν μέσων ὡς διὰ μοτου καλύπτονται και ἰῶνται, ἀλλ' οὐκ ἰζήθησαν· αἱ δὲ τῶν τελείων ἰάθησαν»· μέτιθε και τὸν Δαμασκηνὸν ἐν τῷ λόγῳ οὐ ἡ ἀρχὴ· «τὰ τῶν βρωμάτων ἡδέα», τὸ αὐτὸ διδάσκει και ὁ Διονύσιος ἐν τῇ τῶν κέκομημένων μυστικῇ θεωρίᾳ· διὰ τοῦτο γὰρ ἐγγίνοντο και αἱ ἐλεημοσύναι μετὰ θάνατον κατὰ τὸν θεολόγον ἐν τῷ εἰς τὸν Καισαρίον λόγῳ· και τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον ὡς δέδεικται· και ὁ ἱερὸς Ἀθανάσιος ἐν τῷ Θ' εἰς τοὺς κοιμηθέντας λόγῳ, «μὴ ἀπαναίνου, φησί, κηρὸν και ἔλαιον Χριστὸν τὸν Θεὸν ἐπικαλούμενος· λυσιτελοῦσιν ἄρα αἱ εὐχαὶ τοῖς μὴ φθάσασιν ἱκανοποιῆσαι και κτησαμένοις μὲν μικρὰς ζύμης, μὴ μενομένης δὲ ἐντὸς τῆς ἀρτοποιήσεως κατὰ τὸν αὐτὸν Δαμασκηνὸν ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ· τὸ αὐτὸ διδάσκει και Διάλογος ἐν τῷ διαλόγῳ εἰς τὸν Πέτρον, «ἐρωτᾷ οὖν ὁ Πέ-

τρος τί λοιπόν δύναται τὰς τῶν τελευτώντων ψυχὰς μετὰ θάνατον ὠφελῆσαι;» ὁ δὲ Γρηγόριος ἀποκρίνεται «εἰ τὰ πταίσματα, Πέτρε, μετὰ θάνατον ἀσυγχώρητα οὐκ εἰσι, πολὺ δύναται ταῖς ψυχαῖς ἡ ἱερά προσφορά τῆς σωτηριώδους θυσίας βοηθῆσαι· διὰ τῆς διαιρέσεως ἄρα ταύτης ἔχει πάντα μὴ ἀποτυχεῖν λύσεως· καὶ Αὐγουστίνος ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ τοῦ Θεοδώρου ἐν τῷ ὄρει Κεφ. ιθ'. «μετὰ θάνατον εἶναί, φησι, καὶ αἰδίου καὶ ἐγχρόνου ποινάς».

Ἀμυροῦτζης. «Καὶ τὸ οὐκ ἐξελεύσεται ἐκ τῆς φυλακῆς, ἕως οὗ ἀποδῶ καὶ τὸν ἔσχατον κοδράντην»· καὶ Χρυσόστομος εἰς Θεοφύλακτον καὶ Ἱερώνυμος εἰς τὸν Ἱερεμίαν Β'. ἄ κεφ. ἄ, καὶ Αὐγουστίνος περὶ τοῦ λόγου τοῦ Θεοδώρου ἐν τῷ ὄρει τῆς αἰδίου τιμωρίας τὴν ῥῆσιν ἐκλαμβάνουσιν.

Θεόδωρος. «Τινὲς μὲν τῶν ἀγίων περὶ τῆς αἰδίου ποινήης, τινὲς δὲ περὶ τῆς ἐγχρόνου τὴν ῥῆσιν ἐκλαμβάνουσι· χρῆ μέντοι τὴν ἀμείνω ἐξήγησιν θεωρεῖν· τοιαύτη γὰρ ἐστὶν ἡ νομίζουσα ἀπότισιν καὶ τοῦ μείζονος ἀμαρτήματος καὶ τοῦ ἐλάττονος διὰ τοῦ κοδράντου, περὶ δὲ τῆς ῥήσεως οὐκ ἀφεθήσεται, οὐδὲ ὑγιὲς λέγεται· δίδοται γὰρ ἐνταῦθα ἄφεσις· δίδοται ἄρα καὶ μετὰ θάνατον· καὶ γὰρ ἡ ἐν τοῖς ὁμοίοις σύγκρισις τὰ ὅμοια δέχεται, οἷον ὁ βασιλεὺς οὐκ ἀφήσιν οὔτε νῦν, οὔθ' ὑστερον τὸ χρέος· ἄρ' ἔχει καὶ νῦν ἀφεῖναι καὶ ὑστερον, τὸ δ' οὐ περιπατήσῃ ψευδὲς καὶ ἀδύνατον καὶ οὐκ ἐνδεχόμενον.»

Ἀμυροῦτζης. «Ἄρα εἰ δίδοται μετὰ θάνατον κάθαρσις, δοθήσεται καὶ καθαρτήριον πῦρ.

Θεόδωρος. «Οὐκ ἀραρότως τοῦτο ρηθήσεται· οὐ γὰρ ἐκεῖνο τὸ πῦρ καθαίρει, ἀλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ εὐσπλαγχνία ἢ διὰ τῆς ἐλεημοσύνης ἢ λειτουργίας ἢ τῶν ὁμοίων· ὅθεν καὶ ἡ Ἐκκλησία ψάλλει· «εἰκὼν εἰμι τῆς ἀρρήτου δόξης Σου, εἰ καὶ στίγματα φέρω πταισμάτων, οἰκτείρησον τὸ Σὸν πλάσμα,

Δέσποτα, και καθάρισον Ση εὐσπλαγχνία»· και πάλιν «και χάριτι τῆ Ση κεκαθαρμένους αὐτοὺς ἀνάδειξον· οὔτινος ἄρα τὸ ἔργον κατακαήσεται, ὡς τὸ κοῦφον ζημιωθήσεται διὰ τῆς τιμωρίας, παθήσεται δὲ διὰ τοῦ πυρὸς τοῦ ἄδου, και οὐκ ἔξωθεν τοῦ ἄδου· οὗτος οὖν τιμωρηθήσεται ἐγκαίρως, ἀλλ' οὐκ ἄργυρον και χρυσὸν ἐπὶ τοῦ θεμελίου, ἡγουν τοῦ Χριστοῦ θεμελιώσας· ἐκεῖνος γὰρ μισθὸν λήψεται και οὐ ποινήν· περὶ διττῶν ἄρ' ἀγαθῶν διαλέγεται ὁ Ἀπόστολος· οὐ γὰρ ὁ ἀμαρτωλὸς θεμελιοῖ ἐπὶ τῆς τοῦ Κυρίου βάσεως, γίνονται δὲ τὰ χρηστά, ἐὰν ἦ μικρὰ και ἐναρχόμενα ξύλα και καλάμαι, φθείρεται δέ, ἐπειδὴ διὰ καθάρσεως μεζῶ γίνεται και τελεία· ταύτη γὰρ ἀναιρεῖται και ἡ διάθεσις ἐπιούσης τῆς ἔξεως· πάντως δὲ τὸ σφίζειν ἐπὶ καλῶ ἢ Γραφῆ ἀναλαμβάνει· ταύτην τὴν ἐξήγησιν δέχεται και ὁ Μάξιμος ἐν τῷ λόγῳ περὶ ἀσκήσεως τῶν ἀσκητῶν.»

Οἱ Πατριάρχαι. «ἽΟντως οὐδένα τὸ τοῦ ἄδου πῦρ καθαίρει· καίει γὰρ και τιμωρεῖ, καθαίρει δὲ ὁ Θεός· γίνεται δὴ ἐν τῷ ἄδῃ ἡ λύτρωσις κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῶν πράξεων, τί δὲ περὶ ἀπολαύσεως τῶν ἀγίων διελέχθητε.»

Ὁ Ἐφέσου. «ἽΟντως οἱ μακάριοι ἐνατενίζουσι τῷ Θεῷ και ὀρώσιν ἀμέσως τὸν Θεόν, κατὰ τὸν Παῦλον ἀ. πρὸς Φιλιππησίους κέ. και ἀ. πρὸς Κορινθίους ε. και θ'. και τὸν Ἰουστίνον ζήτημα σέ. και τὸν Θεολόγον ἐν τῷ ἐγκωμίῳ τοῦ Καίσαρος, και τὸν Κύριλλον β'. εβ'. εἰς τὸν Ἰωάννην, και κατὰ τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν, ἡ μὲν τοι διαφορὰ αὕτη ἐστίν : ὅτι οἱ μὲν Αατῖνοι βούλονται τὰς ψυχὰς λαβεῖν μετὰ θάνατον και τὸν τέλειον μισθόν, ἡγουν τὴν τελείαν θεωρίαν τοῦ Θεοῦ και τὴν τελείαν κόλασιν· οἱ δὲ Γραικοὶ βούλονται μηδένα λαβεῖν μήτε τέλειον μισθὸν κατὰ τὴν ψυχὴν πρὸ τῆς κρίσεως, μήτε τελείαν κόλασιν· διὰ γὰρ τῆς κρίσεως δίδονται και ὁ τέλειος μισθὸς και ἡ τελεία κόλασις· τότε γὰρ, φησιν,

ὁ Κύριος, οἱ δίκαιοι λάμπουσιν, ὡς ὁ ἥλιος, οἷς καὶ λέγει· «κληρονομήσατε» τοῖς δὲ ἁμαρτωλοῖς «πορεύεσθε εἰς τὸ πῦρ τὸ ἐξώτερον» καὶ τότε ὁμοιωθήσεται ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν δέκα πικρῆνοις» καὶ «συναχθήσονται πάντα τὰ ἔθνη καὶ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ὅπως κομίσῃται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος ἃ ἔπραξε· τότε γὰρ καὶ πᾶν γόνυ κλῖψει ἐπουρανίων, ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων· καὶ οὗτοι πάντες μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως οὐκ ἔκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρεῖττον τι προβλεψαμένου, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσι·» καὶ ὁ Εὐαγγελιστὴς δὲ Ἰωάννης ἐν τῇ ἀποκαλύψει «καὶ ὅτε ἤνοιξά φησι, τὴν πέμπτην σφραγίδα, εἶδον ὑποκάτω τοῦ θυσιαστηρίου τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς τῶν ἐσφραγισμένων διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀρνίου, ἣν εἶχον·» καὶ κατωτέρω· «καὶ ἐδόθη αὐτοῖς στήλη λευκὴ, καὶ ἔρρέθη, ἵνα ἀναπαύσωνται χρόνον· ἕως οὗ πληρώσῃσι· καὶ οἱ σύνδουλοι αὐτῶν, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτῶν, οἱ μέλλοντες ἀποκτείνεσθαι, ὡς αὐτοί·» τὸ γὰρ λευκὸν δηλοῖ τὴν λαμπρότητα· οἶον, καὶ ἔσονται τὰ ἱμάτια αὐτῶν λευκὰ ὡς τὸ φῶς· καὶ ὁ θεὸς δὲ Γρηγόριος ἐν τῇ εἰς τὴν πληγὴν τῆς χαλάζης λόγῳ «πορεύονται, φησιν, οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς τῆς ἐν Χριστῷ νῦν κρυπτομένης καὶ ὕστερον φανερουμένης.»

«Τίς γὰρ οὕτως ἀνηκός ἐστι· τῶν ἠτοιμασμένων παρὰ Θεοῦ ἀγαθῶν τοῖς ἀξίοις ὡς ἀγνοεῖν, ὅτι καὶ τῶν δικαίων ὁ στέφανος ἡ τοῦ Πνεύματός ἐστι χάρις; θαφιστέρα τότε καὶ τελειότερα παρεχομένη τῷ βασιλείῳ, καὶ ὁ θεολόγος ἐναρμονίως συντίθεται, καὶ πάλιν ὁ μέγας Βασίλειος, ἐν ἐκείνῃ, φησί, τῇ ὥρᾳ καὶ ὁ Ἀβραὰμ ἀγωνιάσει· οὐχ ἵνα καταδικασθῆ, ἀλλ' ἐν ποιᾷ τάξει· τῶν δικαίων ταχθῆ, α. ἢ β'. ἢ γ'. διαφέρει δὲ τὸ ἀγωνιᾶν ἐπὶ τῶν Ἀγγέλων τοῦ συμ-

διωμένους τῷ Ἀβραάμ· ἐπὶ ἐκείνων γὰρ φόβον δηλοῖ, ἐπὶ δὲ τῶν δικαίων ἀπορίαν περὶ τῆς σφετέρας τάξεως σημειῶσαι καλῶς μήτε Ἀβραάμ ἐπιτυχεῖν τῆς προσηκούσης τάξεως πρὸ τῆς κρίσεως·» καὶ τὴν παρ' Ἀθανασίῳ ἐρωταπόκρισιν «ἐρομένην τῷ Ἀντιόχῳ, εἰ ἀπέλαβον οἱ δίκαιοι τ' ἀγαθὰ, καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ τὴν κόλασιν; Ἀποκρίνεται ὁ Ἀθανάσιος μηδαμῶς, ἔχειν δὲ τοὺς δικαίους μερικὴν ἀπόλαυσιν, ὡς περ μεταστέλλεται ὁ βασιλεὺς φίλους αὐτοῦ ἐπὶ τῷ συναριστῆσαι αὐτῷ, καὶ καταδίκους ἐπὶ τῷ κολάσαι αὐτούς· καὶ οἱ μὲν εἰς τὸ ἄριστον κληθέντες ἐν χαρᾷ εἰσιν ἔμπροσθεν τοῦ βασιλέως ἕως τῆς ὥρας τοῦ ἀρίστου, οἱ δὲ κατάδικοι ἐν φυλακῇ καὶ ἐν λύπῃ ἀποκεκλεισμένοι, ἕως οὐ ἐξέλθῃ ὁ κριτής·» εἶναι δὲ τοῦ Ἀθανασίου τὰς ἐρωταποκρίσεις· καὶ Δαμασκηνὸς ἐν τῷ περὶ εἰκόνων μαρτυρεῖ, ἔζησε δὲ ὁ Ἀθανάσιος ὑπὲρ τὰ κ'. ἔτη καὶ μέχρι τοῦ Ἰουλιανοῦ· καὶ κατωτέρω· «Ἐν δὲ τῷ περὶ τῶν ἐν Κυρίῳ νεκρῶν λόγῳ καὶ τοῦτό φησιν· ὁ Θεὸς τοῖς σωζομένοις κεχάρισται τὸ μέχρι τῆς κοινῆς ἀναστάσεως ψυχικῶς ἀλλήλοις συνεῖναι καὶ συνευφραίνεσθαι ἀποδοχὴν ἔχοντας τῶν μελλόντων αὐτοῖς ἀποκληροῦσθαι θείων δωρεῶν· οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ καὶ ταύτης τῆς παρρησίας ἐστέρηται.» Καὶ ὁ θεὸς δ' Ἰουστίνος ζ'. ζητήματα πρὸ τῆς ἀναστάσεως ἔφη οὐδενὶ τρόπαιον δίδοται καὶ ος'. τῶν ζητημάτων· καὶ Βασίλειος ἐν τοῖς ἠθικοῖς τὰ παραπλήσια διδάσκει· καὶ Χρυσόστομος ἐξηγήσιν ποιούμενος εἰς τὸ ἔχοντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ὅτι γὰρ οὐδέπω, φησί, τὸν στέφανον Παῦλος ἀπέληφεν, οὐδ' ἄλλος οὐδεὶς τῶν ἐξ ἀρχῆς εὐηρεσθηκότων, ἀλλ' οὐδ' ἀπολήφονται, ἕως ἂν ἅπαντες οἱ μέχρι τέλους στεφανωθῆσονται μέλλοντες ἀφίκωνται· ἀκουσον αὐτοῦ τοῦ Παύλου λέγοντος «τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγωνίσαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα, λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ δίκαιος κριτής· πότε; ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ· οὐ μόνον δ' ἐμοί, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἠγαπηκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ·» καὶ κατωτέρω· «τοῦτο καὶ τοῖς φθίσασι πολλὴν φέρει τὴν ἡδονήν, ὅταν μετὰ τῶν οἰκείων μελῶν τῶν ἀπορρήτων ἐκείνων ἀπολαύσωσιν ἀγαθῶν· καὶ γὰρ πατήρ τραπέζης κατέχων λαμπρᾶς καὶ πολυτελοῦς τότε, μετὰ πλείονος αὐ-

τῆς ἀπολαύσεται τῆς εὐφροσύνης, ὅταν μετὰ τῶν αὐτοῦ παιδίων μετέχη τῆς εὐτυχίας καὶ εὐφροσύνης· οὕτω καὶ ὁ Παῦλος καὶ οἱ κατ' ἐκεῖνον ἄπαντες μείζονος αἰσθήσονται τῆς θυμηδίας, ὅταν μετὰ τῶν οἰκείων μελῶν ὄντες ἀπολαύσωσιν αὐτῆς· καὶ πάλιν κοινή ἐστὶν ἡ πανήγυρις, ἐπειδὴ καὶ μείζων ἡδονή, ὅταν κοινῇ στεφανώμεθα πάντες· τοῦτο καὶ ἐν τοῖς Ὀλυμπιακοῖς ἀγῶσι γίνεται· ὁ παλαίσας, ὁ πυκτεύσας, ὁ παγκρατεύσας, ἐν διαφόροις μὲν καιροῖς τοὺς ἀγῶνας ὑπομένουσιν, ἐν μιᾷ δὲ καιροῦ ῥοπῇ πάντες κυρύττονται, ἕπερ καὶ ἐν τοῖς ἀρίστοις γίνεται· ἐν δὲ τῷ κατὰ Ἰουδαίων λόγῳ, οὐ ἡ ἀρχὴ· «ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, ἀδελφοί, οὐκ ἐδόθη, φησί, μισθὸς τοῖς πρώτοις, ἕως ἀπήντησαν οἱ τελευταῖοι, ἀλλ' τὸν μὲν κόπον ὑπέμειναν, τὸν δὲ μισθὸν οὕπω ἐδέξαντο. «Καὶ οὗτοι πάντες, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως, οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ», οὐ γὰρ ἠθέλησεν ὁ Θεὸς τοῖς πρώτοις δοῦναι μισθόν, ἕως ἂν ἀπαντήσωσιν οἱ καρποὶ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ κελεύσῃ τῷ οἰκονόμῳ, ὅς ἀπὸ ἐσχάτου ἕως τοῦ πρώτου. Ἐφάμιλλα διδάσκει καὶ ἐν τῷ θ'. πρὸς ἀνδριάντας λόγῳ· καὶ ἐν τῷ περὶ κρίσεως τὰ αὐτὰ διδάσκει· τούτοις συνάδει καὶ Ἀρέθας ὁ Καισαρείας ἐν τῷ σ' τῆς Ἀποκαλύψεως, καὶ Ἀναστάσιος, καὶ ἕτεροι, εὐχονται γὰρ καὶ οἱ Ἱερεῖς ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ, ὅπως προσθήκη διὰ τῶν εὐχῶν τοῖς ἐν Οὐρανοῖς διάγωσι γένηται μισθοῦ καὶ ἀποδόσεως, περὶ δὲ τῆς μετὰ θάνατον τιμωρίας εἰπεῖν μὴ μόνον τοὺς ἁμαρτωλοὺς ὑποπεσεῖν ταῖς ὑστάταις τοῦ ἄδου ποιναῖς, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἔτι τοὺς δαίμονας· ἦλθες γάρ, φησι, πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς; τὰ αὐτὰ διδάσκει καὶ Οἰκουμένιος ἐν ταῖς ἐξηγήσει τοῦ Πέτρου, καὶ ὁ θεὸς Ἐπιφάνιος κατὰ τῆς τῶν Σεδιανῶν αἰρέσεως, καὶ ὁ θεὸς δ' Ἀντώνιος κατὰ τὸν μέγαν Ἀθανάσιον ἐν τῷ περὶ ἐκείνου λόγῳ οὐκ ἄγνοεῖ, φησὶν, ὁ Διάβολος τὴν μέλλουσαν κόλασιν, ἢ ἄκρω βασανισθήσεται· τὸ αὐτὸ διδάσκει καὶ περὶ τοῦ Ἰούδα ὁ θεὸς Χρυσόστομος· παραμένειν γάρ, ἔφη, τὸν Ἰούδαν τὴν ἀπαραίτητον κόλασιν.»

Θεόδωρος. «Δίξαι, ἀγιώτατε πάτερ, μέχρι τοῦ μυελοῦ τῆς ὕλης· εἰ καὶ ἀπηνητηκότες οἱ Λατίνοι συνήθως ἐσοφίζοντο, καὶ ὁ θεὸς δ' Αὐγουστίνος διδάσκει τῇ κεχωρισμένῃ

ψυχῇ τοῦ σώματος ἐλλείπεσθαι τι πρὸς τὸ τελείως ὄρᾱν τὸν Θεὸν ἐπειδὴ ἀποστερεῖται τοῦ σώματος· τὸ αὐτὸ δοξάζει καὶ τῇ μβ'. ἐξηγήσει τοῦ κατὰ Ἰωάννην καὶ βιβλ. κέ. περὶ πόλεως Θεοῦ, καὶ κς'. ὅπου μέλλειν, ἔφη, τὸν μισθὸν καὶ τὴν ποινήν μετὰ τὴν κρίσιν δοθήσεται καὶ τῷ ιβ'. βιβλίῳ τῶν περὶ γενέσεως κεφ. λς'. εἴρηται, τίς ἡ χρεῖα τῇ ψυχῇ τοῦ σώματος πρὸς τὴν θείαν μακαριότητα; καὶ ἀποκρίνεται «ἐπειδὴ οὐ δύναται ἡ ψυχὴ χωρὶς σαρκὸς οὕτως ὄρᾱν τὸν Θεόν, καθὼς ὀρώσιν οἱ Ἄγγελοι, ἐνεστι γὰρ αὕτη φυσικὴ κλίσις πρὸς τὸ χρῆσθαι τῷ σώματι· ὡς ἂν εἰ φαίη ἀτελεῖ εἶναι τρόπῳ τινὶ ἐφιεμένην τοῦ ἰδίου σώματος· καὶ Βερνάρδος ἐν τῇ γ'. πάντων τῶν ἁγίων ἑορτῇ, δι' ἀναστάσεώς, φησι, καὶ οὐ πρότερον οἱ ἅγιοι τὸν Θεὸν ὄψοντα:»

Ἀμυροῦτζης. «Ἄλλ' οἱ Λατῖνοι ταῦτα ἀνάγουσι πρὸς τὴν δαφιλεστέραν δόξαν κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῆς ποσότητος, ἢ νῦν μὲν τὸ ἐν μέρος, ἡ ψυχὴ δηλονότι, τότε δὲ καὶ τὸ ἕτερον καταγλαῖσθήσεται, ἐκταθήσεται ἄρα μᾶλλον ἢ ἔλλαμψις, ὅθεν ὁ Διάλογος πρὸς τὸν Πέτρον πυνθανόμενον τί πλεῖον λήφονται αἱ ψυχαὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως; ἀποκρίνεται· νῦν γὰρ τῶν ψυχῶν μόνον, τότε δὲ καὶ τῶν σωματίων τὴν μακαριότητα λήφονται· τὰ παρὰ πλῆσια τούτων διδάσκει καὶ ὁ θεὸς Μακάριος κατὰ τὸ στοιχηρὸν· «καὶ τέλειον ἀπέλαβον τὸν στέφανον ἐν οὐρανῶς καὶ καθαρῶς ἐποπτεύεις τὴν Ἁγίαν Τριάδα.»

Θεόδωρος. «Χρῆ ὑποθέσθαι τὴν μέλλουσαν κρίσιν τοῦ Θεοῦ μισθοῦσαν καὶ τιμωροῦσαν γ'. τοῦ Ἰωάννου, ἥτις ὑπάρχει κοινὴ καὶ γενικὴ κατὰ τε τὸν Δανιὴλ ἐν τῷ ε'. ιγ'. καὶ τὸν Ἡσαΐαν ἐν τῷ ξς' καὶ τὸν Ἰωὴλ ἐν τῷ β'. καὶ τοῦ Ματθαίου ἐν τῷ κδ'. καὶ κέ. καὶ τὰς πράξεις καὶ τὸν Παῦλον καὶ ἄλλους πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς μερικῆς καὶ μετὰ θάνατον κατὰ τι ἢ τιμώσης ἢ τιμωρούσης, τότε δὲ ἐπὶ τῆς κοινῆς δείκνυται ἡ θεία δικαιοσύνη β'. πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς α. κ'. ις'. τοῦ Λουκᾶ. Τότε δὲ διὰ τριῶν οἱ ἀγαθοὶ τῶν φαύλων διαχωρίζονται κρίσεως, ψήφου καὶ πράξεως· πῶς δὲ διαχωρίζονται ὁ τε Ματθαῖος υέ· διδάσκει καὶ Ἰωάν. ις'. καὶ Παῦλος πρὸς Θεσσαλονικεῖς δ' «τούτων ὡς ὑποκειμένων ἐρωτῶ πότερον μόνως ψυχὰς κρίνει ὁ Θεὸς ἢ μόνως

σώματα ἢ τὸ συνάμφω ; πάντως τὸ συνάμφω ἄνθρώπους γὰρ κρίνει καὶ οὐκ ἄψυχα, συνθέτους δηλονότι ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος· ἔφη δὲ ὁ Παῦλος περὶ ψυχῶν, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσιν, ἢ δὲ τελειότης ἐστὶ τὸ κρεῖττον· κρεῖττον δὲ τῆς θείας ὁράσεως τῆς ἐνούσης μόνῃ τῇ ψυχῇ οὐχ ἡ ἔνωσις τοῦ σώματος μετὰ τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἡ δαψιλεστέρα χάρις, ἣτις ὑπάρχει ἢ τελειότερα θεωρία· αὕτη δ' ἐστὶν ἡ θεία ὑπόσχεσις, φῆς τὸν Σωτῆρα, ὅταν, ἔφη, «τότε λάμψουσιν ὡς ὁ ἥλιος» νοεῖν περὶ τῆς ἐλλάμψεως τοῦ σώματος καὶ λόγῳ ἐκτάσεως· ἀντάγῳ διχῶς ἂ χρῆ τὰς διαιρέσεις ἐκ τῶν κειμένων συνάγεσθαι· ἐγὼ εὗρισκω μονωτάτην ἔννοιαν διὰ τοῦ τότε γὰρ οἱ δίκαιοι λάμψουσιν ὡς ὁ ἥλιος· σὺ δὲ πόθεν τὴν σὴν δεικνύεις καὶ τὴν ψυχὴν ἡλιοειδῶς ἐλλάμπεσθαι πρὸ τῆς κρίσεως ; δεῖ γὰρ σε καὶ ταύτην διὰ τοῦ Εὐαγγελίου δεῖξαι· κληρονομήσατε, ἔφη, τοἷς μὴ κληρονομήσασι ἀνθρώπους συγκατεμένους ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος· πορεύονται γὰρ, φησὶν, οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως· ὁ δὲ Παῦλος καὶ οὗτοι φησι, πάντες μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως, περὶ ψυχῶν ὁ λόγος, οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρεῖττόν τι προβλεψαμένου. Τί ἐστὶ τὸ κρεῖττον καὶ ἡ ἐπαγγελία ; οὐκ ἐστὶν ἡ θεία θεωρία, ὅταν τελεία γένηται ; Τίς δ' ἡ τελειότης ; οὐκ ἐστὶ τοιαύτη θεωρία ; οὐκ ἔλαβον ἄρα ἐκείνην τελείως αἱ ψυχαὶ καὶ κατὰ τὰς τῶν Πατέρων ἐξηγήσεις καὶ οὐ κατὰ τὰ πανσοφίσματα ; πῶς δὲ λύσεις τὴν μαρτυρίαν τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ καὶ ὁ Ἄβραάμ ἀγωνιάσει, οὐχ ἵνα καταδοθῆ, ἀλλ' ἐν ποίᾳ τάξει τῶν δικαίων ταχθῆ, εἰ δ' εἶχεν ἡ ψυχὴ τοῦ Ἄβραάμ τὴν τελείαν ἀπόλαυσιν, οὐκ ἔμελλεν ἀμφισβητήσῃ· ἔμελλε γὰρ τὸ ἐκείνου σῶμα τῇ ἐκείνου ψυχῇ συνενωθῆσθαι, πῶς λύσεις τὸ τοῦ Ἀθανασίου, ἐν ᾗ τίθεται τὸ διὰ τοῦ ἀρίστου παράδειγμα ; πῶς δὲ δαψιλεστέρα καὶ τελειότερα ἢ χάρις δοθήσεται τοῖς δικαίοις, ἦγουν ταῖς ψυχαῖς ; δίκαιοι γὰρ ἐν ἐκείνῳ τῷ χωρίῳ αἱ ψυχαὶ νοοῦνται, τέλειον δὲ ἀπέλαβον τὸν στέφανον ἐν οὐρανοῖς τῆς κατὰ τῶν ἐναντίων νίκης, καὶ οὐ τῆς τελείας ἀπολαύσεως· διττὸς γὰρ ἐστὶν ὁ στέφανος, ἢ νίκης στέφανος ἢ ἀπολαύσεως στέφα-

νος· οὐ χρὴ δὲ διτταῖς μόναίς μαρτυραῖς ἡμεῖς ὑποστηρί-
 ζεσθαι ἀφεμένους τῶν σοφωτέρων καὶ ἀγιωτέρων ἀγίων, εἰ
 καὶ οὗτοι περὶ τῆς ὀράσεως τῆς ψυχῆς πρὸς ἀντιδιαστολὴν
 τοῦ σώματος πραγματεύονται καὶ μὴ τελειότητος· λέγονται
 δὲ οἱ Ἅγιοι καθαρῶς καὶ ἀμέσως ἐποπτεύειν τὴν ἁγίαν
 Τριάδα πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς ἐγκοσμίου θεωρίας, ἐν ἣ
 ἐμμέσως ὁ Θεὸς ἐωρᾶτο καὶ διὰ τῆς κτίσεως, ὡς φησὶν ὁ
 Παῦλος, καὶ διὰ τῶν μυστηρίων, καὶ δὴ καὶ ὁ Μωϋσῆς ἐλέ-
 γετο καθαρῶς ὁρῶν τὸν Θεὸν καὶ ὁμοῦς οὐκ εἶχεν ὁρῶν τὴν
 θεῖαν οὐσίαν· ἡ γὰρ τοῦ Θεοῦ οὐσία ἀκατάληπτός ἐστι πάση
 μακαρία κτίσει καὶ κατὰ τὸν Χρυσόστομον ἐν τῷ περὶ ἀκα-
 ταλήπτου, καὶ τὸν Μακάριον καὶ τὸν Θεοδώρητον εἰς τὸν
 ἐρανοιστὴν».

Ἀμυρούτζης. «Καὶ πῶς, ἔφη, ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἐν
 τῷ περὶ θεολογίας Ἐνώχ μετετέθη μὲν, οὐπω δὲ δῆλον, εἰ
 Θεοῦ φύσιν περιβαλὼν ὁ περιληψόμενος· οὐκ ἐστὶν ἄρα δῆ-
 λον μὴ ὁρᾶσθαι ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου φύσιν Θεοῦ».

Θεόδωρος. «Ἡ δίδονται καὶ πρώτη φύσις καὶ δευτέρα
 Θεοῦ· ἐρρέθη γὰρ ἐν τῷ περὶ θεολογίας καὶ μικρὰν διακύ-
 ψας οὐ τὴν πρώτην τε καὶ ἀκήρατον φύσιν, καὶ ἑαυτῇ λέγω
 τῇ Τριάδι γινωσκομένην, ἀλλ' ὅση τελευταία καὶ εἰς ἡμᾶς
 φθάνουσα· αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ μεγαλοπρέπεια· φύσις γὰρ καὶ
 οὐσία καὶ τὸ ἀχώριστον συμβεβηκὸς λέγεται, εἰ καὶ συμβε-
 βηκὸς οὐ συνεῖρει τῷ Θεῷ, ἀλλὰ προσὸν ἀχώριστον· ταύτη
 γὰρ καὶ ὁ Συνέσιος τὸ ἀγαθοποιεῖν ἐκάλει φύσιν Θεοῦ ὡς
 τοῦ πυρὸς τὸ θερμαίνειν· καὶ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ α'. τῆς
 περὶ ψυχῆς, εἰ δὲ ἐστὶν, ἔφη, ἡ κίνησις αὐτῆς μὴ οὐσία
 παρὰ φύσιν κινεῖτο ἄν».

Ἀμυρούτζης. «Καὶ πῶς ἔφη ὁ θεολόγος ἐν τῷ περὶ θεο-
 λογίας Θεὸν δ τίποτε μὲν ἐστὶ τὴν φύσιν καὶ τὴν οὐσίαν.
 οὔτε τις εὔρεν ἀνθρώπων πώποτε, οὔτε μὴν εὔρη. Ἄλλ' εἰ
 μὲν εὐρίσκει ποτέ ζητεῖσθω τοῦτο καὶ φιλοσοφεῖσθω παρὰ
 τῶν βουλομένων. Εὐρίσκει δέ, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, ἐπειδὴν τὸ
 θεοειδὲς τοῦτο καὶ θεῖον, λέγω δὲ τὸν ἡμέτερον νοῦν τε
 καὶ λόγον, τῷ οἰκείῳ προσμίξῃ καὶ ἡ εἰκὼν ἀνέλθῃ πρὸς
 τὸ ἀρχέτυπον, οὐ νῦν ἔχει τὴν ἔφρασιν καὶ τοῦτο εἶναι μοι

δοκεῖ τὸ πᾶν φιλοσφουμένον, ἐπιγνώσεσθαι ποτε ἡμᾶς, ὅσον ἐγνώσμεθα».

Τὰς περὶ πουργατορίου πυρὸς δοξασίας τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἀνασκευάζει ὁ Ἰωακείμ Μοναχός, ἀνασκευάζει τὸν ὄρον τῆς ἐν Φλωρεντία Συνόδου (Ἴδε Δοσίθεον Πατρ. Ἱερουσλ. δωδ. Τόμον Καταλλαγῆς Σελ. 266).

«Ἐτι, ἐὰν οἱ ἀληθῶς μετανοήσαντες ἀποθάνωσιν ἐν τῇ
 » τοῦ Θεοῦ ἀγάπῃ, πρὶν τοῖς ἀξίοις τῆς μετανοίας καρποῖς
 » ἴκανοποιῆσαι περὶ τῶν ἡμαρτημένων ὁμοῦ καὶ ἡμελημένων,
 » τὰς τούτων ψυχὰς καθαρτικαῖς τιμωρίαις καθαίρεσθαι μετὰ
 » θάνατον. Ὡστε δ' ἀποκουφίζεσθαι αὐτὰς τῶν τοιούτων τι-
 » μωριῶν, λυσιτελεῖν αὐταῖς τὰς τῶν ζώντων πιστῶν, ἐπι-
 » κουρίας, δηλονότι τὰς ἱερὰς θυσίας καὶ εὐχὰς, καὶ ἐλεη-
 » μωσύνας, καὶ τ' ἄλλα τῆς εὐσεβείας ἔργα· ἅτινα παρὰ τῶν
 » πιστῶν, ὑπὲρ ἄλλων πιστῶν εἴωθε γίνεσθαι, κατὰ τὰ
 » τῆς Ἐκκλησίας διατάγματα. Ἐκείνων δὲ τὰς ψυχὰς, οἱ-
 » τινες μετὰ τὸ βαπτισθῆναι οὐδεμιᾶ ὅλως τῆς ἁμαρτίας κη-
 » λίδι ὑπέπεσον, καὶ ἔτι τὰς μετὰ τὸ ἐφελύσασθαι τὴν τῆς
 » ἁμαρτίας κηλίδα, εἴτε ἐν τοῖς αὐτῶν σώμασιν, εἴτε μετὰ
 » τὸ τὰ σώματα ἀποδύσασθαι, ὡς προεῖρηται, καθαρθεύσας,
 » εἰς οὐρανὸν εὐθύς προσλαμβάνεσθαι· καὶ καθαρῶς θεωρεῖν
 » αὐτὸν τὸν ἕνα τρισυπόστατον Θεόν, καθὼς ἐστίν, ἕτερον
 » μέντοι ἐτέρου τελειότερον κατὰ τὴν τῶν βεβαιωμένων ἀ-
 » ξίαν. Τὰς δὲ ψυχὰς τῶν ἐν θανάσιμῳ ἁμαρτίᾳ τῇ κατ'
 » ἐνέργειαν, ἣ καὶ ἐν μόνῃ τῇ προπατορικῇ ἀποβιούντων εὐ-
 » θέως καταβαίνειν εἰς ἄδην, τιμωρίαις ὁμοῦ ἀνίσους τιμω-
 » ρηθησομένας».

Ἐντίρρησις.

«Ὁ τῆς μακρᾶς κομφολογίας, ὡ τῶν ἀλλοτρίων ἔσχημάτων ὡσπερ ἂν εἰμὴ ἀποκατάστασιν τῶν ψυχῶν πρὸ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως καταγγέλλειν τὸ τοιαῦτα δογματίζειν ἐστὶ καὶ ἀθετεῖν τὴν μέλλουσαν κρίσιν καὶ ἀνταπόδοσιν τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, καὶ τοῦτου σχεδὸν ἐρνεύεσθαι τὸν Χριστὸν κριτὴν εἶναι καὶ ἀνταποδότην τῶν ἐφ' ἡμῖν πρακτῶν. Φάσκουσι γὰρ ὡς ἐκ πρώτης παντὸς τοῦ κόσμου καταβολᾶς σύνεστιν ἐν τόπῳ ἰδίῳ καὶ πῦρ, τὸ παρ' αὐτοῖς

μυθεύμενον καθαρτήριον, ὅπερ τῇ ἰδίᾳ γλώττῃ φησὶ πουργατόριον, μετεληφότες τοῦτο ἐκ τῶν ἀθέων Χαλδαίων καὶ ἀστρολόγων· πέντε γὰρ μυθεύονται οὗτοι τόπους ἐν τῷ παντί· τὴν ἐνταῦθα διαγωγὴν, τὴν ὑπερκόσμιον ζωὴν καὶ ἐπουράνιον, τὴν ὑποχθόνιον κόλασιν, καὶ τῆς ἐνταῦθα πλαγίως διαγωγῆς τὸ παρ' αὐτοῖς πουργατόριον, πόρρω δὲ τοῦδε καὶ ἀνωτέρω τὸν τῆς ἀναπαύσεως παρ' αὐτοῖς μυθεύμενον τόπον, ὃν καὶ λίμπον τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν γλώττῃ ἐπινομάζουσι, καὶ ἀπὸ μὲν τοῦ Ἀδὰμ αἱ ἀξίαι τῶν ἀποβιωσάντων ψυχαὶ τυχεῖν σωτηρίας μέχρι καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀναστάσεως διὰ τοῦ πουργατορίου, ἤγουν καθαρτικοῦ πυρός, καὶ τὸν τῆς ἀναπαύσεως τόπον τὸν παρ' αὐτοῖς λίμπον ὀνομαζόμενον ἀπὸ τῶν ἐνταῦθα διήρχοντο, αἱ δὲ μὴ ἀξίαι τυχεῖν σωτηρίας τῷ τῆς κακίας ἄχθει βεβαρυμένοι ἀμέσως εἰς τὴν ὑποχθόνιον κατεκρημνίζοντο κόλασιν· ὁ δὲ Χριστὸς ἀποθανών τε καὶ ἀναστὰς οὐδένα, ὡς φασιν, ἐκ τῶν ὑποχθονίων ἐρρύσατο, ἀλλὰ τοὺς προκαθαρθέντας πάντας διὰ τοῦ πουργατορίου ἀπὸ τοῦ λίμπου εἰς τὴν εὐράνιον ζωὴν ἀπεκόμισεν· ἔκτοτε γοῦν ἀπὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀναστάσεως καὶ εἰς τὸ ἐξῆς διάκονον μὲν τὸ λίμπος ἀπομεμένηκε, διέρχονται δὲ αἱ τῶν ἀποβιωσάντων ψυχαὶ αἱ μὲν ἀξίαι τυχεῖν σωτηρίας ἀπὸ τῶν ἐνταῦθα εἰς τὸ πουργατόριον, εἶτα ἐκεῖσε τῷ καθαρτικῷ πυρὶ καθαρθεῖσαι εἰς τὴν οὐράνιον ἀπόλαυσιν ὑπερίστανται, καὶ οὐδεμία τῶν ἀποβιωσάντων ψυχῆ ὑπόκειται τῇ τοῦ Κυρίου κρίσει τε καὶ ἀνταποδόσει. Ἄλλ' αἱ μὲν διὰ τοῦ καθαρτικοῦ πυρός καθαρθεῖσαι ἀπολαμβάνουσι τὴν θεῖαν ἀπόλαυσιν καὶ οὐράνιον, αἱ δὲ τῷ τῆς κακίας ἄχθει βεβαρυμένοι, ἐν τῷ ὑποχθονίῳ κολάζονται Ἄδει. Ταῦτά τε τούτων μυθώδη, ἃ τῆς τῶν ἀθέων Χαλδαίων, ὡς ἔφην, δόγμασιν ἐξακολουθήσαντες, καταγγελλόντων πῦρ καθαρτήριον ἀναχωνεῦον καὶ ἀνακαθαίρον ὡς χρυσὸν τὰς τῶν ἀποβιωσάντων ψυχὰς, καὶ φρονεῖν καὶ λέγειν τολμῶσι, καὶ ταῦτα αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ μέλλοντος κρίναι πᾶσαν τὴν οὐκουμένην καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, ὡς οἱ Εὐαγγελισταὶ διδάσκουσι τὴν ἀλήθειαν ἡμῖν καὶ περὶ τούτου καθαρώς καὶ πολλὰκις παραγυρνῶσαντες καὶ τῶν θεῶν Ἄ-

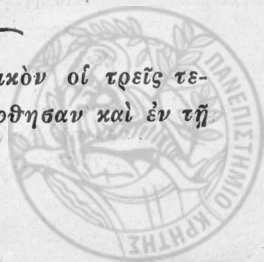
ποστόλων, καὶ τῶν τούτους διαδεξαμένων διδασκάλων ἐπεξ-
 εργασμένων πολλαχοῦ· (εἰ καὶ τούτων ἐνίους καὶ τούτω
 παρεξηγοῦνται καὶ διαφθεύουσιν), οἷς ἐπικμένη ἢ καθ' ἡμᾶς
 Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία κάθαρσιν μὲν δοξάζει καὶ μετὰ θάνα-
 τον, τὴν διὰ θυσιῶν ἱερῶν, καὶ εὐχῶν, καὶ ἐλετημοσυνῶν,
 καὶ τῶν ἄλλων θεοφιλῶν ἔργων παρὰ τῶν πιστῶν ἐπὶ τοῖς
 ἀποικοινομένοις τελουμένων, καθαρτικαῖς δὲ τιμωρίαις καὶ
 διὰ πουργατορίου πυρὸς ἀποκαθαίρεσθαι, καὶ τοσαύτης ξένης
 καὶ ἀλλοκότου φλυαρίας καὶ ὄλωσ πῦρ τιμωρητικόν, ἢ κα-
 θαρτικὸν ἀσωμάτου ψυχῆς δραττόμενον πρὸ τῆς δευτέρας
 τοῦ Χριστοῦ παρουσίας κατὰ τὴν ἐν τῇ μελλούσῃ κρίσει,
 καὶ ἀποφάσει τῶν βεβαιωμένων ἡμῖν ἀνταπόδοσιν. οὔτε φρυ-
 νεῖν οὔτε λέγειν ἀνεχόμεθα, ἀλλ' οὐδὲ τοὺς ἀγίους αὐτοὺς
 τὴν μακαρίαν ἐκείνην ἀπολαβεῖν τελειότητα πρὸ τῆς κοι-
 νῆς ἀναστάσεως, καὶ τῆς μελλούσης ἀποφάσεως, εἰ καὶ τισι
 διὰ τὴν ἀγαθὴν ἐλπίδα νόμοις ἐγκωμίων ἐπ' αὐτοῖς ἔστιν οὐ
 λέγεται· ἀποχρῶσαι μὲν οὐκ εἰσιν ἡμῖν, ὡς εἴρηται, αἱ ἀπὸ τε
 τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης μυρία περὶ τούτου
 μαρτυρίαι, ἐξαρκοῦντες δὲ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ οἱ τοῦ θειοτά-
 του Πατρὸς καὶ προμάχου καὶ καθηγεμόνος ἡμῶν λόγοι ἄρτι
 πρῶτον ἐν τῇ Φερράρα λεχθέντες καὶ συγγραφέντες καὶ
 πανταχόσε διαδοθέντες ἢ τὸν Χαλάνης πύργον κακῶς οἰ-
 κοδομούμενον, καλῶς δὲ λυόμενον, οἷς τοῦ πλείονος, μᾶλλον
 δὲ τοῦ σύμπαντος εὐλόγως ἤδη παραχωροῦμεν· σοὶ τε καὶ
 ἐτέροις τῶν εὐσεβῶν πλείστοις ἐνοῦσι καὶ συνεχῶς ἀναγι-
 νωσκομένοις καὶ μὴ ἂν ἡ ἀλλῶ τινι κάλλιον ἢ εὐσεβέστερον
 πεφύκασι ρηθῆναι, ἄλλως καὶ τῇ τοῦ λόγου τὴν ἀμετρίαν ἐξ
 ἀνάγκης ἐπὶ πολὺ ἐκταθέντος ἐκφεύγοντες. . . .»

Ἐσφαλμένη ἄρα ἡ δόξα περὶ τοῦ πουργατορίου πυρὸς
 τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ ὄλωσ ἀπαράδεκτα καὶ οὐδαμοῦ
 στηριζομένη· αἱ δὲ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας δικαίως φέ-
 ρουσι καὶ τὸ ἐπίζηλον τῆς Ὁρθοδοξίας ὄνομα. Ἡ Δυτικὴ
 Ἐκκλησία δημιουργήσασα τὸ καθαρτήριον πῦρ ὠκοδόμησε
 καὶ τὰ προνομιοῦχα ἀλτάρια, δι' ὧν ἐξάγει ἐκ τοῦ πουργα-
 τορίου τὰς ὑπὲρ ὧν ἐπιτελεῖται ἡ θεία μυσταγωγία ψυχᾶς,
 καὶ εἰσάγει αὐτὰς ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν Παράδεισον. Ἐπὶ δὲ
 τῆς Ἁγίας Τραπέζης παρακλητοῦ τινὸς ὑπογείου ἐν Ῥώμῃ

καὶ γέγραπται ἐπισήμως ὡς ὕρασις τῶν Παπῶν, ὅτι «ἐκάστη λειτουργία γινομένη ἐπὶ ταύτης τῆς ἁγίας Τραπέζης ἐξάγει μίαν ψυχὴν ἐκ τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς καὶ μεταβιβάζει αὐτὴν εὐθέως εἰς τὸν Παράδεισον.» Ἡ τοιαύτη δοξασιὰ τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας πόσον συμβιβάζεται μὲ τὸ Πνεῦμα τῆς ἁγίας Γραφῆς ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν· γινώσκομεν ὅμως ὅτι τὸ κολάζον πῦρ τῆς κολάσεως εἶναι τιμωρητικὸν καὶ οὐχὶ καθαρτικόν, καὶ ὅτι ὁ Θεὸς καθαρίζει ἐπιχαμπτόμενος ταῖς δεήσεσι, καὶ ἐλεῶν τὰς ψυχάς, ὑπὲρ ὧν ἡ Ἐκκλησία θερμῶς δέεται καὶ καθικετεύει, ἐξάγει αὐτὰς τοῦ ἄδου, ἐνθα ἡ ὀδύνη, ἡ λύπη, ὁ στεναγμὸς καὶ εἰσάγει εἰς τὸν Παράδεισον ἐν τόπῳ φωτεινῷ, ἐν τόπῳ χλοερῷ, ἐν τόπῳ ἀναπαύσεως, ὅπου θὰ διαμείνωσι μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅτε θὰ ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ καὶ κρίνῃ τὸν κόσμον καὶ ἔρεῖ τοῖς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ «Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου», καὶ τοῖς ἐξ εὐωνύμων : «Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον, οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον» οὐδεμίαν ἄρα ἀνάγκη ἐτέρου τόπου ὁ Παράδεισος καὶ ὁ Ἄδης εἰσὶν ἱκανοὶ διὰ τοὺς ἁγίους καὶ δικαίους καὶ διὰ τοὺς ἁμαρτωλοὺς καὶ πονηροὺς· καὶ ἐὰν οἱ Πάπαι ἐξάγουσιν ἐκ τοῦ Ἄδου καὶ τοῦ Πουργατορίου καὶ εἰσάγουσι ψυχὰς εἰς τὸν Παράδεισον, πολλῷ μᾶλλον δύναται τοῦτο ὁ τὰ πάντα κατέχων Θεός· δύναται δὲ ὁ εἰπὼν τῷ λεπρῷ «θέλω καθαρίσθητι», νὰ καθαρῖσῃ καὶ ψυχὰς ἁμαρτωλὰς καὶ νὰ εἰσάξῃ εἰς τὸν Παράδεισον ἐπιχαμπτόμενος ταῖς δεήσεσιν ὅλης τῆς Ἐκκλησίας.

ΤΕΛΟΣ

Παρόραμα. Κατὰ λάθος τυπογραφικὸν οἱ τρεῖς τελευταῖοι στίχοι τῆς σελίδος 48 ἐπανελήφθησαν καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς 49 σελίδος.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Σελ.

Ἀφιέρωσις
Τοῖς ἐντευξομένοις

γ'
ε'

Μέρος Α'.

A'. Προθεωρία	7
Ἀπόδειξις τῆς Ἀθανασίας τῆς ψυχῆς	
α'. Ἐκ τῆς παρ' ἡμῖν ἐμφύτου ιδέας περὶ ἀθανασίας ψυχῆς	14
β'. Ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ ἄκρου ἀγαθοῦ	15
γ'. Ἐκ τῆς ιδέας τῆς αἰωνιότητος τοῦ ἀνθρώπου	17
δ'. Ἐκ τῆς ἀγάπης τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ τοῦ ἀληθοῦς	19
ε'. Ἐκ τῆς συνειδήσεως	20
ς'. Ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ	23

Μέρος Β'.

B'. Ἡ Καθολικὴ καὶ Ἀποστολ. Ἐκκλ. περὶ Μνημοσύνων.	
1. Περὶ τῶν τελουμένων παρὰ τῆς Ἐκκλ. Ἱερῶν Μνημ.	24
2. Τάξις ταφῆς τῶν νεκρῶν παρὰ τοῖς Διαμαρτυρομ.	36
3. Περὶ τῶν ἐτήσιων Μνημοσύνων	43
4. Τὸ δεύτερον ἐτήσιον Μνημόσυνον	46
5. Περὶ τῆς ἠθικῆς ὠφελείας τῶν Μνημοσύνων	50

Μέρος Γ'.

Γ'. Περὶ τῶν Ἱερῶν Μνημοσ. ὡς λυσιτελῶν. Μαρτυρίαί.	
α'. Ἐξ Ἀποστολικῆς παραδόσεως	53
β'. Ἐκ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας	53
γ'. Ἐκ τῶν Θείων λειτουργιῶν	79
δ'. Ἐκ τῶν Διπτύχων τῆς Ἐκκλησίας	80
ε'. Ἐκ τῶν Ὁμολογιῶν	83
ς'. Ὁμολογίχι Δοσιθέου Πατρ. Ἱεροσ. Ὄρος 18ος.	86
ζ'. Διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας.	87
η'. Μαρτυρία ἐκ τῶν Κανόνων τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου	92
θ'. Μαρτυρία ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης	93

Μέρος Δ'.

Δ'. Περὶ τῶν Ὑατέρων, ἤτοι περὶ τῆς διαμονῆς τῶν ψυχῶν πρὸ τῆς Κρίσεως, καὶ περὶ Παραδείσου καὶ Κολάσεως.	93
Ἀντίρρησις	93

